

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı**

**BİR EYLEM VE TOPLUMSAL HAREKET YÖNTEMİ OLARAK
ANTI MİLİTARİZM VE VİCDANİ RED**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hıdır TOK

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Engin ÖNEN

İZMİR-2009

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum " Bir Eylem ve Toplumsal Hareket Yöntemi Olarak Anti Militarizm ve Vicdani Red " adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Hıdır TOK

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararı ile oluşturulan jüri anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi 'nın aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı / / günü saat 'da süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Başarılı ☐

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Başarılı ☐

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Başarılı ☐

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı :

Tezin İngilizce Başlığı :

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I: ANTİ MİLİTARİZM: MİLİTARİZME VE TOPLUMUN MİLİTARİZASYONUNA KARŞI ÇIKIŞ

Giriş.....	1
1.1 Militarizm Kavramına Yönelik Algılanışlar ve Anti Militarizm.....	6
1.2 Toplumun Militarizasyonu: Ordu, Toplumsal Cinsiyet Anlayışı ve Eğitim.....	20
1.2.1 Bir Disiplin, İtaat ve Şiddet Aygıtı Olarak Ordu.....	20
1.2.2 Değişen Ordu Değişen Askerlik: Yurttaş Ordularından Profesyonel Ordulara.....	25
1.2.3 Askerlik ve Erkekliğin Yeniden Üretimi.....	33
1.2.3.1 'Üretilmeyen Erkeklik': Türkiye Zorunlu Askerlik Sisteminde Eşcinseller ve Çürük Raporu.....	37
1.2.4 Militarist Düzendeki Kadınlara Bıçılan Roller.....	42
1.2.5 Toplumun Militarizasyonunda Eğitimin Rolü.....	46
1.2.5.1 Türkiye'de Militarizasyonun Eğitim Ayağı: Milli Güvenlik Dersleri.....	48

BÖLÜM II: ANTİ MİLİTARİZM VE TOPLUMSAL GÖRÜNÜŞLERİ

2.1 Anti Militarist Eylemler: Kapsam ve Farklılar.....	55
2.2 Sivil İtaatsizlik.....	59
2.2.1 Kavramsal Çerçeve.....	59
2.2.2 Sivil İtaatsizlikte İki Perspektif: Hannah Arendt ve John Rawls.....	64
2.2.3 Sonuç Yerine: Sivil İtaatsizliğe Sosyolojik Bir Bakış.....	69
2.2.4 Dünya'dan Örnek Sivil İtaatsizlik Eylemleri.....	73
2.2.4.1 Henry David Thoreau ve Sivil İtaatsizlik.....	73
2.2.4.2 Gandhi: Pasif Direniş.....	76
2.2.4.3 Martin Luther King: Irkçılığa Karşı İtaatsizlik.....	79
2.2.4.4 Dünya'dan Bazı İtaatsizlik Örnekleri.....	82
2.2.4.5 Türkiye'den Sivil İtaatsizlik Örnekleri.....	83
2.3 Vicdani Red.....	87
2.3.1 Kavramsal Çerçeve.....	87
2.3.2 Tarihsel Çerçeve.....	92
2.3.2.1 Dinler, Mezhepler ve Vicdani Red.....	92
2.3.2.2 Vicdani Reddin Sekülerizasyonu.....	96

2.3.3 Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Vicdani Red Hakkı.....	102
2.3.4 Dünyada Vicdani Red Hakkına Yönelik	
Bazı Deneyimler ve Hareketler.....	104
2.3.4.1 Amerika'da Vicdani Red: ABD, Meksika ve Kolombiya	
Örnekleri.....	106
2.3.4.2 Avrupa'da Vicdani Red Hakkı.....	108
2.3.4.3 Rusya'da Vicdani Red.....	113
2.3.4.4 İsrail'de Vicdani Red.....	115
2.3.4.5 Asya'da Vicdani Red: Güney Kore Örneği.....	116
2.3.4.6 Afrika'da Vicdani Red: Eritre Örneği.....	117
2.3.5 Türkiye'de Vicdani Red.....	118
2.3.5.1 Hukuki Durum.....	118
2.3.5.2 Bireysel Örnekler: Ülke, Tarhan ve Bal.....	121
Sonuç.....	132
3. EK- Türkiye'de Vicdani Redlerini Açıklayanlar (1990 –2007).....	139
4. Kaynakça	
5. Özgeçmiş	
6. Özet	
7. Abstract	

Giriş

Militarizm kavramının sosyal bilimler alanında dillendirilmeye başlamasından günümüze kadar anlamı, kapsamı ve gündelik yaşama olan tesirleri farklılaşmış ve detaylandırılmıştır. Kavramın düşünsel alanda kullanılmasının ilk evrelerinde, etimolojik kökenleri itibariyle asker veya ordu kelimeleriyle yan yana anılmasından ötürü içeriğine dair sınırlı bir bakış açısı hakim olmuştur. Bu sınırlandırma, kavramın çok boyutlu bir hal almasına engel olmuştur. Kavramın ilk kullanılış biçimleri olarak ifade edilen, 'savaş ve savaş hazırlığı' ya da 'modern devletin, en temel insani haklardan biri olan, insanların yaşama hakkını ve güvenliğini sağlamasını ve buna yönelik aygıtları oluşturması' süreci işbu çalışmanın nazar-ı itibarında olmakla birlikte, kavramın toplumsal hayata ve onun gündelik pratiklerine etkilerini içermediği, özü gereği militarist olan modern devletin, bireylerle imzaladığı toplumsal sözleşmeye binaen oluşturduğu yasallığı ve meşruiyeti tartışılmayan şiddet aygıtlarının oluşturulma süreciyle bağlantılı olarak, bireyler üzerinde kurduğu gerek görünen gerek görünmeyen zorluklar ve baskıları kapsamı içine almadığı; bunun yanı sıra belirli militarist kalıpların hem eğitim araçları hem de toplumsal kimlik algıları üzerinden homojen bir şekilde tesis edilmesine yönelik tasarrufları herhangi bir felsefi ve sosyolojik açıklama gereği duymadığı için geri planda tutulacak; çalışmanın ana omurgası ise yukarıda bahsedilen militarizm kavramının tam olarak anlaşılmasını sağlayacak olan temel çatışma noktalarının serimlenmesinden oluşacaktır. Ayrıca, özellikle 20. yüzyılda ve günümüzde ortaya çıkan anti militarist toplumsal ve bireysel hareketlerin de, toplumsal ve politik bir anti militarist eylem olarak tanımlanacak olan sivil itaatsizlik eylemleri ile bireysel ve ahlaki bir anti militarist eylem olarak tanımlanacak vicdani red eylemleri, detaylandırılmasıyla anti militarizm kavramının militarizm kavramına, içeriğine ve görünüşlerine olan temel toplumsal ve bireysel itirazları sergilenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde militarizm kavramının kavranışlarının irdelenmesine binaen kavramın düşünsel anlamda yerli yerine oturmasını sağlayacak olan temel kavramlarla olan ilişkileri ve etkileşimleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bu açıklamanın

yöntemi ise, militarizm kavramının içeriğinin anlatılmasına paralel olarak kapsamın düşünsel ve toplumsal öğelerinin anti militarist bir perspektifle çözümlenmesi olacaktır. Bu meyanda öncelikle, militarist devletin oluşma sürecindeki temel kavramlar olan şiddet, disiplin ve iktidar kavramlarının gerek kavramsal analizleri gerekse de modern devletin bireylerden sözleşmeyle devraldığı şiddet uygulama tekelinin yürütücüsü ordunun araçsallığı ve kullanılış biçimleri ile yine devletin oluşturduğu ve çalışmada 'total kurumlar' olarak adlandırılan küme içerisinde yer alan eğitim kurumları aracılığı ile oluşturulmaya çalışılan yeni yurttaş modeline etkileri incelenecektir. Ordunun modern devletin oluşumundan günümüze değin değişen nitelikleri de, vatandaş ordularına sahip olmaya çalışan ve olan saf militarist devletten, toplumsal anlamda baskılamasına rağmen kurumsal ve ideolojik olarak militarist öğelerden vazgeçmeyen ve bunu sıklıkla kullanmakta beis görmeyen profesyonel ve teknik bir orduya sahip modern devlete geçiş süreçleriyle birlikte serimlenecektir.

Bir şiddet aygıtı olarak ordunun militarist devlet aracılığıyla bir 'vatandaşlık' ve özelde de 'erkeklik' ispatının gösterildiği bir arenaya dönüştürülme süreci de zorunlu askerlik ve toplumsal cinsiyet kavramlarıyla irtibatlandırılarak açılanmaya çalışılacaktır. Militarist bir devletin toplumsal cinsiyet algısından özellikle kadınlara ve de ordu içerisine alınmaya namzet tek cinsin üyeleri olann erkekler arasında kendisini 'eşcinsel' olarak nitelendirenlere düşen paylar da konunun anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla, Türkiye'den verilecek örneklerle iyice anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır. Toplumun militarizasyonu çabalarında eğitimin rolü ise Türkiye örneğinde Milli Güvenlik dersleri marifetiyle somutlaştırılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü ise militarizm-anti militarizm çatışması sonucunda ortaya çıkan, gerek toplumsal ve politik gerekse de bireysel ve ahlaki temelleri olan anti militarist eylemler sırasıyla 'sivil itaatsizlik' ve 'vicdani red' başlıkları etrafıca incelenmeye çalışılacaktır. İlk olarak, bu eylemlerin ortak ve ayrı noktaları açılanmaya çalışacaktır. Sivil itaatsizlik eylemleriyle vicdani red eylemleri arasındaki toplum-birey ve politiklik-ahlakilik ayrımları ve benzeşmelerinin anlatılmasının

ardından, sivil itaatsizlik eylemlerinin temel nitelikleri ortaya konacaktır. Kavramın anlaşılması için ise Thoreau, Habermas, Rawls ve Arendt gibi düşünürlerin savlarının karşılıklı analizleri kullanılacaktır. Sivil itaatsizlik kavramının ortaya çıkış sürecinde önemli bir referans olarak anılan Henry David Thoreau'nun görüşlerinin ve eylemlerinin, bugün anlamamız gereken anlamda bir sivil itaatsizlik düşüncesine ve eylemine denk düşmediği bilinci ile, Dünya'da önemli yankı uyandırmış olan Gandhi ve Martin Luther King örnekleri, düşünsel ve eylemsel manada sivil itaatsizlik eylemleri olarak çalışmada yerlerini alacaklardır. Ayrıca Türkiye'den çeşitli örnekler de sivil itaatsizlik başlığının son kısmında yer alacaktır.

Çalışmamızın anti militarizmden sonraki ağırlıkla incelenecek diğer ögesi olan vicdani red ise, ilk önce kavramın açılanmasıyla başlayacak olup ardından kavramın tarihsel arka planı, dinlerin ve inançların kavram üzerindeki etkilerinin incelenmesiyle devam edecektir. Hristiyan mezheplerin vicdani red hakkını savunmalarının nedenleri, İslam'ın bu kavrama bakışını ve son olarak da Yehova Şahitleri'nin konumu bu kısımda detaylandırılacaktır. Buradan vicdani red kavramının dinselikle olan ilişkisinin zayıflatılmasıyla kavramın seküler alana geçisi; bu hakkın sadece bir dine ya da inanca endeksli olarak kullanılmaktan çıkışı fikri, bu hakka sahip olanlara sunulan alternatif hizmet modeliyle de desteklenecektir. Vicdani red hakkının yasallığının ve meşruiyetinin sağlanmasına giden yolun anlatılmasıyla paralel olarak uluslararası hukuk alanında vicdani red hakkının geldiği nokta aşamalarıyla açılacaktır. Vicdani red eylemlerinin Dünya'da ve Türkiye'de sergilenen gerek kolektif alana taşınmış gerekse de taşın(a)mamış örnekleri toplumsal ve bireysel manada en son bölümde kendisine yer bulacaktır. Çalışmaya ek olarak ise Türkiye'de şu ana kadar kayda geçmiş olan vicdani redçilerin listesi yer alacaktır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise militarizmin düşünsel ve toplumsal görüşlerine yönelik anti militarist karşı çıkışın temel çıkış noktaları ve perspektifi analiz edilecektir. Militarizmin modern devletin, tartışılması ve sorgulanması gereken ideolojik bir yöntemi olduğu ve buna karşı ortaya konan anti militarist çıkışın, militarizm kavramının

düşünsel kaynaklarının, toplum ve birey algılayışının problemli olduğunu; bu algılayışın oluşturulmasına yönelik icraatların ise bireyleri kimliksizleştirmeye, cinsiyetsizleştirmeye ve hatta hiçleştirmeye dönük olduğunu; bu halleri göstermek ve belirli bir kamuoyu yaratmak için ortaya koyulmaya çalışılan sivil itaatsizlik ve vicdani red eylemleri ile çıkışını temellendirme çabası temel eksenleriyle ifade edilmeye çalışılacaktır.

Birinci Bölüm

**ANTİ MİLİTARİZM: MİLİTARİZME VE TOPLUMUN
MİLİTARİZASYONUNA KARŞI ÇIKIŞ**

1.1 Militarizm Kavramına Yönelik Algılanışlar ve Anti Militarizm

Ordu kavramının Fransızca karşılığı olan militaire (İngilizce, military) etimolojik olarak Latince ‘askerlik ve savaşa dair’ anlamına gelen militaris’e dayanmaktadır. Dolayısıyla, militarizm (Fr. militarisme, ing. militarism) kavramını Türkçe’ye orduculuk veya askercilik olarak çevirmek mümkündür. Militarizm kavramı ilk olarak 1860’larda Fransız anarşist düşünür Pierre Joseph Proudhon tarafından 'La guerre et la paix' (Savaş ve Barış) adlı eseriyle kavramsal olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Berghahn,1981: 7) Bu kavramın yüzyılı aşan tarihçesi bir yandan tarihsel olaylar, bir yandan da düşünsel gelişmelerle şekillenmiştir. Militarizm ve militarizasyon (veya militaristleşme) kavramları çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmışlardır. Ancak, son yıllarda birçok yazar, ideolojik oluşumları incelerken militarizm kavramına, militarizmin yaygınlaşma ve kurumsallaşma süreçlerini incelerken ise militarizasyon (veya militaristleşme) kavramına başvurmaktadırlar.

Militarizm kavramına yönelik kavrayışların ilki, kavramın etimolojik kökenleriyle de ilintili olarak bir kurum olarak ordunun varlığının tesisi ve devamlılığı ile, bir araç olarak savaşın devletin içeride ve dışarıda ideolojisinin ispatı ve görünürlülüğünün içselleştirilmesi süreçlerini kapsamaktadır. ABD’li sosyolog Michael Mann’ın militarizme ilişkin tanımı da bu süreci onaylar niteliktedir. Mann’a göre militarizm, 'savaş ve savaş hazırlığını normal ve arzu edilir bir sosyal etkinlik olarak algılayan tüm yaklaşımlar ve kurumsal oluşumlardır.' (Mann, 1988:124) Savaşın ve savaş hazırlığının normalleştirilmesi ve toplumu ilgilendiren bütün alanların savaşa ilişkin moral ve pratik motivasyonlarla oluşturulması ve bununla birlikte modern devletin savaş aygıtı olan ordunun devletin kurucu ve hakim organizasyonu olması şeklinde açıklanabilir. ‘Savaş, orduların savaşa hazırlığına, askerlerin savaşçılığına ve benzeri salt profesyonel-teknik tutumlara ve eylemlere’ odaklı olan bu kavrayış ile, modern devletin bürokratik şemasında merkezde oturan ordu ve ordunun idarecilerinin halihazırdaki ve olası uygulamaları, militarizmi varoluşsal olarak oluşturagelen temel politika ve idare yöntemi olarak benimsenmektedir. Oysa bu açıklama savaş düzeninin oluşturulması ve

savaşa yönelik hazırlığa indirgenmiş olan kapsamıyla oldukça sığ bulunmuştur. Eleştirilerdeki ortak yan militarizmin modern devletin özünü oluşturduğu kanaatini kabul etmekle başlarken bu noktada takılıp kalınacak olan bir militarizm kavrayışının yanıltıcı olacağı düşüncesini beraberinde getirmektedir.

Militarist devlet formunda cisimleşmiş olan modern devletin ilk icraati, insanların birbirlerinin yaşama hakkını ellerinden almasına sebep olan öldürme ve şiddet uygulama yetkesini bir sözleşmeyle devralarak, ‘herkesin herkesle savaşı’ sona erdirmesidir. Bu son aynı zamanda insanların sahip olduğu militarist kuvvelerin fiile dönüşebilecekleri imkân alanlarının da devlete devredilmesiyle bir başlangıcında fitalini ateşlemektedir. Bu yeni düzende, öldürme ehliyetinin, devlet organizasyonunda şiddet üreticiliğinin kurumsal karşılıkları olan ve içeride, dışarıda düzeni tesis etmekle görevlendirilen güvenlik aygıtlarına ve başta da orduya verilmesi doğal bir süreç olacaktır. Ordunun gerek amaçsal gerekse de personel olarak imalatı ve bu imalatın belirli yasal dayanaklara sahip olmasının gerekliliği ile de devlet yurttaşlarına karşı en önemli sorumluluğu olan güvenliği sağlamak için de yurttaşlarını bu yeni düzende yeniden tanımlayacaktır. Yurttaşlar, bir politika olarak militarizmin temel kimliğini oluşturduğu bu yeni düzen içerisinde, şiddet ve öldürme yetkisini özel alanlarında tamamen terk etmeye belirli yasa ve kurallar aracılığıyla davet edilirken, devletin düzeninin ve varlığının koruyucusu ve teminatı olarak yasal bir zeminde oluşturulmuş ordu kurumunun içerisine de yasal bir zorunluluk ile davet edilir. Zorunluluk devlet-yurttaş ilişkilerinde esas olacaktır böylece. Bu noktaya kadar militarizme dair ilk kavrayışla ilgili anlatılmak istenen fikri özetlemek gerekirse; militarizm; askerliği/orduyu, savaşı/savaş için hazırlık ve imalatı içermektedir. Bu tanıma karşı verilen itiraz ise şöyledir: Militarizm, orduyu ve savaş hazırlığını egemenliğinin temel taşıyıcısı ve devam ettiricisi olarak tesis eden bir sistem ve düzenin niteliği olarak bu kavrayışa hapsedilemeyecek bir toplumsal ve bireysel alana nüfuz edici niteliktedir.

Militarizme dair ikinci kavrayış ise yukarıda da sıklıkla bahsedilen modern devlet-militarizm ilişkisinin, militarist ideolojinin tarihsel zorunluluk olduğu düşüncesiyle

birebir ilişkilidir. Modern devletin geride bıraktığı düzenin aksine ‘teknik ve araçsal akıl’ temelinde tesis edilmesi önemli bir başlangıç noktasıdır. Bu tesisatla oluşan modern devletin toplumu ve yurttaşları organize etmek için kullanacağı en önemli araç ise militarizm olacaktır.

Aklı rehber edinmiş modern devletin militarizmi de bir araç olarak kullanması ne anlama gelmektedir? Bu soruya verilecek cevap ise kısaca şudur: Modern devletin aklı, teknik ve araçsaldır yani toplumun organizasyonu ve yurttaşların sınıflandırılması amacıyla bir iktidar aracı olarak kullanılmaktadır. Akıl hem doğaya karşı insanlığın üstünlüğünü ve himayesini hem de insanların birbirlerine karşı sorumluluklarını ve farklılıklarını tasarımılamak için bir araç olarak kullanılır. Anthony Giddens’in deyimiyle ‘araçsal akıl anlayışı çerçevesinde dünya büyüsünü yitirmiştir.’ Bu davranış tipi öncelikle devletle cisimleştiği için, modern meşru düzenin dayanağı olan soyut ve yasal normların yayılmasını hızlandırmıştır. (Giddens, 2000: 51) Bu yayılım ile düzen, içinde yer alacak tüm öğelerin yerinin ve işlevinin belirlendiği dolayısıyla üyelerinin her birinin düzenin bir parçası olarak işleminin sağlandığı bir kontrol düzeni olmayı hedeflemektedir. İnsanlar arası bağıntının, insanlara ait bir nitelikten değil, onları bir düzen içinde bir arada tutan kontrol sisteminden kaynaklandığı bu modern devlet yapısının esası, niteliği bakımından aynılaştırılmış, işlevleri bakımından farklılaştırılmış insan topluluğunu güç ve zor altında birarada tutmak ve zoru, güvenlik ve barış adına meşrulaştırmaktır. Böylece devlet, bir yandan düzene uygun insanı biçimlendirme araçlarını, diğer yandan da bu düzeni muhafaza edecek aygıtları içinde taşıyan örgütlü bir güç olarak kurumsallaşır. (Toker, 2006: 27-28)

‘Teknik ve araçsal akıl temelinde tesis edilen modern devletin temel niteliği’ olan militarizm, modern devletin 'korku kavramında temellenen güvenlik talebi'yle doğmuş olmasından ötürü onun temel özünü oluşturmaktadır. Modern devletin bu varoluş kaynağı olan 'korku'yu' ortadan kaldırmak fikri, Hobbes'un Leviathan'ın da kendisine zemin bulmaktadır. Hobbes bu ünlü eserinde, herkesin herkesle savaşı'ndan doğan korkunun, otoriter ve baskıcı niteliğe sahip, tek varoluşsal kabiliyeti 'bireylerin

güvenliği'ni sağlamak olan, tüm bireylerin bir sözleşme ile çatışmacı ve savaşçı niteliklerini devrettikleri otoriter ve baskıcı bir yönetim modeliyle aşılması gerektiğini önermektedir. Hobbes'a göre bu niteliklere sahip bir yönetim modeli şarttır çünkü 'kılıcın zoru olmadıkça (sözleşme) ahitlerden, sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez.' (Hobbes, 1993: 127) Hobbes'un Leviathan'ı, şiddet uygulamayı kendi tekeline alarak, sosyal düzlemde herkesin herkesle savaşına barışçıl bir nokta koyar. Artık sadece tek bir komutanın bulunduğu ve savaşın sadece devletin işi olduğu yerde, feodallerin ve farklı inançlar taşıyan hasımların bitmek bilmez savaşları da nihayet bir son bulur. (Bröckling, 2008: 23)

İnsanların hayatta kalma korkusunu bertaraf etmek için kurulmuş olan bu yeni düzen, bireylerden devraldığı bireysel inisiyatiflerle yönlendirilen şiddet uygulama yetisini, temelinde güvenliği sağlama gayesi olan şiddet uygulama tekeline sahip bir organizasyona dönüştür. Bu yeni düzen ve organizasyon kendi varoluşunu desteklemek ve kuvvetlendirmek için çeşitli baskı ve zor pratiklerini kullanmaktan çekinmemektedir. Özü gereği militarist olan devlet 'şiddeti' bir düzenleme ve denetleme mekanizması olarak kurumsal düzeylerde uygularken, üyelerinden bu düzen içerisinde yaşayabilmeleri için uyum yani 'itaat' göstermelerini ve bunu 'disiplinli' bir şekilde sürdürmelerini beklemektedir. Toplumsal militarizasyonun sağlanması amacıyla kullanılan bu militarist kavramlara açarak argümantasyonumuza devam etmemiz bir zorunluluk olacaktır.

Şiddet, genel olarak, bir başka varlığa bedensel ya da ruhsal olarak zarar vermek, bir kişiye, bir varlığa ya da toplumsal bir gruba güç ve baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yaptırmak olarak tanımlanır. Bu tanım farklı vurgularla geliştirilebilir. Örneğin, insanların bedensel bütünlüğüne, mallarına veya ahlaki, moral, manevi bütünlüğüne, simgesel ve kültürel değerlerine zarar vermek, rahatça gelişmesini ya da tamamlanmasını engellemek üzere bazı doğal süreçlere, alışkanlıklara kısıtlamalar getirmek de şiddettir. Bu tanımlara göre, şiddet egemenlik ilişkileri içinde gelişir, diğer bir ifadeyle, nerede bir egemenlik ilişkisi varsa orada şiddet vardır. (Selek, 2004: 48)

Şiddet, Hannah Arendt'e göre ise doğası gereği araçsaldır; tüm diğer araçlar gibi, daima amacın rehberliğine ve onunla meşrulaştırılmaya gereksinir ve başka bir şeyle meşrulaştırılma ihtiyacındaki hiçbir şey, başka hiçbir şeyin esası olamaz. (Arendt, 2003: 64) Şiddeti kurduğu yeni düzenin meşrulaştırıcı bir aracı olarak kullanan bu yeni düzende şiddetin görünürlülüğü daha önceki döneme göre daha seyrekleşir fakat bu seyrekleşme onun etkililiğini hafifletmemektedir, şiddet olağanca haşmetiyle ve her an hazır durumda kalmak suretiyle kendi sığınağına çekilmektedir. Norbert Elias'ın deyişiyle;

'Şiddet eylemi kışlaya konmuştur; artık tekil insanın hayatına doğrudan girmek üzere, mahfazalarından, kışlalardan yalnız en uç durumlarda, savaş zamanlarında ve toplumsal dönüşüm zamanlarında çıkar. Normalde belirli uzman grupların tekeli haline gelerek, diğerlerinin hayatından çıkarılmıştır; ve bu uzmanlar, şiddet eyleminin bütün tekel örgütlenmesi artık tekel kişinin davranışının bir denetim örgütü olarak, toplumsal gündelik yaşantının kenarında nöbet bekler.' (Elias, 2006: 314)

Şiddet tekelinin tesis edildiği yerlerde devletin uzmanlaşmış şiddet uygulayıcıları bekliyor olsa da, şiddetin potansiyel baskıcı niteliği bireyleri olanca kuvvetiyle etkilemeye devam etmektedir ve gündelik yaşamın kulisindeki bu depolanmış şiddetten, bireyin çoğunlukla, tamamen alışmış olduğu için hemen hemen hiç hissetmediği, sürekli ve muntazam bir baskı yayılıp durmaktadır. (Bröckling, 2008: 164)

Böyle bir organizasyon tabiatıyla, 'teknğin egemen olduğu aklın araçsallaştırıldığı, insanların tek biçimli bir aynılaştırılmaya uğratıldığı, dolayısıyla insanların eylemlerinin kendi yargılama/düşünme yetileriyle değil, bir düzen mantığının kural koyuculuğuyla belirlendiği bir yaşam biçimini düzenleme' iddiasına uygun olarak teşkil edilmek istenecektir. Bireyin kendi varoluşunun gittikçe eridiği ve ortadan kaldırıldığı bir düzene geçiş ise yukarıda da bahsettiğimiz üzere şiddet, zor kullanma ve tahakküm

kurma aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Birey bu araçlar vasıtasıyla bir kalıba sokulmak ve kurgulanmak istenir. Sonunda da otonom, bağımsız bir varlığa sahip olamaz; çünkü sistemin parçası olmak dışında bir anlamı ya da niteliği olmadığı, her bir varlık anlamını sistemin mantığından aldığı için, herkesin iradesi bu iradeleri düzenleyen ilkenin belirlenimindedir. (Toker, 2006: 28) Bu iradesi elinden alınış ama güvenliği sağlanan birey, daima kenarda hazır bir şekilde bekletilen ve bu mevcudiyetiyle bile bir baskı aracı haline dönüşen şiddet tekelinin pasif bir onay vereni olarak yeni kimliği ile yeniden yaratılır.

Militarist düşünme tarzının bütün toplumu etkilemesi anlamıyla militarizm, disiplin ve itaat yöntemleri ile toplumsal militarizasyonu sağlama gayreti içine girmektedir. Toplumsal militarizasyon sürecinde bireyden talep edilen ise bu çark içerisinde uyumlu ve itaatkâr bir niteliğe bürünmesidir. Bu bir nevi kendi kendini disipline etme sürecidir. Elias, bireyin kendini disipline etmesi sürecini, toplumun işlevlerinin birbirlerinden gittikçe daha çok farklılaşması bu farklılaşmanın bireyi, birbirine eklenen eylem halkalarıyla uzayıp duran bir eylemler zincirinin oluşturduğu, saydamlığını gittikçe yitiren bir karşılıklı bağımlılıklar örgüsünün içine çekmesi olarak anlar. Bu süreçte iki gelişme birbirlerine sımsıkı düğümlenmiştir: Bunlardan biri, fiziksel şiddet ve güç uygulamanın tekelleşmesini sağlayan kurumların gelişmesi; ötekisi, kendiliğinden oluşan ruhsal çalkantılara hâkim olunmasını; korku, endişe, heyecan, üzüntü gibi şiddetli ve ani duyguların denetlenmesini ve insanın düşünme etkinliğini şimdinin ötesine yaymasını mümkün kılacak dengeli, sağlam, otomatik işleyen bir 'psişik' kendini zorlama aygıtının kurulmasıdır. (Bröckling, 2008: 31)

Elias'ın tepeden inme bir disipline etme sürecinden ayrılarak, 'bireylerin kendi kendilerine içselleştirdikleri' bir süreci analiz etmesi; militarizmin, bireylerin bu kendi iradelerini 'hiçleştirme' sürecinde, militarizmin varoluşsal kaynaklarını sorgulama yeteneklerini de ortadan kaldırdığına dair önemli bir saptamaya işaret eder. Weber ise Elias'tan farklı olarak disipline edilme sürecinde bireylerin ayrıştığını ileri sürer. Ona göre disipline edilmiş bireyler kendiliğinden itaat etmeye hazır ve yetenekli bireyler

olarak, ötekilerden ayrılırlar. Disiplini belirleyen, çok sayıda insanın itaatinin rasyonel tek biçimlilik kazanmasıdır. Bundan dolayı bürokrasi, disiplinin en rasyonel türevidir. Yönetilenlerin körü körüne itaati ancak onları disiplin kurallarına boyun eğmeye eğitmekle sağlanır. Disiplin ahlaki motiflere hitap ettiği ölçüde bir görev duygusu ve namusu da varsayar. (Weber, 1996: 331)

Bu çözümlemeyi öncül olarak alan Foucault okul, kışla ve hastane gibi kurumların disiplinler uygulamalar açısından önemine tarihsel düzlemde dikkat çekmiştir. İtaat sağlama açısından fethedilecek ahlak, din, bilimden sonra nihai noktanın beden olduğu ve bedeni disipline edilmesi yönünde önemli iktidar taktikleri geliştirildiğini ifade etmektedir. Foucault disiplini militarizasyon sürecinde gücü ve otoriteye elinde tutan iktidarla eşleştirir. Foucault'a göre disiplin bir iktidar tipidir. Disiplin, yasaklayıcı, men edici, sınır koyucu; ama üretken ve yeniyi doğurucu stratejileri aynı ölçüde kullanır. Disiplinin, gözetlemekten, bekçilik etmekten, kulak kabartmaktan, ani şaşırtıcı baskınlar yapmaktan, yasaklamaktan ve cezalandırmaktan başka bir şey yapmadığını sanmak saflıktır. Foucault, disiplinsel iktidarın başarısını hiyerarşik gözetim, normalleştirici yaptırım ve bunların birleştirilmesinin sınav altında gerçekleştirilmesi gibi basit araçların kullanılmasına bağlamaktadır. Yine iktidarın bir diğer varlığını sürdürme aracı disiplin olarak yerini almıştır. Foucault'un iktidarın önemli bir aracı olarak gördüğü disiplin bireyin yaşamının tüm süreçlerine yerleştirmek suretiyle onun yüksek uyum ve verimliliğe kavuşmasını arzular. Disiplinin denetlediği bedenlerden dört nitelikle donatılmış bir bireysellik yarattığı söylenebilir:

- a- Disiplin hücreseldir (mekanlara dağıtılır)
- b- Disiplin organiktir (faaliyetlerin şifrenmesi sayesinde)
- c- Disiplin oluştumsaldır (zamanın birikimli hale getirilmesi sayesinde)
- d- Disiplin birleştiricidir (güçlerin birleştirilmesi sayesinde) (Foucault, 1992: 208)

Disipline etme teknolojileri, çeşitli kurumların içinde yer yer birbirinden bağımsız, yer yer birbirini kopya ederek tasarlanıp geliştirilir ve inceltir; sonra da kanser hücresi

gibi, hızla bu kurumların dışına yayılır. Foucault'a göre her okul, her manastır, her cezaevi, her fabrika, her kışla disipline edici gücün bir üssü ve atölyesidir ve bu nitelikleri ile sıradan bir kurum olmanın dışında kurumları üreten baş kurum devletin simgeleri olarak, onun bütüncüllüğünü hayatın her alanında yansıtan 'total kurumlar'dır. Foucault'un militarize edilmiş olan disiplin aracının hayatın her alanına, şiddet tekeline sahip devletin kurumları aracılığıyla yayılmasını ifade etmesiyle birlikte ortaya atılan total kurumlar tanımlaması da devletin kurumlarının hücrelerinde akan militarizm sıvısının içeriğine dair fikir vermektedir.

ABD'li sosyolog Erving Goffman'a göre, total kurumlar insanın rüşdünü yok eden, onu 'vesayet' altına alan, onu aşağılayan mekanizmalardır; disiplin altına almak, kişi üzerinde sosyal denetim kurmakla eş anlamlıdır. Kurumun içine alma ve dış dünyadan tecrit etme; kişisel mal mülkün, eşyanın emanete alınması, saçların kesilmesi, üniformaya sokma gibi prosedürler, kurumun ritüelleriyle tamamlanırken, kurumun personeli ve eskileri yeni gelenin kişiliğini ortadan kaldırmaya ve bir alt etme edimi içinde, onun kimliğini, özgür portresini parçalamaya çalışırlar. (akt. Bröckling, 2008: 38-43) Bu total kurumlar aracılığıyla gerçekleşen disipline etme süreci aynı zamanda bir itaat üretim sürecine de karşılık gelir. İtaat üretimi, disipline etmek anlamına gelir ve disipline etmek insanları kontrol edilebilir, birbirleriyle değiştirilebilir, kullanılabilir hale getirmek demektir. Bireylerin bu itaat üretimi sürecine de katılımı militarist düzen tarafından ya zorla ya da belirsiz bir rıza anlayışı ile sağlanmaya çalışılır. Bireyler, dışlanmamak için, çoğunluğa ait olabilmek için, söz birliğinin huzurunu yaşayabilmek için, cezalandırılmamak için, ödüllendirilmek için, güvensizlikleriyle başa çıkabilmek için itaat ederler; insan itaat ederek, iradesini, bir gücün hizmetine sunar, devreder ve bir gücün aracısı, ajanı hale gelir. Bireyler üzerindeki güç ve baskı algısı ne kadar çok olursa o kadar fazla itaat üretileceği de böylelikle kesinlik kazanmış olmaktadır. (Göregenli, 2006: 33)

Bireylerin iradeleri üzerinde şiddet, baskı ve zor kullanma ile tahakküm kuran bu modern devlet özü gereği militaristtir. İşbu nitelikleri ile militarizm, tekniğin egemen

olduğu, şiddet ve zor aracılığıyla sağlanan bir kontrol/güç düzeni olduğuna, eleştirel aklı yok eden teknik, araçsal, hesaplayıcı bir aklın hegemonyası olduğuna, bu teknik karşısında insansal iradeyi hiçleştiren bir yapı olduğuna göre, aslında iradesizleştirilmiş insanların üstünde bir egemenlik, tahakkümdür. (Toker, 2006: 29) Militarizmin taşıyıcısı olan devlet, yarattığı bu tahakküm düzeni ile bireylerin gündelik hayatlarını da etkilemek, biçimlendirmek ve oluşturma arzusunu kuvvetlice istemektedir.

Militarizmin 'gündelik hayatı biçimlendirme' kuvvesine sahip olduğu bu noktada, militarizmle ilgili üçüncü kavrayışın da militarist devletin şiddet tekelinin uygulayıcıları olan uzman kadroların yani kurumsal olarak ordunun ve bu kurumun üyeleri olarak askerlerin, kendi iç nizamnameleri ile oluşturdukları disipline ve itaate dayalı düzenlerinin, pratiklerinin, davranış ve düşünüş biçimlerinin gündelik hayata uygulanmasının başlı başına en geniş ve gerçek anlamıyla militarizme işaret ettiği de açıkça ortadadır. Toplumsal ve bireysel itaati ve disiplini öngören, üretim ilişkileriyle birlikte kendini yeniden üreten ve şiddetin tekeline sahip olmayı meşrulaştıran modern devlet, militarizmle özdeşleşmektedir. Çünkü hem birey hem de toplum için öngörülen referans askeri bir anlayış ve düzendir. (Kardaş, 2008: 107) Militarizmin tam anlamıyla toplumun tüm birimlerine nüfuz etmesiyle hakim kılınacağı bir gerçektir çünkü 'askeri güç, sivil hayatta, politikada, ekonomide ve halkın kendini anlamlandırışında kuşatıcı bir nitelik içerisinde genel bir söylem haline gelip, normal bir söylem olmayı başarırsa başarılı bir süreçtir.' (Altınay, 2004: 2) Şiddete dayalı imgeler, düşünceler, duygular, kavrayış ve tahayyül şekilleri bütün topluma nüfuz edip, herhangi bir çatışmanın silah zoruna başvurmaksızın çözüme kavuşturulması düşünülemez hale gelince, militarizasyon gerçekleşmiş demektir. Toplumun bütün kurumlarına şiddet hakim olur ve savaş, çarpışma, dövüş, kan, şehitlik, zafer, yenilgi, kahraman ve hain fikirleri sivil konularda bile günlük hayatın parçası haline gelirler. Böylesi durumlarda sivil kurumlar ordunun dilini bile benimseyip içselleştirirler. Örneğin 'strateji', 'harekat planı', 'hedef' gibi kelimeler nüfuz, eğitim ve sosyal refah alanlarında yaygın bir kullanım kazanır. Şiddet günlük hayata ilişkin bilince o denli nüfuz eder ki, şiddetin, insanlara verdiği korkunç zararlar, acı ve trajik sonuçları görünmez olur. (Saigol, 2000: 217)

Militarizmin neye işaret ettiği ve niteliklerinin ne olduğuna ilişkin ortaya konulan bu tanımlamaların ilk sonucu, militarizme karşı olma durumunun yani anti militarizmin insanların korku, tahakküm ve baskı altında şekillendirilmeye çalışılan bu düzene topyekün karşı çıkmasını gerektirir. Bu anlamda, tahakküm karşıtlığını da içeren anti militarizm, özgürlük için tüm toplumsal ilişkilerin anti militarist bir perspektifle yeniden sorgulanması, insanın toplumsallığında sıkıştığı zincirlerin tek tek kavranması gerektiğini savunur. Okullar, kırsallar, hastaneler, toplama ve çalışma kampları, hapisaneler, çocuk esirgeme kurumları, iş yerleri, psikiyatri merkezleri, gemiler, manastırlar gibi alanları insanı vesayet altına alan kurumları sorgular. (Selek-Sönmez 2008, web) Anti militarizm, şiddetin etkin kullanımını, her türlü gözetleme ve denetleme yöntemlerine, bedenlerin işleve göre etkin konumlanmasını sağlayan, kişi üzerinde sosyal denetim kuran disiplin sistemine karşı mücadele eder. Ötekileştirme, dışlama, kapatma, düzenleme, rehabilitasyon, terbiye etme, asimilasyon, ayrımcılık, kendine bağlama, toplumsal mühendislik gibi şiddet biçimlerini reddeder. Her türlü biçim vermeye, şekillendirmeye, davranış-giyim-dil kalıplarına, davranışların kodlanmasına karşı çıkar.

Militarizme yapılan karşı çıkışların ve eleştirilerin yani anti militarist bakışın diğerk bir düzlemi, ordunun bir toplumsal örgütlenme ve politik iktidar yöntemi teşkil eden veçhesidir. Emir-itaat, hiyerarşi-disiplin, rütbe ve ritüel nizamına dayalı, şiddet yüklü bir ‘siyaset ve idare’ yöntemidir ve askeriye/ordu eleştirisi, bu yöntemin ve onun yeniden ürettiğı zihniyet kalıbının eleştirisidir. Doğrudan doğruya orduya, askeri faaliyetlere inhisar etmez; aksine, militarist ideolojinin asıl askeriye dışı alanlardaki nüfuzunu sorunsallaştırır. Yöntemsel veya esastan bir eleştiri oluşu, askeriyenin/ordunun ve askeri mantığının, amaç-araç aritmetiğıyle meşrulaştırılmasına karşı bir uyarıdır. Askeriye/ordu, kendi kendisinin yapısal varoluş koşullarını oluşturur ve yeniden üretir; amaç-araç faydacılığına direnen bir tabiatı vardır. Bu dikkat, doğrudan doğruya, şiddet ve güç’ün ‘nötr’ değerler olarak kabullenilmesine dönük bir ahlâkî ve politik sorgulamayla bağlantılıdır. (Bora, 2006: 23)

Şiddet, güç tekeli olarak modern devletin yapısına ilişkin bir eleştiriyle ortaya konulan antimilitarizm, militarizmi sadece savaş pratiğinde ortaya çıkan ve ordulara ait bir nitelik olarak tanımlamadığı, güç tekeli olarak devletin militer bir yapı içerdiği savıyla aslında devletin yapısına yönelik bütüncül bir karşı çıkıştır. Şiddeti kökten sorgulayan anti militarizm, şiddetin kurumsallaşmış hali olan iktidara, gündelik yaşamın kulisinde depolanmış şiddetin örgütlenip sistematikleşmesine, ordulaşmasına, devletleşmesine, yani militarizme yönelik bir ret çıkışıdır.

Modern disiplin toplumlarındaki militarist karakterin yansıdığı yerler olarak devletçe organize edilmiş olan kurumlar da anti militarist düşünce tarzınca sorgulanmaya ve reddedilmeye muhtaçtır. Anti militarizm, iktidarlar arası ittifakın ya da içkinliğin politik kurumsallaşması olan devleti ve onun “sivil” uzantılarını militarizmden ayrı görmemekte; kamusal otoritenin sosyal otoriteyle bütünleşme noktalarını tespit etmektedir. Bu çizgi, militarizmi, toplumsal iktidarların sarmalanarak devlet mekanizmasında yoğunlaştıkları bir sistemde, cinsiyetçilik - milliyetçilik -heteroseksizm - sakat dışlama - insan merkezilik - sömürgecilik gibi tüm iktidar türlerinin bileşkesi, iktidarlar ittifakının kalesi olarak ele almaktadır. Buna göre, geleneksel tahakküm pratiklerini kombine edip etkilerini iyice arttıran militarizm, iç içe olan mikro iktidarlardan beslenir ve tüm iktidarlara en ideal, en yoğunlaşmış bir şekilde kendi laboratuvarında yeniden üretir. (Selek-Sönmez 2008, web)

Anti militarizmin bir başka düzeyi, askeriye'nin, erkekliğin inşasını gerçekleştiren ve aynı zamanda toplumdaki cinsiyet kodlarını yeniden üreten militarist devletin bir kurumu oluşuyla ilgilidir. Militarist otoritenin yarattığı saygı ve korku bileşimi ile emir komuta zincirinde, zapturapt altına alınan, disipline sokulan ya da 'olgunlaşan' erkek, toplumsal hayat içinde düzeni sağlayan, koruyan bir rol almaya doğru yönlendirilmek istenmektedir. (Selek, 2008: 212) Toplumsal hayat içerisinde zaten varlığını sürdüren ataerkillik, erkeklerin zorunlu askerlik marifetiyle militarizasyon süreçlerinde ön plana çıkarılmasıyla desteklenmekte ve kökleştirilmektedir. Bu yüzden, erkekliğe ayrıcalık

tanımayı ve ataerkilliği normalleştirmeyi mümkün kılan militarizm ataerkil toplumsal düzeni daha da fazla 'erkeksileştirmek'tedir.

Tarihsel süreç içinde oluşmuş, çeşitli biçimlerde iktidar ilişkileriyle beslenmiş ve bugüne kadar kendisini yenileyerek güçlendirmiş olan ataerkillik, yaratılmış olan kadın-erkek çelişkisinde üretilen iktidar ve şiddet kültürünün diğer iktidar biçimleriyle içiçe geçerek sosyal, siyasal, düşünsel, kültürel bir egemenlik sistemine dönüşmesi olarak tanımlanabilir. Bir diğer ifadeyle, ataerkillik, erkelerin kadınlara açtığı savaşın tüm topluma yayılarak topyekünleştiği bir sistemdir. (Selek, 2004: 56) İşte bu sistem içerisinde erkeklere askerlik aracılığıyla biçilen rol, erkekliğin ataerkil düzen içerisinde üretilmesine, geliştirilmesine ve baskınlığını arttırmasına yönelik bilinçli bir militarist devlet refleksiyle taçlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu ayrıcalıklı durumla birlikte erkek zorunlu askerlik çerçevesinde militarist devletin jargonuna uygun bir şekilde 'vatana hizmet' için bu organizasyona 'çağrılır'. Erkekler için bu çağrıya uymamak, cemaatleri, aileleri, hatta kimi zaman anneleri tarafından hor görülmeyi, korkaklıkla suçlanmayı ya da daha kötüsünü göze almak demektir. Erkekliği kaybetme korkusu, ordu ve askeri çözümlere karşıt olunsu da hizmet etme rızası doğurmaktadır. (Speck, 2006: 52) Erkekleri bu şiddet organizasyonunda yer almaya iten tek şey, korkaklıkla suçlanma endişesi değildir. Bunun yanında erkeksi bir macera düşkünlüğü de vardır. Erkekler savaşa neden katıldıklarını anlatırken, beklentilerinden heyecanlarından, büyük bir maceraya atılmış olma duygusundan, savaşın temsil ettiği büyük serüvenin 'gerisinde ya da dışında' bırakılmama arzusundan söz etmektedirler. (Nagel, 2000: 73) Bu çağrıya uyan erkekler ordunun şan ve şöhretinden yararlanırlar. Onlar ulusal devletin bağımsızlığının en belirgin ifadesini bulduğu kurumun üyeleridir. Üniforma onlara saygınlık ve diğer bütün sivil kişilerin üstünde bir konum kazandırır. Her gün silahlarla meşgul olmak, erkek iktidarının fantezisini körükleyip durur. (Bröckling, 2008: 21) Böylece hem kendi varoluşunu desteklemiş ve yeniden üretmiş olmaktadırlar hem de askerlik sonrasında, askerliğini tamamlayan bir erkek olarak artık hayatını kazanabilecek ve daha önemlisi aile kurabilecek yerleşik bir yaşama geçmek için gerekli erke sahip, 'adam' olmuş biri olarak kabul edilmektedirler. (Şerifsoy, 2000: 172)

Militarist değerler ve pratikler (örneğin askerlik) erkeklikle özdeşleştirildiği ölçüde onları sorgulamak hakim erkeklik anlayışını sorgulamayı gerektirmektedir. Anti militarizm özelde bu kullanılan yöntemlerle inşa edilmeyen çalışılan erkeklik anlayışını, genelde de, sürdürülebilirliği ve kalıtımsallığı daima desteklenmeye, beslenmeye çalışılan ataerkil düzenini sorgulamak demektir.

Ekonomi-politik analiz, anti militarizmin olmazsa olmaz bir düzeyidir. Antimilitarizm esasta kapitalizm ve emperyalizme karşı güçlü bir eleştiri aracılığıyla ortaya konulmuş olan ve güce dayalı egemenlik sisteminin reddi anlamına gelen bir harekettir. (Toker, 2006: 27) Silah sanayi, kapitalist sistemin ‘makro’ yeniden üretiminde belirleyici bir sektördür. Kapitalist egemenlik sistemini tanımlamak için kullanılan “askerî-endüstriyel kompleks” terimi siyaseten eskimiş olsa bile, aslında miâdı dolmuş değildir. Silah sanayi ve silah teknolojisi olgusu, tekniğin doğayı alt etmek/denetlemek/dönüştürmek için kullanımında sorunsal bir dönüm noktasını, teknolojik ilerlemenin insanlık için (insanlığın ‘potansiyelleri’ ve bizzat fizikî varlığı için) bir tehdide dönüştüğü uğrağı temsil eder. (Bora, 2006: 24) Anti militarist düşünüş tarzı, savaş araçlarının üretim ve transferine, nükleer-kitle imha silahlarına, uzayın askerileştirilmesine, askeri organizasyon ve yapılanmalardaki stratejilerin, “terör” gerekçesiyle, “sivil” hayatı daha çok içeren ve tehlikeli hale getiren değişimine, askeri sanayinin “sivil”leşmesine ya da ekonomik yapının askerileştirilmesine dikkat çeker.

Militarizmin, toplumsal yaşamın güvenlik algılamalarıyla biçimlendirilmesi olarak da kavranırsa, anti militarizm, “güvenlik mi özgürlük mü?” sorusuna “özgürlük” cevabı verecektir. Oysa mevcut yaşam koşullarında, özgürlük değil, “zorunlu” sayılan güvenlik bir gerçektir. Bu durumda, anti militarizm, var olan gerçeğin dışında gelişen bir arayıştır, gerçekliğe isyandır. Anti militarizm, askeri değer ve pratiklerin yüceltilmesine, devlet organizasyonlarına, itaat mekanizmalarına ve militarizasyona karşı, birey iradesini ve doğayı savunur. “Toplum mu, birey mi” sorusuna “birey” yanıtı veren anti militarizm, hiçbir toplumsal tasavvur kurgulamaz. Burada şunu da eklemek bir ihtiyaçtır: Liberal teorinin en önemli düzturlarından biri olan birey özgürlüğü

meselesinden yola çıkılarak anti militarizmin bireyi önelemesinin liberal bir duruş olduğu söylenmemelidir. Liberal düşünürlerden John Locke’a göre asli olan bireydir ve devlet, bireyin sadece sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir siyasî toplumdur. Bu toplum yapısı içerisinde devletin hayat ve özgürlük hakkı dışında mülkiyeti de koruması şarttır. (Locke, 1998: 16) Locke’un birey özgürlüğü içeriğine soktuğu alanlara anti militarist duruşun itiraz ettiğı ve hatta reddettiğı kısımlar vardır. Anti militarizmin, kamusal niteliğinin olmazsa olmazlığının yanı sıra bir düzen reddi boyutuna kadar gitmesi ve de birey özgürlüğü kavramsallaştırması üzerinden kurulmaya çalışılan yeni tahakküm biçimlerinin reddedilmesini de içerdiğinden liberal teorinin bireyi öneleyen tavrıyla arasına önemli bir mesafe koymaktadır

Her türlü askeri örgütlenmeye, bu örgütlenmenin toplum üzerindeki hegemonyasına, örneğin askeri yargılamalara karşı duran anti militarizm, ekonominin militarizasyonuna, toplumun geniş kesimlerine uygulanan bütün seferber etme ve disiplin altına alma tekniklerini de çözümler. Militarizm, çeşitli kutsallıklar aracılığıyla, tüm şiddet biçimlerini, kendi varlığı adına meşrulaştırır ve toplumsallaştırır. Anti militarizm, egemenlik sistemine hizmet eden tüm kutsallıklara karşı bir özgürlük çizgisidir. Anti militarizm, tutarlı bir özgürlük savunusudur. Anti militarist olmadan, insan-doğa, insan-toplum, toplum-devlet ilişkilerine alternatif bir cevap oluşturmanın, siyaset mekanizmaları konusunda bir şey söylemenin koşulunun olmadığını, militarizm çözülmeyen, buna karşı bir perspektif geliştirmeden sağlanacak bir 'kurtuluşun', özgürlük arayışına hizmet etmeyeceğini savunur. Anti militarizm, militarizmin, aklın işleyişine, üsluba ve söyleme yansımasına yönelir. Örneğin pratik ve düşünsel merkezîyetçiliği hayatın her alanında aşmaya çalışır. (Selek-Sönmez 2008, web)

Anti militarizm, şiddetten arınma, barışçıl yaşam ve özgürlük ahlakı geliştirme arayışıdır. İktidarın ürettiğı şiddetin aşılmasının, aynı zamanda iktidarın ihtiyaç duyduğu itaatin, işbirliğinin, rızanın, edilgenliğin ve uyumun aşılması olarak görür. Buna göre, şiddetin aşılması, çatışmanın aşılması değildir. İktidar, en baskıcı rejimlerde

bile, tahakküm edilenlerin rızasına dayanıyorsa, şiddetten arınma, aynı zamanda iktidarın ihtiyaç duyduğu itaatin, işbirliğinin, statükonun, rızanın ve uyumun aşılması sürecidir. Bu süreçte gerçekleşecek çatışmaların tarzı üzerinde durulur. Şeffaflık, iç tutarlılık, kendini karşı tarafın yerine koyma, karşısındakini kabul etme, değişime hazır olma gibi ilkelerin hayata geçirilmesi, çatışmanın şiddetten arınmasını ve çözüme daha kolay ulaşmasını sağlar.

1.2 Toplumun Militarizasyonu: Ordu, Toplumsal Cinsiyet Anlayışı ve Eğitim

1.2.1 Bir Disiplin, İtaat ve Şiddet Aygıtı Olarak Ordu

Disiplin ve itaat üretimin toplumsal militarizasyonu sağlamadaki çabalarının yanı sıra modern devlet, bireyleri gündelik hayat dışındaki total kurumlarda bu cenderenin içine sokmaktadır. Militarizmin total kurumlar arasında doğal ve zorunlu bir nitelik olarak ortaya konacağı mekanlar ise ordular olacaktır. Militarizmin taşıyıcısı olan modern devletin en önemli şiddet aygıtı olarak orduları kurması da bir zorunluluktur adeta. Modern devlet, şiddete başvurma tekeli elinde tutarak şiddetin araçlarına sahip olur ve bu araçları kullanan insanları denetlemektedir. Bu nedenle her zaman emri uygulayacak bir ordu yoksa egemen de yok demektir. Bu emri verme yetkisine sahip olan savaş durumunun oluştuğuna karar verecek olandır. (Kardaş, 2008: 106) 'İus ad bellum (savaşa karar verme hakkı) ile birlikte devletin, insanın hayatı hakkında karar verebilme hakkı (hukuku) da doğmuş demektir; çünkü devlet hangi idari ve düzenleyici mekanizmaları kullanırsa kullansın, uyruklarını savaşın şiddetine terk etme tehdidine başvurmadan ya da uyruklarından bazılarını öldürme emri verme kudretini kendinde bulmadan, görevinin üstesinden gelemmez. (Bröckling, 2008: 24) Henry David Thoreau'ya göre ise ordular, iktidar sahiplerinin halkı kandırmak için organize ettiği şiddet örgütleridir:

'(..) halkın kafasındaki hükümet kavramını duyurmak için, şöyle ya da böyle bir takım karmaşık makineleri olması, onların takırtısını duyması gerekir.

Böylece, hükümetler insanların ne denli başarıyla aldatılabileceğini, hatta kendi çıkarları uğrunda birbirlerini nasıl aldatılabileceğini, göstermektedir.' (Thoreau, 1999: 20)

Anlaşılaçağı üzere bir ordu olmadan yani organize edilmiş bir şiddet kurumu olmadan modern devletin meşruluğunun sorgulanacağı açıktır.

Ordular kolektif şiddetin etkili bir tehdit oluşturmalarını sağlayan ve bu şiddeti uygulayan organizasyonlar olmanın yanında varoluş nedeni 'vatan'ın, toprağı, sınırları, görünürlüğü hatta zaman ve mekanda kapladığı yere ilişkin algılar, tanımlar, temsiller bütünüyle değişmiş olsa da 'düşman'ın hep var olduğu ve olacağı hiç değişmemiştir. (Göregenli, 2008: 50) Bröckling de bir düşmanın varlığının zorunlu olduğunu söylemektedir:

'Askerlerin bir vatana ihtiyaçları vardır; ama aynı zamanda da bir düşmana. Bu nedenle zihinsel ve manevi seferberlik, bir tehdit ediliyor olma duygusu yaratma ve kin ile nefreti, dış ya da iç düşman olarak teşhis edilenlerin üzerine yönlendirme anlamına da gelir.' (Bröckling, 2008: 10)

Çoğu devlet, 'düşman'ın tecavüz, saldırı ve işgaline karşı kendi sınırlarını korumak için büyük, daimi ordular bulundurmaktadır ve ordulardan, bir yandan tehdit unsuru ve 'kirletici' yabancılara karşı sınırlarda bekçilik etmeleri, bir yandan da ülke içinde birlik ve bütünlüğü kollamaları beklenir. (Saigol, 2000: 213)

Ordular insanların yaşama hakkını ve temel güvenlik talebine karşılık oluşturulmuş olsa da devlet o talebin sahibi insanların bir kısmından yani azınlık olan kısmından çoğunluğun taleplerini korumalarını ve kollamaları için bir nevi fedakarlık beklemektedir. Aslında Leviathan'ı bütün nitelikleri ile kabul etmiş olarak sözleşmeye imza atmış olan insanlar, iradelerini de ona devrettikleri için devletin iradesi neyi ne zaman gerektiriyorsa ona uymak zorunda olacaklarını da kabul etmiş oluyorlardı. Ordunun içerisine alınacak olan bireyler, gündelik yaşamlarında militarizmin çeşitli

varyasyonları ile kuşatılmış bir değerler sistemi içerisinde yaşadıkları için, farklı bir anlamlar sistemi ile orduya davet edilmektedir. Askerlik sistemi içerisinde gündelik hayatlarında ellerinden alınmış olan şiddet kullanma yetkesine tekrardan kavuşan bireylere bunun karşılığında ölüm de dahil her türden maddi ve manevi kayıpları karşısında devletin varlığını kutsatacak bir ideolojik çerçeve yaratmak, asker edileceklerin bu yönde doktrine edilmeleri ve daha da önemlisi bu soyutlamam karşısındaki fedakarlığa ikna edilmeleri gerekmektedir.

Ordular, siyasal egemenliğin etkili aygıtları olarak işleyebilmek için, devletin çıkarlarının öteki çıkarlardan önce geldiği mantığını; kendi kişisel çıkarlarından üstün tutmayı ve hayatlarını askeri amaçlar uğruna feda etmeyi, mensuplarının her birine öğretilip benimsetmek zorundadır. Askerlik bu kez devleti korumak ve kollamak yönünde daha dar bir fedailik, bu devletin çıkarları için bu yeni ama dünyevi kutsala adanmış bir misyon olarak tanımlanır ve askerlik bu çerçevede hem silah taşıma ve savaşma hakkının bütün yurttaşlara yayılmasıyla bir hak hem de bütün yurttaşlardan beklenen kutsal bir yükümlülük haline gelmiştir. (Aydın, 2008: 25) Kendini askeri eğitim ve yetiştirmenin zorlayıcı, karşılanması imkansız taleplerine teslim etmeye ve bir savaşta kullanılmanın tehlikelerini göze almaya hazır ve istekli olma hali, askeri hizmeti eziyet verici, can sıkıcı bir zorlama olarak değil de kahramanca bir fedakarlık, bir yurtseverlik erdemi ve erkekliğin bir ispatı olarak gösterme başarısıyla doğru orantılı olarak artacaktır. (Bröckling, 2008: 10)

Ordular kesin hiyerarşik kademelere bölünmüş, disiplin ve itaat düzenlemeleri ile rasyonalize edilmiş bir organizasyondur. Ordu kişinin egemenliğinde, sınırlanamaz bir hak olan yaşama hakkının kullanılmasını belirler ve elindeki her bir askerin faaliyetini, yaşama tarzını kendi ihtiyaç ve gereklilikleri doğrultusunda yönetmeliklerle, tüzük, talimat ve yasalarla sınırlayıp düzenleyebildiği ölçüde başarılı olmaktadır. Askeri disiplin doğrudan politiktir ve bütün öteki sivil disiplinlerden daha fazla ayrıştının politik bir anatomisidir. Güçlü bir ordu olmadan, iktidar tekeli tesis etmek nasıl olanaksızsa, askeri disiplin olmadan da (ve elbette bu disiplini sağlamak için gerekli

mali kaynaklar mevcut değilse) askeri birliklerin denetlenmesi de mümkün değildir. (Bröckling, 2008: 63)

Bu denetleme mekanizması askerlerin kendi aralarındaki kurdukları hiyerarşik örgütlenmenin getirdiği emir-itaat dengesinde kendisine zemin bulur ve bu da askerler arasında içselleştirilmiş bir nitelikler kümesini beraberinde getirmiştir. Canetti'ye göre 'bir askere ilişkin en karakteristik şey, kalıcı bir emir beklentisi içinde yaşamasıdır ve bu, askerin tavrında ve şeklinde ifadesini bulur.' Bu durumun dışına çıkınca artık asker olmaktan çıkar ve yalnızca bir dış görünüş olur. Askerin yaptığı her şey bir emre karşılık olarak yapılır; asker başta hiçbir şey yapmaz ve yapmamalıdır da. Ordunun açık disiplinin ondan talep ettiği şey budur. Askerin bütün kendiliğinden dürtüleri bastırılmıştır. Emirleri üst üste yutar ve emirler hakkında ne hissederse hissetsin, bunları yapmayı sürdürmek zorundadır. Görev başındaki asker yalnızca emirlere göre hareket eder. Ne yaparsa asker arkadaşlarıyla birlikte yapar; kendisine yapılması söyleneni yapar. (Canetti, 2008: 314-317)

Ordular, emir-itaat düzeneği içinde örgütlenmiş olan askerlerden istediği disiplin ve uyumluluk niteliklerinin süreklilik içerisinde aksamadan adeta bir makine işleyişinde yürütülmesini sağlamak için, askerler üzerinde sürekli bir baskı ve denetim mekanizması kurarak, askerlerin bireyselliklerini tamamen törpülemeye ve yok etmeye çalışmaktadır. Asker kendi içindeki, insan hayatının temel olarak içerdiği, arzu, korku ya da huzursuzluk gibi eyleme yönelik gelip geçici dürtüleri bastırır; bunlara en iyi, varlıklarını kendi kendisine bile itiraf etmeyerek savaşmaktadır. Bir asker, kendisini çevreleyen duvarlara kendisini uyarlayan bir mahkum, tutsak olmayı umursamayan bir mahkum gibidir; kapatılmış olması karşısında o kadar az mücadele eder ki hapislinin duvarları fiilen onun şeklini etkiler. Bütün bu yasaklar yığını topluca içselleştirilene ve bir günün ve her günün bütün rutini içinde yasaklanan her şeyden nasıl kaçınacağını tam olarak bildiğini kanıtlayana kadar, hiç kimseye gerçekten asker denemez. (Canetti, 2008: 315)

Bir süre sonra bu çark içerisindeki askerler de bu emir-itaat hiyerarşisinin jargonuna hakim olmaya başlamaktadır. Askerlik kurumu, mensubundan itaat etme ve boyun eğme talep ederken bu talebi dengeleyici telafi yollarına başvurur. 'Yapacaksın!' emrine, 'Bunu yapmaya yetkilisin!' anlamı eklenerek bu emir dengelenir. (Bröckling, 2008: 25) Düzenli eğitim ve alıştırmalar, birliklerin dikey ve yatay kademelenmeleri, kendi kendini bastırıp terbiye etme konusunda kesin uyarı ve nihayet ödül ve cezalardan oluşan kademeli bir sistem, sadece askeri eğitimin değil; aynı zamanda güvenilir insanların fabrikasyon üretimi bakımından da genel geçer, istisna tanımayan ilkeler olarak belirlemektedir.

Askeri itaat, devletin örgütlü şiddeti ile gönüllü ya da zoraki işbirliği yapmak demektir. Askerler öldürmek ve hayatlarını ortaya koymak suretiyle devletin şiddet tekeli güvence altına alırken, devlet gücü hayat ve ölüm hakkındaki egemenlik hakkını elinde bulundurma talebini yürürlüğe koyar. Ordu için, bir asker, sadece görevini yerine getirme ölçütleri ile kullanılabilir hale getirmek; 'insan malzemesinin' olabildiğince ileri düzeyde bir işe yararlılık ve boyun eğiş sağlayacak şekilde işlenmesi demektir. Disipline etme talebi, hiçbir zaman gerçekleştirme imkanını bulamayacağı daimi bir topyekün düzen ütopyasını içerir. Bu nedenle discipline etme eylemi kendini düzensizlik tehdidi ve tehlikesine sürekli karşı koyma eylemi olarak gerçekleştirmektedir. (Bröckling, 2008: 405)

Askeri düzen özellikle istikrarsız, güvenilmezdir; askeri itaat üretimi ise özellikle sert, katı, ödünsüzdür; çünkü her ikisi de ölüm kalım savaşı şartlarının altında işe yarar, iyi olduklarını kanıtlamak zorundadır. Orduları öteki disiplin kurumlarından ayırt edici özellik, kişiyi toplumsal işlevini gerçekleştirmeye zorlamaları değil, askerin toplumsal işlevinin öldürme ve öldürmeye hazır olma şartlarını içermesidir. Geçirdiği bütün tarihsel dönüşümlere rağmen, askeri disiplinin sürekli ve kalıcı olmasını sağlayan özellik budur. Savaşmayı hedef alan disiplin 'sıcak'tır ve bu disiplin şekli duygu durumları, heyecanları harekete geçirmekte, bunların önündeki sınırı kaldırmakta ve bunları körüklemektedir. Etkin şiddet kullanımını hedefleyen itaat tipi ise 'soğuktur', ani

duygu durumlarını, heyecanlarını denetler, düzene sokar ve dizginler. Soğuk ile sıcak arasındaki ilişki değişkendir ve askerleri disiplin etme tarihi, daha çok 'sıcak' ile 'soğuk' olan evrelerin yer değiştirmesi olarak yazılabilir. (Bröckling, 2008: 406) Dolayısıyla, açık şiddet buyruklarıyla çalışan ordu gibi kurumların sıkı törensel kurallarla donatıldığını gözlemlenmektedir. Bu kurumlarda törensel olmayan çok az iş yapılır, yani emirlerin yorumlanması mümkün olduğunca engellenmeye çalışılır. Bu durum, insanları bu kurumların keyfi uygulamalarından korumak amacıyla yapıldığı şeklinde yorumlanmıştır. (Reemtsma, 1998: 40)

1.2.2 Değişen Ordu Değişen Askerlik: Yurttaş Ordularından Profesyonel Ordulara

Modern devletin şiddet aygıtı olarak tasarlanan ordu yeni itaat ve disiplin düzeninde yurttaşlarını sistemine almak için çeşitler yasal veya yasal olmayan yollar denemiştir. Zorunluluktan doğan bir ‘yurt görevi’ fikrinin aşılmasının zorluğu yanı sıra bir yurttaş olarak tanımlanan bireylerin bireycilikten kaynaklanan kişisel tercih ve isteklerinin farkına varmaları gibi etkenlerle birlikte devlet geçmiş sistemin fetihçi, ahlaki ve dini motivasyonlara dayalı düzensiz ordularından yurttaşlarından müteşekkil ‘yurttaş ordularına’ geçişi ve idareyi sağlamak adına kağıt üzerinde eşit olarak bellediği insanlara bir çağrı yapar. Bu çağrının niteliği ve frekansı tam anlamıyla tüm satıhta tesis edilememiş otoriteden ötürü ya da çeşitli soy ve kan bağlarına dayalı idare tarzlarının hüküm sürdüğü yerlerde yani iktidarın tam anlamıyla yek bir şekilde kendisine cansuyu bulamadığı bölgelerde yerel organizasyonlarla işbirliğine ve çıkarların paylaşımına dayalı bir hale dönüştüğü gibi; gönüllü ya da birebir bir zorunluluk da ihtiva etmektedir. Oluşturulmaya çalışılan bu yeni ordu düzeni de işte bu çağrının niteliğinin spektrumunun genişliğinden ötürü toplumsal militarizasyon süreçleri ile birlikte incelenmelidir.

17. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları arasında Ortadoğu ve Avrupa'da ordu ve donanma için askere alma işlemlerinde dört ana biçim görülmüştür. (Zürcher, 2003: 3-12)

- a-** Feodal askere alma,
- b-** Özgür olmayan askere alma,
- c-** İşgücü piyasasından askere alma
- d-** Zorunlu askerlik.

a- Feodal askeri seferberlik devlet (örneğin kral veya sultan) ile feodal lordlar veya kabile şefleri arasındaki parasal olmayan ilişkiye dayanmaktaydı. Aile ve toprak hakları veya vergi muafiyeti karşılığında, efendiler/lordlar asker sağlamayı taahhüt ederler ve kendi komutanlarının emri altında, kendi silahları ve/veya atları ile savaşan askerler çoğu kez mahalli olarak konumlanırlardı.

b- Özgür olmayanların askere alınması ise 'devlet ile özgür olmayan tebaaları arasındaki ilişkiye, fetih ve boyun eğdirmeye veya uluslararası köle pazarında yapılan ticarete' dayanmakta idi. Askere alınmalar sırasında daima rıza şartı ya da uzlaşma ihtiyacı aranmıyordu. En kabası ve az kurala bağlı olanı, askerlik hizmetine elverişli adamların, askere adam kaçırان çeteler vasıtasıyla kaldırılıp, yaka paça ordu veya donanma hizmetine verilmesiydi.

c- İşgücü piyasasından askere alma ise köle statüsünde olanların ve para kazanmak için asker olmayı gönüllü bir şekilde isteyenlerin alınıp satılması süreciydi. Askeri kölelik Ortadoğu'da 9. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar çok yaygın olarak kullanılmıştır. Mahkumlar ve köleler, çoğunlukla donanmalarda görev yapıyorlardı. Bunun nedeni ise yelkenli gemilerin hem kara birliklerine hem de kadirgalara oranla savaş gücü olarak daha fazla önem kazandığı 18. yüzyılın ortalarına kadar tüm büyük devletler tarafından donanmalarda kullanılırlardı. Gönüllü paralı askerler ise 'ödüllendirme ücret veya ganimetten pay alma, yağma veya maddi getirisi daha dolaylı olan laik veya dini onurlandırmalar şeklinde olabiliyordu. Ücret kabilinde askerlerin hizmete alınması Avrupa'da Ortaçağ'dan itibaren birçok büyük gücün başvurduğu bir yol olarak kullanılmakta idi.

d- Zorunlu askere alma ya da zorunlu askerlik doğrudan zorunlu hizmet modelidir. Bu model ile 'devlet ile uyruğu olan özgür bireyler arasında ilişkiye dayanır. Her ne kadar devlet giyim ve teçhizat temininden sorumlu ise de çoğu durumda ödüllendirme sadece temel gereksinimlerin karşılanması şeklindedir. Eğer ödeme yapılırsa bu ek bir unsurdur ve çok düşüktür.

Zorunlu askerlikle ilgili çığır açan uygulama Fransız Devrimi ile gelmiştir. Fransızlarınki gibi nispeten uzun hizmet dönemlerine dayanan zorunlu askerlik sistemleri (sekiz yıl daha fazla) oldukça büyük ve pahalı muvazzaf ordulara yol açıyordu, çünkü bunlar savaş zamanında, eğitilmiş ihtiyatların hizmete çağrılmasıyla takviye edilemiyordu Ayrıca çok sayıda erkeği en üretken oldukları çağda işgücü pazarının dışında tutuyordu. 1793 Ağustos'unun meşhur konvansiyon deklarasyonu bütün Fransa'da her Fransız yurttaşına bireysel olarak askerlik yapma yükümlülüğü (ve 'hakkını') getirmekteydi. (Zürcher, 2003: 12-13) Fransız İhtilali ile birlikte, siyaseten tanımlanmış bir toprak parçası üzerinde yaşayan tek tek yurttaşların bütünü olarak tanımlanan 'halk'ın egemenliğin dolayimsız kaynağı sayılmasıyla, askerlik, daha doğrusu silah taşıma hakkı, soylulara özgü bir imtiyaz ya da askeri rütbelere para ile satın alınabilir bir mevki olmaktan çıkmış; silah taşıma hakkı bütün yurttaşlara teşmil (kapsamına alma, yayma, genişletme) edilmiş ve böylelikle yurttaş ordusu kurulmuştur. (Aydın 2008, 28) Kurulan bu yurttaş ordusu çoğunlukla toplumda kaybedecek şeyi en az olan ve politik olarak da güvenilmez olabilecek (ve ek olarak en az eğitilmiş) kesimlerden alınan askerlere dayanmaktaydı. Restorasyon sonrasında, Fransa, diğer ülkelerin çoğu gibi, genel ve zorunlu askerlik hizmetini bırakarak profesyonellerden oluşan ve nüfusun en fakir kesimlerinden gelen uzun süreli tertiplerle takviye edilmiş bir orduya yönelmiştir. (Zürcher, 2003: 13) Böylece, modern zamanlarda, her iki taraftan profesyoneller ya da uzmanlar tarafından gerçekleştirilen savaşların yerini yurttaş ordularının karşı karşıya geldiği savaşlar, 'halkların' savaşları almış olmuştur. (Benlisoy, 2008: 418) Fransız Devrimi'nin getirdiği rüzgar ile kurulan yurttaş orduları, orduların toplumsal militarizasyondaki yerinin bütün toplumu ve bütün bireyleri

etkilediğine ve onları dönüştürdüğüne dair önemli bir kanıttır.

Orduların toplumsal militarizasyonu incelenirken ordusunun büyüklüğü, ordu içerisinde uygulanan disiplin ve itaat tekniklerinin kural ve nizamnameler halinde uygulanıyor oluşu ile 18. yüzyılın mutlakiyetçi devletleri arasında Prusya, askeri bir devletin bütün tipik özelliklerini temsil ediyordu. Başka hiçbir ülkede ordunun organizasyonu ve savaş yönetimi, savaş kaygıları bütün bir sosyal hayatı 1. Friedrich Wilhelm'in ve 2. Friedrich'in ülkesindeki kadar güçlü belirleyip etkilemiyordu. Prusya'da ordu, dışa olduğu kadar krallık iktidarının içe karşı tesisinde de vazgeçilmez bir ihtiyaçtı. Savaş olgusunun özel, yerel, tek tek feodal prensliklerin işi olmaktan çıkıp merkezileşmesi sonucunda zümrelerin ve soyluların güçleri kırılmış, devlet biricik genel yöneticisi tek bir prens olan tek bir tröste dönüşmüştü. Askerlerin kralı 1. Friedrich Wilhelm'in, ardıllarına yönelik talimatlarında belirtildiği gibi, devletin selameti iki direk üzerine kuruluydu; bunlardan biri 'olağanüstü büyük, muazzam ve korkutucu bir ordu', ötekisi, 'bu orduyu gerekli dönemlerde harekete geçirebilecek büyük bir hazine'ydi. Askerin bu ağırlıklı konumu, devlet egemenliğinin toplumun hemen her alanında yoğunlaştırılıp rasyonalize edilmesinin itici gücünü oluşturuyordu. (Bröckling, 2008: 82)

Her ne kadar Prusya'nın 'raison d'etat'sı (devlet aklı) önceleri ve en başta 'raison de la guerre' (savaş aklı) idiyse de, buradan, bütün bir toplumun tepeden tırnağa militarize edildiği sonucunu çıkarmak yanlış olur. Prusya 18. yüzyılda totaliter bir rejim olmaktan çok çok uzaktı. Mutlakiyetçi askeri devlet, kamusal alan ile özel alana tümüyle nüfuz edebilmesini sağlayacak araç ve imkanlardan yoksundu. Gücü toplumun her köşesine ulaşmıyor; fakat bu arada devletin düzenlenmesi ve yönetim alanı içine koyan her şey, doğrudan ya da dolaylı, daimi savaşa hazır olma durumunun hizmetine giriyordu. (Bröckling, 2008: 83) Prusya'da Eylül 1814 tarihli Zorunlu Askerlik Kanunu ile erkek nüfusun düzenli muvazzaf orduda bir ila üç yıl hizmet etmesi isteniyordu. Prusya sisteminin etkinliği 1866 ve 1870 savaşlarında ispatlandı ve bunun sonucunda İngiltere dışındaki tüm Avrupa ülkeleri genel ve zorunlu askerlik hizmetini barış zamanı için

dahi bir savunma tedbiri olarak benimsediler. (Zürcher, 2003: 14)

Prusya'nın yıkılması ile birlikte 1871'de kurulan Alman Reich'ında, zorunlu askerliğin yüceltiildiği bu dönemde ordu üzerinden gücünü ve otoritesini içeriye ve dışarıya yayan militarist bir devletten daha ötesine geçilecekti. Ordu bir 'eğitim okulu' olarak, başka .hiçbir kurumda rastlanmayacak bir şekilde vatanseverlik konusunda birincil ve ikincil dereceden erdemleri iletip öğretiyor ve temsil ediyordu; ayrıca ulusun kendini kabul ettirmesi talepleri olarak meşrulaştırılan dünya gücü olma hırsı ve niyetlerinin sınırları da gene askeri güçle orantılıydı; ve nihayet sadece ve silahlı güç, 'kıvıll tehlike'ye karşı etkili olabilecek biricik korumayı sunmaktaydı. Monarşist egemenliğin en sert çekirdeği olan, hemen hemen hiç sınırlanmamış imparatorluk komuta gücü ve yetkisi, ordu üzerinden, Prusya yasasından Reich anayasasına alınmıştı. Meclisin askeri konulardaki müdahale imkanı sadece bütçe konusuyla sınırlı kalmış, ordu yönetimiyle ordu organizasyonu, personel politikası ve ordunun ihale ve hizmetleriyle ilgili bütün sorunlar parlamentonun denetiminin dışında bırakılmıştı. (Bröckling, 2008: 216)

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise gerçek bir askere alma sistemi mevcut olmayıp, ordunun kadroları ihtiyaca göre doldurulmaktaydı. Askere alma yaşı 15 ile 30 arasında olup , asgari hizmet süresi 12 yıldı. 12 yılın sonunda askerler sivil hayata geçebilirlerdi ama emekliliğe hak kazanmak için yaşlılık veya fiziki yetersizlik haddine gelene kadar hizmet etmek zorundaydılar. Çağdaş Avrupa modelinde eğitilmiş, teçhiz edilmiş ve giydirilmiş bir ordunun yaratılması ve bundan yola çıkılarak bir askerlik sistemi kurulması için 1792 yılında Sultan 3. Selim tarafından Nizam-ı Cedid ordusu adı altında kurulan bu çağdaş askeri birlikler, tarihsel olarak ordunun demirbaşları niteliğindeki, disiplin ve düzen nizamnamelerine uymayan, dağınık ve yer yer asi birlikleri oluşturan, yönetim değişikliklerinde birebir rol oynayan Yeniçeri ordusuna bağlı askerlerin muazzam baskısı sonucu, 1807 yılında lağvedilmiştir. (Zürcher, 2003: 87)

Osmanlı İmparatorluğu'nda Duraklama döneminden kurtulması için yapılan askeri

reformlarda bile kurulan veya düzenlenen orduların niteliği geçmişte olduğu gibi süresi belirsiz bir askere alma anlayışına dayanıyordu. Zorunlu askerlik hizmetinin ayrıntılı olarak belirlenmesi ilk kez 1848 tarihli 'Kur'a Nizamnamesi' ile yapılmıştır. Buna göre ordunun gücü 150 bin olarak belirleniyordu ki, bunun anlamı beş yıllık bir hizmet süresi ile ordunun her yıl 30 bin gönüllü veya kur'a askeri bulması gerekliliği idi. Askere alma cinsiyet, sağlık ve yaş itibarıyla seçilmeye uygun kişiler arasından çekilmesi suretiyle yapılmaktaydı. İmparatorluğun sonunda ise iktidarda bulunan Jön Türkler düzenli orduda hizmet süresini tekrar değiştirmişlerdir. 1909 yılında bu süre özellikle sağlığa aykırı iklimlerde hizmet yapanlar için 3 yıldan 2 yıla indirilmiştir Mayıs 1914 tarihli son Osmanlı askerlik kanununun kabul edilmesiyle süre bütün piyade birlikleri için 3 yıldan 2 yıla indirilmiş, fakat seferberlik bunun kısmen arkasından başladığı için bu tedbir büyük ölçüde teorik kalmıştır. (Zürcher, 2003: 94) Sonunda askeri reformlar nihai hedefini, yani imparatorluğun bekasını gerçekleştirememiştir. Osmanlılar; İngilizler, Fransızlar ve Ruslarla rekabet etmelerini sağlayacak bir mekanizma yaratamadılar.

Zorunlu askerliğe dayanan ordular ulus inşası için önemli birer araç olarak görülmüştür. Zorunlu askerlik nedeniyle askerlik tüm halkı daha yakından ilgilendirdiği için bu nüfusun propaganda ile seferber edilmesi ve harekete geçirilmesi tümüyle yeni bir önem kazanmıştır. Bu yeni önemi ifade eden kavram ise 'Asker' ya da 'Ordu Millet' kavramıdır. Bu durum siviller ile askerler arasındaki farkı daha da bulanıklaştırmıştır. Zorunlu askerliğe dayanan bir ordunun başarılı bir şekilde oluşturulması için bazı önkoşullar vardır. İlk başta, potansiyel insan gücünün nerede bulunacağının belirlenmesi için güvenilir bir nüfus sayımı vardır. Daha sonra ise askere alma işlemleri için etkili bir mekanizmanın ve her koşulda asker kaçaklığını önlemek için etkili yaptırımların hayata geçirilmesi gerekir. Eskisinden çok daha büyük sayıda birliklerin nakledilmesi, beslenmesi, giydirilmesi ve silahlandırılması gerekir ve bu da belli ekonomik etkinlik ve sanayileşmeyi varsaymaktadır.

Zorunlu askerlik sisteminden daha doğrusu Tanıl Bora'nın kullandığı ifadeler ile söylersek 'ulusal ordu'lardan 'özel ordu'lara geçişi (Bora, 2006: 24) ise yukarıda son

cümlelerde aktardığımız ekonomik koşulların dayatmasıyla açıklamak yetersiz bir ifade olacaktır. Liberal demokrasinin gelişip modern devletlerin bireylere (ve piyasaya) olan özgürlükçü söylemi giderek artan düzeyde toplumun tüm katmanlarına yansımaya başlamasıyla birlikte devletin serbest piyasacı söylemi de devletin gerek güvenlik gerekse de ekonomik aygıtları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Orduların hem içerisinde bulunan personellerinin hem de mevcut ve gelecekte sahip olunması muhtemel askeri alet edevatın ekonomik yükünün artması ve de içeriden gelen bireysel hak ve özgürlük taleplerinin bireylerin kapitalist sisteme iyice entegre olmaları önündeki bir engel olan zorunlu askerlik sisteminin sorgulanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte militarist aygıtlara harcanan ve vatandaşların ‘vergileriyle beslenen’ ordunun denetlenememe problemi ve bunun serbest piyasa ekonomistleri tarafından da sıklıkla dillendirilmesi de orduların hem ekonomik hem de bireysel bir şeffaflığa ulaştırılması çağrılarına neden olmuştur. Diğer ve önemli bir neden ise askeri silahlanma teknolojisini üretmenin ve satmanın ve bunu bir siyasi araç olarak kullanmanın getirdiği faydanın da görülmesidir.

Zorunlu askerlikten profesyonel ya da özel ordulara geçiş için ileri sürülen bu nedenlerle birlikte teker teker liberal demokrasiye sahip ve kapitalist sistemle ya tamamen ya da önemli ölçüde eklemlenmiş olan devletler vatandaşlarını zorunlu askerlik sistemine çağıran bu düzenden vazgeçmeye başlamışlardır. Şunu da hatırlatmak önemli olacaktır: Profesyonel ordu ya da özel ordu anlayışı esas itibarıyla bir kast ya da sınıf yaratmaya benzemektedir. Yurttaşlara yapılan genel çağrının niteliğinde temel moral motivasyonların yanında maddi motivasyonlar bu yeni çağrıda önemli bir rol almaktadır. Böylece sayıca az, daha kalifiye ve bu işe profesyonel bir sözleşme ile hakları satın alınmış yeni bir kitle yaratılmıştır. Hobbes’un Leviathan adlı eserinde ilk filizlerini ‘kişinin kendisi yerine, başka birini, yeterli bir asker olarak ikame etmesi’ sözlerinde bulan bir dönem başlamıştır. (Hobbes, 1993 :160) Bireyler, zorunlu askerlik sistemini lağveden bu yeni düzende kendilerinin yerine askerlik yapmaları için yetiştirilmek üzere donanımlı bir azınlığın olmasını meşru bir bireysel hak olarak görmektedir artık. Bu azınlığın tesisinde söz sahibi olacak devlet yine kişilerin

kendisine ödediği vergilere sırtını dayayacağı için bu bir nevi gizli bir protokoldür.

Profesyonel orduların bir kast olarak anılmasında temel neden yapılan davetin maddi boyutunun özelliği ile ilgilidir. Devletin sistemi içerisinde kendisine herhangi bir şekilde yer bulamayan, sistemde üretim-tüketim döngüsüne bir katkı sağlayamayan ve de genellikle toplumsal sınıf düzleminde aşağı basamaklarda yer alan azınlıklar, göçmenler ya da çoğunluk olduğu halde sosyo-ekonomik klasmanda alt sıralarda yer alanlara vb. ait insanlar yapılan bu genel davetin gizli öznelidir. Bu noktaya yapılan eleştiri de sistemin kendisine yöneliktir: Sistem ötekilerini yaratmakta ve onlara da diğerlerinin yapmayı istemediği, imtina ettiği şeyleri yapmaktan başka bir seçenek sunmamaktadır.

Profesyonel orduların niteliklerinden biri olan sayıca az, daha hareketli ve daha donanımlı asker anlayışı aynı zamanda devletlerin militarist politikalarıyla da örtüşmektedir. Yurt savunması kavramından özünü alan ordunun oluşum süreci böylelikle ‘yurdun çıkarların savunulması ve kollanması’ sürecine dönüşmüş ve sınır tanımayan bir hareket kabiliyeti de bu orduların önemli bir niteliği olmuştur. Profesyonel ordu ile devletin ekonomik ve politik çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için gerekli askeri güç ve otorite de kuvvetli bir stratejik güç halini almıştır. İdeolojik ve ekonomik çıkarlar bu ordular sayesinde varlığı ile bir tehdit algısını oluşturmayı da hedeflemektedir.

Günümüzde profesyonel/özel ordular bu nitelikleri ile tartışılırken aynı zamanda sadece ve sadece ekonomik kazanç için kurulmuş olan dev güvenlik şirketlerine sahip ordular da dikkat çekicidir. Devletin ordu gücünü serbest piyasadan satın alması gibi bir kavramsallaştırmaya denk düşen bu yeni ordu anlayışının önemli bir örneği ABD’nin Irak işgali sürecinde Blackwater ve Halliburton adlı güvenlik şirketleridir. Söz konusu şirketlerin işgaldeki önemli rolünün yanı sıra işgal ve esir hukuku gibi kavramları iğdiş etmeleri ve de şirketlere aktarılan paraların tam anlamıyla denetlenememesi gibi olaylardan ötürü sorgulanmasına neden olmuştur.

1.2.3 Askerlik ve Erkekliğin Yeniden Üretimi

Militarist düzen içerisinde erkeklere yapılacak olan çağrının niteliğinin bir grup koruyucusu ve kollamacısı niteliğinden daha farklı olması gerekmektedir. Şiddet tekeli olarak devletin sağladığı güvenlik şemsiyesi içerisinde yaşayan erkekler ve kadınlardan, devlet sözleşme gereği, bütün yurttaşların bu yaşamsal hakkını ve onun da ötesinde devletin bekasını sürdürmesine bir 'asker' olarak katkı sunmasını beklemektedir. Bu bekleyişin de birey-devlet ilişkisinin en temel ilişkilerinden birisine işaret ettiği açıktır. Devlet insanlardan, gerektiğinde kendi canını vermesi pahasına şiddet organizasyonu

içerisinde yer almasını zorunlu kılar ve bunu da yurttaş olmanın en önemli nişanelerinden biri olarak herkese 'belletir.'

Militarist devletin toplumsal militarizasyon sürecinde erkeklerden talep ettiği şey aynı zamanda bir lütuf olarak sunulur çünkü devlet, Hobbes'un Leviathan'ında vücuda gelmiş olan kudret olarak şiddete dair tim bireysel donatıları kendisinde toplamış olmaklığından ötürü kendi içerisinde oluşturduğu orduya alacağı erkeklere devredilmiş olan şiddet uygulama yetisi yasal ve kısmi olarak geri vermektedir. Bu lütuf devletin erkeklere moral çağrılarını ile birlikte taçlandırılır. Bu anda kullanılan ifadeler ise yurttaşlığın sınındığı bir mecraya yapılan telkinleri içerir. Bu telkinler 'devlete sadık olma' ve 'yeri geldiğinde onun için yaşamını verme' gibi hem yurttaş-devlet sözleşmesine hem de yurttaşın moral dünyasının atıfları içermektedir. Bu atıflarla istenen zorunluluk duygusunun aşılp kişinin bunu bir arzu ve istekle kabul etmesidir. Bunu nedeni ise 'sadakat ve 'vatan için ölmeye' hazır olma istekliliği, tek başına disiplinle ve polisin baskı önlemleriyle sağlanamazdı; çünkü bu ihtiyaç vatanseverlik duygularının sürekli uyarılmasını gerekli kılıyordu. Savaşta ölüm, insanın vatana karşı taşıdığı sorumluluğun yerine getirilmesi olarak bir anlam taşıyordu; öte yandan ulusal şehitlerin 'kanlarını feda etmeleri', geriye kalanlara, uğruna öldükleri vatan düşüncesine pratik bir geçerlilik kazandırma görevini yüklüyordu. Ölüme duyulan hayranlık ulusa duyulan tutkunun son halkası, politik ölümlerin yüceltilmesi ise ulusal devletin kutsama ritüeli olarak sunuluyordu. (Bröckling, 2008: 135-163) Erkekler fiziksel ve ruhsal olarak birinci sınıf olarak görüldüklerinden dolayı bu ritüelleri daha hızlı bir şekilde sindirecek ve hatta bundan büyük bir haz alacak, onur duyacaklardı.

Askerlik, askere alınanların, öldürmeye ve öldürmeyi meşru saymaya koşullandırılmasını gerektirdiği için, şehit ve maço kahramanlık imgeleri askeri değerlerin bir parçası olarak yüceltilmektedir. Askerlikle ilgili sık kullanılan 'kutsal vazife' kavramının yanı sıra dini referansları olan ve yüceltilen 'şehit' ve 'gazi' kavramları da askerliğin dini bir çerçevede sunulmasına, bir 'ibadet' olarak kurgulanmasına katkıda bulunmaktadır. Din yoluyla kutsallaştırılan, doğallaştırılan bir

vatandaşlık pratiğini tartışmaya açmak, hâkim din inancını da sorgulamayı gerektireceğinden, bir nebze daha zorlaşmaktadır. (Altınay, 2009: 147) Dolayısıyla, insanlar genç yaşta, naif ve kolay etkilenir çağlarda askere alınmakta; zayıfları savunmak, milletlerinin namusunu ve dinsel değerlerini korumak zorunda oldukları kendilerine aşılacaktır. Ayrıca, milletin namusu zayıfların (kadınların ve anavatanın) namusuyla eşdeğer gösterilmektedir. (Saigol, 2000: 225) Askerlik dili, erkekliği yüceltir- kadınlığı/kadınları horlar, tabileştirir- ve bütün er kişileri her an erkeklik 'şerefinden' sınava çekme tehdidi altında teyakkuz halinde tutar. (Bora, 2006: 23). Bütün bu nosyonlar, orduların rolünü belirli bir toplumsal değerler aracılığıyla meşrulaştırmak için kullanılır. Söz konusu toplumsal değerler, genç erkekleri, hoşgörü ve barış değerleri yerine bu vahşi rolleri içselleştirip onlara göre yaşamaya yönlendirmektedir. Bu yönlendirmenin ardında yatan mantığa göre, bütün erkekler doğaları gereği saldırgandır, saldırganlıklarını kontrol edememektedirler. Savaşın, saldırganlığın dışavurumu için bir kanal sağladığına inanılmakta ve savaşmak erkek doğasının ayrılmaz bir parçası olduğuna göre, gerekli ve zorunlu olduğu varsayılmaktadır. (Saigol, 2000: 225) Yasallığı tartışma konusu olmayan bu talep ahlaki olarak da, sağlıklı erkeklerin var olan bütün araçları kullanarak çocukları, kadınları, yaşlılar ve hastaları korumakla yükümlü oldukları yolundaki fedakarlık fikri ile de haklı gösterilmektedir. (Saner, 2001: 161)

Zorunlu askerlik, ulusun yarısının (yani neredeyse erkeklerin tümünün) ordudan geçmesini, silah kullanmayı ve emirlere uymayı öğrenmesini içeren bir pratik olmuştur. Dahası, bu deneyimden geçmek 'erkek' ve 'vatandaş' olmanın şartı olagelmıştır. Zorunlu askerlik yalnızca 'yurdun müdafaasına' yönelik bir uygulama değil, aynı zamanda erkeklerin ve kadınların devletle aralarındaki vatandaşlık ilişkisini belirleyecek (ve kadınlar asker olmadığı için farklılaştıracak) bir uygulamadır. Bu farklılaşma, devlet eliyle yapılmış olması ve devlet kavramını toplumsal cinsiyet bazında biçimlendirmesi açısından toplumda yaşanan kadın-erkek farklılaşmasından ayrılır. Bu yolla erkeklik-devlet-askerlik arasında güçlü bir bağ kurulmuş, 'en kutsal vazife' olan askerlik yoluyla birinci sınıf vatandaşlık erkeklerle bahşedilmiştir. (Altınay 2005, web)

Erkekliğin ve vatandaşlığın ordu disiplininin geçmek olarak görülmesi militarizasyonun gündelik hayatta ve kimliklerin oluşumuna eklemlendiğinin bir göstergesidir. (Altınay, 2000: 265) Askerliğin, 'normal' ya da 'sağlıklı' olarak tanımlanan erkekler için bir zorunluluk olması ve kimlik üretiminde çeşitli işlevler yüklenmesi nedeniyle süreç genelde bir rüşet ispatı söylemiyle benimsenmektedir. Toplumsal kurumlardaki değişimlere ve oluşan yeni seçeneklere rağmen, hakim erkeklik klişesinin üretildiği mekanizmalardan biri olan 'askerlik' sürecinde, 'baba' ya da 'adam' olacak erkeğe, savunmak, çatışmak, dayanmak, sorumluluk almak, disiplinli olmak, itaat etmek, hiyerarşi içinde yaşamak ve çalışmak öğretilirken, arka planda ondan heteroseksüel cinsel 'iktidar' beklenir. (Selek, 2008: 163)

Askerlerden saldırganlık, cesaret ve disiplin gibi basmakalıp erkeklik tutumları beklenirken, onlara duygusallık ya da zayıflık gibi kadınsı özellikler göstermemeleri, zayıflıklarını gizlemeleri, zaafılara acımamaları öğretilmekte ve dolayısıyla, askerlik, toplumda hakim olan ataerkil değerleri güçlendirmektedir. Erkekler, devlet hizmetine olduğu kadar, onunla içiçe bir kurum olan ailenin reisliğine de hazırlanmaktadır. Kadın ve erkekler devletle aralarındaki vatandaşlık ilişkisini de belirleyen askerlik sonrası, ailesine bir çeşit 'devlet' olarak geri dönen erkek, babalık konumu içinde ailenin askeri olmakta ve ömür boyu, korumak, nöbet tutmak, kollamak, intikam almak gibi sorumlulukları taşımaktadır. (Selek, 2008: 209-210) Bu noktada militarizmin başka bir kavrayışı ortaya çıkmaktadır. Bu ise militarizmin erkeklige atfedilen değerlerin meşruluğu ve üstünlüğü'ne dayanması nosyonudur: Vurdu mu deviren, tahammülsüzlük, karı gibi olmamak, kısa yoldan sonuç almak, gücünü göstermek, 'gerçekçi' olmak ataerkiyle militarizmin ortak değerleridir. Militarizmin uygulayıcılığının erkeklere yüklenmesi eril değerlerin hiyerarşik üstünlüğünden, dolayısıyla toplumsal gücünden kaynaklanır. Bu bir nevi ittifak politikasıdır. (Selek 2007, 59)

Militarizmin ortak değerlerinin kapsamında erkekler ve erkeklik hem devlet nazarında yeniden inşa edilerek toplumsal liderliği çeşitli sıfatlarla donatılarak

kuvvetlendirilir hem de heteroseksüel olma ve heteroseksüel kalma hali kutsanır ve yüceltilir. Bu hal bireylerin özelde de erkeklerin zihin dünyalarını tam bir kalıba sokmayı amaçlamaktan da öteye 'görünmeyen zihinsel kuvvetler' yaratılarak militarist düzenin bekasını ilelebet sürdürmesinin hedeflendiği bir haldir.

1.2.3.1 'Üretilmeyen Erkeklik': Türkiye Zorunlu Askerlik Sisteminde Eşcinseller ve Çürük Raporu

Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği'nin 'Ruh Sağlığı ve Hastalıkları' başlığında madde 17 olarak tanımlanan kısmın 3. fıkrasının başlığı 'Psikoseksüel bozukluklar (homoseksüalite, transvestizm ve diğerleri)' ile ilgilidir. İlgili fkranın açıklamasında şu ifadeler yer almaktadır:

'Bu fıkraya gireceklerin seksüel davranış bozukluklarının belirgin olması, bu durumlarının askerlik ortamında bilinerek sakıncalara yol açması ve bu durumun resmi belgelerle kanıtlanması gereklidir.'

Söz konusu fıkranın 3. bendinde ise 'İleri derecede psikoseksüel bozukluklar (homoseksüalite, transseksüalite, transvestitizim)' başlığı altındaki açıklama şöyledir:

'Bu fıkraya gireceklerin;seksüel davranış bozukluklarının tüm yaşamında ileri derecede belirgin olması, duygu ve davranışlarına yansımış olması gereklidir. Ayrıca, silah altına alınanların askerlik ortamında sakıncalı bir durum yarattığının veya yaratacağının resmi belgelerle tesbiti gereklidir.'

Yukarıdaki yönetmelik militarist bir aygıt olan ordunun içine almaya namzet gördüğü tek cins olan erkeklere ve erkekliğe bakış açısının bir nüvesini gösterdiği gibi, eşcinsel kimliğini bir 'psikoseksüel bozukluk' ve 'hastalık' olarak nitelendirdiğinin de bir işaretidir. Türkiye'de 'adam olmanın' ve dolayısıyla erkekliği ispat etmenin önemli bir aşaması olan askerlik 'görevini' erkeklerin vakti geldiğinde yerine getirmesi

beklenirken, kurum olarak ordu bünyesine katacağı erkeklerin de 'erkek gibi erkek' yani 'heteroseksüel' olmasını önemli bir şart olarak koymaktadır. Bu şart da yukarıdaki ilgili madde ve fıkralardan da anlaşılacağı üzere 'akıl ve beden sağlığının' tam olduğunun yine bu namzet tarafından kanıtlanmasını aksi halde 'sağlıksızlığın/hastalığın' da kanıtlanmasını içermektedir.

Türkiye'de zorunlu askerlik sistemine çağrılan erkeklerin askeri birimlerce yapılan 'muayene'lerden de geçer not alması yani erkek olduklarının ve de özel de heteroseksüel olduklarını ispat etmeleri beklendiğinin vurgulanmasına ihtiyaç vardır. Askere alınmadan önce, başvurular esnasında her asker adayının beden ve ruh sağlığını tespit etmek için 'nabız sayımı, çıplak olarak boy ve kilo ölçümü gibi basit' testler yapıldığı halde, kişi eğer eşcinsel olduğunu söyleyerek askerliğe uygun olmadığını iddia ederse, sözlü beyanı yeterli sayılmayarak 'hastalığının' hayatına ne kadar yayılmış olduğunu delillerle ispatlamak zorundadır. Başvuran kişinin yüzü görünür biçimde, cinsel ilişki esnasında 'pasif' olduğunu 'kanıtlayan' fotoğraflar; askeri hastanelerin cerrahi bölümlerince uygulanan ve kişinin anal seks ilişkisi yaşayıp yaşamadığını anlamak ve anüs tonusun gerginlik düzeyinin ölçmek amacıyla uygulanan rektal muayene; yüz yüze ve birden fazla doktorun gözetiminde 'bir dakika' ile bir saate kadar sürebilen birden çok kere tekrarlanabilen görüşmeler; Rorschach Mürekkep Testi,* Minnesota Çok Yönlü Kişilik Testleri (MMPI)** gibi kişilik testi uygulamalarıdır. Tüm bu tetkiklere rağmen, kişinin psikoseksüel durumu konusunda hekimler ya da hekimlerden oluşan komite karar veremiyorsa, kişi askeri hastanelerin psikiyatri kliniklerinde bir hafta ile üç hafta arasında, bilinen adıyla 'pembe koğuş' bölümlerinde ve çoğunlukla diğer hastalardan ayrı tutularak gözlem altına alınabilmektedir. Kimi zaman yukarıda sayılan tetkik ve delil toplama işlemleri, kişinin 'düzelmeye' ihtimali göz önünde bulundurularak üç yıl

*1920'li yıllarda Hermann Rorschach adında İsviçreli bir psikiyatristin geliştirmiş olduğu karakter analizi testidir. Projeksiyon yöntemine yani bireylerin nötr mürekkep lekelerini açıklamak için söyleyecekleri her şeyin istemsizce de olsa aslında kendileri hakkında olacağı rasyoneline dayanır.

** Doğru, Yanlış ve Bilmiyorum şeklinde cevaplandırılan 550 maddeden oluşan, bireyin kişisel ve toplumsal uyumunun objektif olarak değerlendirmeyi amaçlayan bir ölçektir.

boyunca (her yıl için ayrı ayrı) istenebilmektedir. (Biricik, 2008: 143-146) İlk olarak, oluşturulan bu ispat sistemi muğlak bir şekilde ilgili sağlık yönetmeliğinde yer alan 'resmi belgelerle kanıtlanmalıdır.' ifadesinin zorlama ve keyfi bir yorumudur. İkincisi, böyle bir ispatlama sistemi insanlık dışı ve özel hayatın gizliliği ilkesine aykırılık teşkil etmektedir ki, Anayasa'nın 20. maddesi de herkesin özel hayatına saygı gösterilmesini istemeye hakkı olduğunu belirtmektedir.

Eşcinselliği bir 'patoloji' olarak kabul eden ve 'iyileştirilebilir' bir süreç olarak gören bu zihniyete takılan eşcinseller bu oldukça yıpratıcı ve onur kırıcı süreç sonunda 'askerlik muafiyet' belgesi ya da askeri jargonda kullanılan adıyla 'pembe teskere' alarak kurumdan uzaklaştırılmaktadırlar.

Askerlikten muafiyet süreciyle ilgili olarak iki eşcinselin sürece dair anlattıkları ve kendilerine gösterilen davranışlara gösterdikleri ortak ve farklı tepkiler ise dikkate değerdir. İlk olarak örneğini vereceğimiz kişi olan E.O ismini gizliyor. Anlattıkları ise kısaca şöyle:

'Muafiyet sürecim sekiz gün sürdü. Bu süreçte bir sonraki aşamanın ne olacağını hiç bilmiyordum. İnsanlardan duyduğlarım da birbirinden çok farklı şeylerdi. İlk olarak askerlik şubesinde eşcinsel olduğumu belirterek, askeri hastaneye sevkimi istedim. Doktorun karşısına çıktığımda bana herhangi bir test yapmadı, eşcinsel olduğuma ikna olmak için ilişki sırasında çekilmiş fotoğraflarımı istedi. Bunları temin için bana sadece iki gün süre verdi. Karşımdaki insan rütbeli bir asker olduğu için ve yaşamamız gereken süreç açık olmadığı için herhangi bir şeye itiraz edemedim. Ankara'da ilk önce sevgilimden bana bu konuda yardımcı olmasını istedim. Bu haldeki fotoğraflarının askeriye'nin elinde olmasını istemediği için kabul etmedi. Bu arada bir yandan fotoğraf makinesi bulmaya çalışıyordum. Makineyi bir yakınımından temin ettikten sonra eskiden aramızda cinsel ilişki olan birinden yardım istedim. Uzun süredir görüşmediğim biriydi, ertesi sabah için

evimde randevulaştık. Sabah erkenden bana geldi. Panik haldeydim, sinirlerim çok bozuktuk. Bu durum partnerime de yansdı, ereksiyon sorunu yaşadı. Her şey üst üste geliyordu. Süre gittikçe azalıyordu. O an için Viagra kullanmasının sorunu çözeceğini düşündük. İlaç aldık ve içti. Tekrar denediğimizde iyice heyecanlandı ve küçük bir kriz yaşadı. Çok kötü oldu her şey, onu hastaneye kaldırdık. Ardından ben tekrar sorunumla baş başa kaldım. Geri kalan tüm günümü, internette partner aramakla geçirdim. Böyle bir taleple tanımadığınız bir insanın karşısına çıktığınızda çok çeşitli tepkiler alabiliyorsunuz. Dalga geçtiğimi ya da benim öldürülmesi gereken bir mahluk olduğumu düşünüyorlar. En sonunda mesleğinden dolayı bana güven veren biriyle tanıştım. Kendisi İstanbul'da akademisyendi. Hemen yola çıkıp aynı gün apar topar İstanbul'a gittim. Yaşı benden çok büyüktü, ama kibar bir insandı. Onun evinde cinsel ilişkiye girdik, fotoğrafları da kendisi çekti. Birkaç saat sonra tekrar Ankara'ya döndüm. Gün ağarmıştı ve son günümdeydik. Tekrar askeri hastaneye giderek, doktora fotoğrafları gösterdim. Baktı, gülerek 'Vay be, ne adammışsın' dedi. Beni birkaç gün sonra heyetin karşısına çıkardılar. Onlar da fotoğrafları incelediler, aile yapımı ilgili birkaç soru sorup bana ileri derecede psikoseksüel bozukluk tanısı koyup askerlikten muaf kalmamı sağladılar." (Tosun 2009, web)

Diğer bir örnek olan Mehmet Tarhan ise söz konusu 'askerlikten muafiyet' kavramına vicdani redçi olmasından ötürü şiddetle karşı çıkmış ve askerliği reddetme hakkından ötürü ordunun içerisinde yer almayacağını söylemiştir. Tarhan vicdani redçi kimliği ile değil de eşcinsel kimliği ile yaşadığı süreci şöyle aktarmaktadır:

'Hastaneye sevk edilmem resmi olarak CMUK (Ceza Muhakemeleri Kanunu) ile gerekçelendirildi. Ancak asıl gerekçenin eşcinsel olmam olduğu ortada. Hastanede muayeneleri reddettim ve eşcinselliğin bir patoloji olarak tanımlanamayacağını söyledim. Hastanede imzalatılmak istenen "her türlü tıbbi müdahaleyi" kabul ettiğimi belirten kısmı karalayıp, yan tarafa " hiçbir

müdahaleyi kabul etmiyorum" yazarak imzaladım. Livata muayenesi için Genel Cerrahiye sevk edildim ve orada da muayeneyi reddettim. Bu arada Sivas Askeri hastanesinde kanıt olarak fotoğraf istendiği bilgisini de aktarmalıyım. Heteroseksüellik gibi eşcinselliğin de kanıtlanamayacağını, bunu istemeye kimsenin hakkı olmadığını ve bunun bir hastalık da olmadığını anlattım. Bir haftalık müşahede (ki müşahedededen çok kapatma denilebilir; çünkü bir hastane olmasına rağmen hijyenden çok uzaktı.) sonrası sağlık kurulu "çürük" olmadığıma karar verdi; cezalandırılabilirdim. Bu karar Askeri Psikiyatri açısından bir devrim sayılabilir. Ben reddetsem de evraklarda Piyade Er olarak nitelendiriliyorum ve şu anda resmi olarak bir adet eşcinsel Piyade Er orduda mevcut. Ancak burada dikkate değer olan önemli bir nokta, mahkemeye sunulan ayrıntılı raporumda bu konuya temas edilmemesi, ret açıklamamdaki beyana rağmen eşcinsel olmadığıma karar verilmiş olması ihtimali. Mahkemeye sunulan raporunun çürük raporunun sürecini nasıl etkileyebileceği konusunda net bir fikrim yok. Çünkü yattığım psikiyatri servisinde gördüğüm, hastane tarafından her türlü rahatsızlığın ya da şikayetin çürük raporu alıp askerlikten kurtulmak için ortaya atılmış iddialar olarak algılandığı. Servise yatan neredeyse tüm askerlere (adli müşahedeler dışında tamamı diyebilirim.) beton tabir edilen ilaçlardan veriliyor. Enjeksiyonlarda bir süre sonra vücutta ciddi kasılmalara neden olabilen ve uzun süre etkisi geçmeyen bir ilaç. Herkese neden beton yaptıklarını sorduğum hemşire, ilacın caydırıcı olarak kullanıldığını söyledi. Gerçekten de birkaç enjeksiyondan sonra kendi istekleriyle psikiyatrik tedavi görmek üzere hastaneye yatan hastalar taburcu olmak için yalvarmaya başlıyordu. Açıkçası kapalılığı nedeniyle keyfiyetle yürütülen askeri hastane uygulamalarının değişebileceğine, eşcinsellere yönelik çürük uygulamasının tüm alçaltıcı ve onur kırıcı uygulamaların sona ereceğini şimdilik öngörmüyorum. Uygulama öyle bulanık ki; eşcinselim diyene inanılmıyor, kanıt isteniyor, kanıtı verene çürük vermeyene heteroseksüel tanımı getiriliyor. Çürük raporu için başvuran eşcinseller askerlikten

kurtulmak için bu aşağılamaları kabul ettiği sürece, süreç de aynı şekilde devam edecektir diye düşünüyorum.' (Tarhan, 2005: web)

Uluslararası alanda ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Birleşik Krallık Ordusundan atılan homoseksüel 4 kişinin başvurusunda, Birleşik Krallığın sözleşme güvence altına alınan özel hayatın gizliliğine saygıyı ihlal ettiği yönünde karar vermiştir. (Çınar, 2007: 98)

Ordunun zorunlu askerlik sistemi içerisine alacağı erkekler üzerinden yürüttüğü bu tıbbi ve cinsiyetçi iktidar arzusunun en görünür alanlarından biri olan eşcinsellere yapılan bu gayri ahlaki ve keyfi uygulamalar, militarizmin üretmeye çalıştığı erkeklik modelini uygulamak ve yerleştirmek adına ne kadar ileriye gidebileceğini ve aynı zamanda ne kadar da hem yasal hem de toplumsal 'meşruluk' zeminini genişletebilip istediği gibi kullanabileceğine dair önemli bir örnektir.

1.2.4 Militarist Düzendeki Kadınlara Bîçilen Roller

Militarizasyon süreçlerinin vardığı bu noktada erkekliğe ait değerler üzerinden inşa edilmeye çalışılan militarist zihin durumu sadece erkeklere bırakılamayacak kadar da detaycı bir niteliğe sahiptir. Kadınlar, erkekler vatandaşlık konumlandırmasında militarist devletin tornasında her türlü kullanılmaya açık olan varlığıyla ilk sırada arz-ı endam ederken, bu kalıba uydurma sürecinde onlara da ahlaki ve psikolojik yönlerde ihtiyaç duyulmakta ve militarist projeksiyon içerisine çeşitli rollerle dahil edilmektedir. Farklı rolleri, farklı deneyimleri ve politik fikirleriyle kadınlar, devletlerin erkeklere zorunlu olan ordu hizmeti sistemlerinin kökenindeki militarizmin devamında veya kesintiye uğramasında önemli roller oynamaktadırlar. Geleneksel erkeklik standartlarını belirleme ve koruma konusunda rol oynayanlar sadece erkekler değildir. Kadınlar da erkekliğin devam etmekte olan politikaları üzerinde etki sahibidir. Askerlik hizmetinden kaçınan bir erkeği yaygın olarak kabul gören erkeklik kodlarına uymamakla suçlayan

her kadın, ordu saflarını doldurmak için erkekleri harekete geçirmekte devlete yardımcı olabilir. (Enloe, 2008: 104)

Kadınların bu kurguda iki ayrı konumları vardır: kutsanan annelik (özellikle de asker anneliği) ve istisnai durumlarda savaşçılıktır. Kadınlar, ayrımcı yasalar yüzünden ulus-devletin ikinci sınıf yurttaşları olabilirler, ama ulus-devletin militarist taleplerine eksiksiz biçimde uymaktadırlar. Hakim imgelerden ve bunların simgesel anlamda eşit derecede etkilenirler. Ulusal davaya anne, kız ve birçok yerde savaşçı olarak katılmaktadırlar. (Saigol, 2000: 228) Bu konumlardan birincisi her kadın için her koşulda belirleyicidir. İkincisi ise izin verildiği ve ihtiyaç duyulduğu ölçüde mümkün olacaktır. (Altınay 2005, web) İlk konumda kadınlar anne olarak, eş ve kız arkadaş olarak askere yazılmaktan imtina eden oğullarını, kocalarını ve erkek arkadaşlarını ideal erkeklik özelliklerine sahip olmayan kişiler olarak görmeye teşvik edilmektedir.

Asker anneliği kavramından ayrıca anlaşılması gereken ise annelerin hem halihazırda sahip oldukları erkek çocuklarının militarist düzen içerisinde yer almasına teşvik edici moral bir destekçilik görevini sürdüren hem de genel manada doğurganlığa da referansla ulusun biyolojik ve kültürel olarak yeniden üretiminden sorumlu kadınlar olmasıdır. Bu da kadınların militarist düzen açısından çok önemli bir anahtar pozisyonunda olduğunu açığa çıkarmaktadır. Ulus devlet formu kadını annelik rolünden bağımsız düşünemezken; militarizmin bu tanıma katkısı, kadınlara “oğullarını seve seve vatana feda edecek asker annesi” rolü biçmek şeklindedir. Kadınların milletlerin yalnızca biyolojik, kültürel, sembolik yeniden üretimindeki rollerine değil, vatandaşlık hakları ve yükümlülükleri yoluyla milletin sivil oluşumundaki konumlarına da eleştirel bir gözle bakılmalıdır. (Sümbüloğlu, 2009; 66) Kültürel ve geleneksel olarak ordu milletinin anaları olarak kadınların biyolojik üreticiliğine yapılan vurgunun, kamusal alan, siyasi katılım gibi alanlardaki ikincilliği, görmezden gelinmesi, anti militarizmin geniş perspektifli direniş alanının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Militarizm, cinsiyetçilikle, ataerkillikle, heteroseksizme ve her türlü ayrımcılık biçimiyle milliyetçilikle iç içe geçmiş ilişkisi farklı hiyerarşi ve tahakküm sistemlerini yeniden

retmektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet algıları ile doğrudan ilişkili olan militarist algıların normalleşmiş ve kanıksanmış tüm değer ve normları, kadınlar üzerinden oluşturulmaktadır.

Cythia Enloe, kadınların önemini militarist düzenin yetkililerinin de endişeli bir şekilde farkında olduğunu savunur ve akıllarında daima bir soru olduğunu savunur: Kadınlar militarize bir erkeklik standardını destekleyecekler mi? Enloe, savaş tecrübesi ve mevcudiyeti ile oldukça güçlü durumda olan bir orduya sahip olan Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı'nın anne olarak kadınları, ordunun oğullarını olgun erkeklere dönüştüreceği konusunda, ikna etmeye yönelik reklam kampanyalarına milyonlarca dolar harcadığını da bir örnek olarak ortaya koyar. (Enloe, 2008: 105)

Savaş dönemlerinde savaşın kadınları güçlendirdiğine dair ekonomik temelli yaygın bir tez vardır. Bu teze göre kadınlar, savaş dönemlerinde çıkamadıkları kamusal alana çıkabilmiş, erkeklerin bıraktığı işlerin (tarla, fabrika gibi) başına geçmiş ve savaş boyunca ekonomik faaliyetleri onlar devralmışlardır. 20. yy. başında, kadınların hak kazanımları da bu görüşe bağlanır. Savaş dönemlerinde kadınların ekonomik alanda daha aktif oldukları doğrudur; fakat bu durum onların özgürleştiğini ve sistemin değiştiğini göstermemektedir. Çünkü savaşlar kadınları güçlendirmez; aksine savaşın tüm insanlar için getirdiği hayati tehditlerin yanı sıra kadınlar sadece kadınlık durumları ile ilgili çok çeşitli tehditlere maruz kalırlar. Tecavüz, savaş dönemlerinde stratejik olarak daha yoğunluklu uygulanan bir politikadır.

Savaşlar devletin sağladığı sosyal haklar bakımından da kayıp dönemlerdir. Bu durum, kadınlar açısından; devletin sağladığı sağlık, eğitim, ocuk bakımı gibi hizmetlerin geri çekilmesi, böylece gszleşmeleri demektir. Savaş döneminde cinsel şiddet ve sosyal hakların kaybı olgularının kesişimdeki en önemli örneklerden bir tanesi olarak Bosna Savaşı verilebilir. 1992–93 yılları arasında burada 20.000 Müslüman kadına tecavüz edilmiştir. Savaş koşullarından ötürü de büyük çoğunluğu kürtaj imknı bulamamıştır. Savaş sona erdikten sonra da tecavüze uğrayan kadınlar ve gayri-meşru

çocukları genelde toplumdan dışlanmışlardır. Tecavüz savaş sırasında Müslüman erkekler için Sırp askerlerine karşı bir motivasyon kaynağı olmuşken; savaş sonrasında bir utanç kaynağı ve psikolojik şiddetin sebebi olmuştur. Kadınların militarizmden fiziksel olarak etkilenmesi için sıcak savaş durumu şart değildir. Askeri üslerin bulunduğu yerlerde kadına yönelik şiddetin her koşulda arttığı gözlemlenmiştir. Ulusal güvenlik söylemleri ile açılan yerli ya da yabancı askeri üsleri, o bölgede yaşayan kadınların güvenliğini sağlamaz. Tersine, bu bölgelerde kadınlar fuhuşa zorlanmakta, ayrıca tecavüz vakaları artmaktadır. (Gümüş-Tümer, 2007: web)

Ayşe Gül Altınay'ın kadınların militarist devlet düzeni açısından tanımlanışına Türkiye çerçevesinden yola çıkarak kullandığı benzetmeler ise oldukça ilgi çekicidir. Altınay'a göre yakın zamana kadar hakim olan cinsiyetten dirilmiş, karşıcinsleştirilmiş (heteroseksüelleştirilmiş) ve askerileştirilmiş vatandaşlık kurgusunda kadınlar, itaatkar eş (Kezban), fedekar anne (Küçük Ayşe) ve gerektiğinde cumhuriyet kadını (Sabiha Gökçen) kimlikleriyle anlamlandırıldı. (Altınay, 2000: 113) Türkiye penceresinden kadınların militarist alanda konumlandırılışı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün şu kısa vecizesinde gayet iyi anlatılır: 'Biz asker bir ulusuz. Yedisinden yetmişine, kadından erkeğine asker yaratılmış bir ulusuz.' Asker ulusun içerisinde yer alan erkekler için geçerli olan zorunlu askerlik bu yeni cumhuriyet için de uygulanması elzem bir yöntem olarak bakılığını sürdürmektedir. Altınay, bunun yeni rejimin eşitlik idealine ters düştüğünü düşünmektedir:

'Yeni ulus-devlet kadın-erkek eşitliğini hedeflemiş olsa da zorunlu askerlik uygulamasıyla erkekleri bir çatı altında toplarken ('bir'leştirirken), onları kadınlardan önemli bir biçimde ayırmış, farklılaştırmıştır. Bu farklılaştırma, devlet eliyle yapılmış olması ve devletle ilişkiyi şekillendirecek bir uygulama olması bakımından, toplumda yaşanan kadın-erkek farklılaşmasından ayrılır. Erkek vatandaş ile kadın vatandaşı birbirinden bu derece radikal bir biçimde ayıran bir uygulama daha yoktur.' (Altınay, 2000: 271)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınları kurgularken kullandığı rol modellerden biri olarak 'Cumhuriyet Kadını' sınıflamasına giren Sabiha Gökçen, sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin değil dünyanın da ilk kadın savaş pilotu olmuştur. Gökçen, bir kadın olarak yer aldığı ve hiyerarşik katılık ile cisimleşmiş olan askerlik sisteminde bu kadar kolay bir şekilde üst konumlara gelmesini ise kendisini manevi kızlarından biri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün yüreklendirmesine borçludur. Atatürk'ün bir diğer manevi kızı olan tarihçi ve sosyoloji profesörü olan Afet İnan ise askerlik ile ilgili düşüncelerini 'Askerlik Vazifesi' adlı kitabında dile getirmiştir. Afet İnan, 'İcabında, bütün milletin vatan ve istiklal uğrunda silaha sarılması esas olarak kabul olunmak lazımdır. Bunun için bütün vatandaşların, askerlik vazifesini yaparak askerlik talim ve terbiyesini öğrenmesi lazımdır.' diyerek esas işlevi milletin özgürlüğünü temin olan devletin, bu özgürlüğü hangi aletle garanti altına alacağını da kitabında şöyle formüle etmiştir :

'Ordu! Ama bütün vatandaşların katılmakla yükümlü olduğu kitlesel, nitelikli milli bir ordu!' (akt. Aydın, 2008: 38)

1.2.5 Toplumun Militarizasyonunda Eğitimin Rolü

'Asker ulus' ya da 'ordu millet' resmi söyleminin söz konusu eserinde yansımalarını yukarıda gördüğümüz Afet İnan, aynı eserinde, orduların tam anlamıyla kendi varoluşlarını gerçekleştirebilmeleri için de toplumun militarizasyonuna dair bir model önermektedir:

'Ordunun niteliğinin yükselmesi ve milliliğinin temini ise bütün vatandaşların askere alınmazdan çok önceden başlayan bir hazırlığa girişmeleriyle mümkündür: 'Bunun için, vatandaşların henüz mekteplerde iken askerlik hizmetini kolaylaştıracak birtakım şeyleri öğrenmeleri, idman etmeleri lazımdır. Milli his, Vatan muhabbeti ve Devlet fikri ise vatandaşların ana kucağından, aile ocağından başlayarak alacakları en esaslı terbiye ve bilgilerdir.' (akt. Aydın, 2008: 38)

İnan'ın önerdiği modelde bu bilgilerin en disiplinli ve kararlı aktarım yeri ordu ya da ordu nizamında tertiplenmiş ortamlar olacaktır.

Militarizasyon kavramıyla kastedilen anlamlardan biri de, toplumsal hayatın askeri ihtiyaçlara göre ve askeri bir disiplin mantığı çerçevesinde organize edilmesi, düzenlenmesidir. Bir başka deyişle, toplumsal hayatın militarizasyonu denince akla gelen, askeri ihtiyaçların askeri bir emir komuta zinciri altında gerçekleştirilme sürecinin kurumsal sınırları dışına taşarak bütün toplumsal kurumları ve hayatı kendi mantığına tabi kılmasıdır. Böylelikle bir kurum toplumsal mekanizmanın kontrolünde okul ya da fabrika gibi kurumların önüne geçerek kendi işleyiş biçimlerini diğerlerine dayatır. İnan'ın bahsettiği modelin uygulanacağı yerler olarak işaret ettiği mekanların kurumsal niteliği eğitim kurumları oluşlarıdır. (Gedik, 2006: web) Ordunun kutsandığı ve ona toplumsal hayatta birinci sınıf mevkide yer verildiği bir militarist bir düzende ordunun zorunlu askerlik modeli ile sağlamayı gaye ettiği disiplinli ve itaatkar bireyler modelinin, toplumsala aktarılması için de paralel bir disiplin ve itaat kurumsal örgütlenme modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

Zorunlu askerlik düzeniyle paralel bir şekilde hareket eden zorunlu eğitim düzeneği de bu kurumsal niteliğin özünü oluşturmaktadır. Modern bir disiplin anlayışının ışığında, bu kurumlar vasıtasıyla, aynı üniformayı giyen, aynı dili konuşan, aynı marşları söyleyen itaatkar ve üretken bedenler ve milliyetçi, sadık vatandaşlar yaratılması hedeflenmiştir. (Altınay-Bora, 2002: 140) Bu anlamda vatandaş orduları yalnızca ulus devletin vatandaş yaratma projesinin önemli bir ayağı değil, aynı zamanda eğitimin de şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır. (Gedik, 2006: web) Ulus yaratma projesi dahilinde eğitim kurumlarının ve ordunun yeri tartışmasız büyük önem taşımaktadır. Her iki kurumun, katılımı zorunlu kılan yapısıyla bir ulusun bütün fertlerini (orduda sadece erkekleri) eğitmesi ve aralarında yatay bir kardeşlik bağı yaratacak bilgi ve deneyimi sunması aracılığıyla ulus için gerekli asgari türdeşliğin kazandırıldığı söylenebilir.

1.2.5.1 Türkiye'de Militarizasyonun Eğitim Ayağı: Milli Güvenlik Dersleri

Eğitim, özellikle de ilköğretim, zorunlu ve kamusal niteliği dolayısıyla, toplum üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. İlköğretim, temel bir siyasal ve toplumsal sosyalizasyon aracı, toplumsal değişimin gerçekleştirilmesindeki ana enstrümanlardan biri olarak kullanılagelmiş, ulus-devletin kuruluşu aşamasında kullanılan temel araçlardan biri olmuştur. Eğitim, Cumhuriyet kadroları tarafından da, modern Türkiye'nin yaratılmasındaki en önemli mekanizmalardan biri olarak görülmüştür. Milli eğitim müfredatları dolayısıyla resmi devlet politikaları ile tanımlanmış, kontrol altına alınmıştır. Eğitimin en önemli girdilerinden biri olan ders kitapları ise, söz konusu resmi tanımlamanın ve kontrolün ürünüdür ve ulus-devlet sisteminin sosyal ve politik söylemlerinin ana taşıyıcılarıdır. Zaman ve mekanla ilgili referans noktalarının ve kamusal belleğin oluşturulmasında, toplumsal değişimin öngördüğü “yeni insan”ın yaratılmasında temel referans noktalarını oluştururlar.

Türkiye’de militarist değerlerin yeniden üretildiği ve genç kuşaklara aktarıldığı alanlardan biri de eğitimidir. Gençlere demokratik değerleri kazandırıp, onları barışçıl ve eşitlikçi bir Türkiye toplumu ve dünya düzeni yaratma idealinin aktörleri haline getirmesi beklenen eğitim süreci oldukça fazla militarist öge barındırmaktadır. Başka bir deyişle gerek müfredat gerekse ders kitaplarının militarist değerleri aktarma açısından oldukça zengin bir içeriğinin olduğunu söylemek mümkündür. (Çayır, 2005; web)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra yani 1926 yılında eğitim-öğretim müfredatını zorunlu ders olarak konulan Milli Güvenlik Dersi de bu zorunluluğun militarizasyonu sürecinde eğitim kurumları içinde açılmış bir nevi kanal işlevini görmektedir. Bu ders zorunlu eğitim şemsiyesi altında gerçekleştirilen diğer zorunlu derslerden farklı bir kimliğe sahip olarak askeri yapılanmayla da organik bir ilişki içerisinde ve bu da, bu dersi tamamıyla militarist bir araca dönüştürmektedir. Milli Güvenlik Bilgisi dersi pek çok açıdan diğer derslerden farklıdır ve Milli Güvenlik

Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği adı altında bir yönetmelikle düzenlenir. Yönetmeliğin ilgili maddelerine göre ders, Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevlendirdiği öğretmenler tarafından değil, en yakın garnizonun komutanı tarafından atanan bir muvazzaf veya emekli/müstaî subay tarafından verilir. (Altınay, 2003: 140) İlgili yönetmelik şu unsurları içermektedir:

"Milli Güvenlik Bilgisi derslerini kural olarak, Harp Okulu mezunu, muvazzaf subaylar okutur. "

Dersleri askeri üniformaları içinde verecek olan bu subaylarda aranan özellikler şöyle sıralanmıştır:

"1) Bilgi, çalışkanlık ve askeri otoritesi ile tanınmış olmak,

2) Gençliğe örnek olabilecek kişilik ve davranışlara sahip bulunmak. "

Muvazzaf subay sağlanamadığı takdirde tercih edilen emekli ve müstaî subaylarda aranan birinci özellik ise daha da dikkat çekicidir:

"1) Terör olayları nedeniyle malul, teğmen ve üst rütbeli muvazzaf) subay emeklisi olmak. "

Bu ifadeden, "terör olayları nedeniyle malul" olmanın bir gerek şart olup olmadığı tam olarak anlaşılamasa da, birincil derecede önemsenen bir kriter olduğu açıktır. Kısacası, Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin büyük çoğunluğu pedagojik eğitim almış öğretmenler tarafından değil, askerlik vasıflarıyla seçilmiş bu iki kategorideki subaylarca yani askeri otoritesi ile tanınmış, rütbesi üzerinden albaydan yüzbaşıya doğru öncelik sıralamasına tabi tutulmuş, "terörle mücadele" deneyimi olan asker-öğretmenler tarafından verilmektedir. (Altınay, 2003; 141) Altınay, aynı makalesinde bu asker-öğretmen uygulamasının dünya çapında örneği olmadığını da altını çizmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu dersle ilişkisi yalnızca bu noktaya sınırlı değildir.

Milli Eğitim Bakanlığı, öğretmen atamasında olduğu gibi diğer konularda da bu dersi uygulayan değil, 'inceleyen ve onaylayan' bir konuma sahiptir. Milli Güvenlik dersi programı, okulların hangi sınıflarında hangi konuların işleneceği, dersin haftada kaç saat okutulacağı hususlarını da kapsayacak şekilde; Milli Savunma ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile koordine edilerek, Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanır. Programda yapılacak değişiklikler her yıl Haziran ayı içerisinde yayınlanır. Milli Savunma ile Milli Eğitim Bakanlıklarının öneri ve düşünceleri de alınarak hazırlanıp Genelkurmay Başkanlığınca; yayımlanan programlara göre kitaplar, Genelkurmay Başkanlığınca özel bir komisyonca yazılır ve Milli Eğitim Bakanlığınca incelendikten sonra kabul edilir. (Altınay, 2003: 142)

1947 yılında 'Milli Savunma Öğretimi Yönetmeliği' adıyla Bakanlar Kurulu kararnamesiyle yürürlüğe giren ve 1968'de yenilenen Milli Güvenlik Öğretimi Yönetmeliği'nin ilk maddesinde dersin amacı 'Türk İstiklal ve Cumhuriyetini her kuvvetle korumak ve yükseltmek için her Türk gencinde esasen mevcut olan milli güvenlik ruh ve şuurunu topyekün harbin isteklerine göre pekleştirmek' biçiminde tarif edilmektedir. İkincil amaç ise, gençlere 'Silahlı Kuvvetleri tanıtmak, gençleri Silahlı Kuvvetlere sevgi ve aşkla bağlamak, onları Silahlı Kuvvetlerle yapılan ana savunmanı temel bilgileri üzerinde fikren hazırlamak; bu suretle onları her an için Silahlı Kuvvetlerde ve sivil savunmanın aktif organlarında görev alabilecek bir duruma getirmek, birlik ve beraberlik ruhunu yaratmak ve böylece vatansever bir gençlik yetiştirmektir.' (Aydın, 2008: 41)

Aynı yönetmelikte Milli Güvenlik eğitiminin çeşitli eğitim kurumlarında nasıl yapılacağı belirtilir. Örneğin, ilkokullarda öğrenciler kendi öğretmenleri tarafından askerliğe teşvik edici oyunlar oynatılarak, askeri yürüyüşler yaptırılarak, marşlar söyletilerek, vatan, sancak, bayrak ve Silahlı Kuvvetler sevgi ve saygısı aşılanarak eğitileceklerdir. Ortaokullarda öğrencilere, ilgili derslerde (beden eğitimi, müzik vb.) bilgiler verilecek ve bunun yanı sıra öğrenciler askeri törenlere, tatbikatlara götürülecekler; kışlaları, askeri havaalanlarını, harp gemilerini ziyaret edeceklerdir. Bu

hususla araçların garnizon komutanlıklarınca sağlanacağı yönetmelikle ayrıca belirtilir. Liselerde ise bütün sınıflarda asker kişilerin öğretmenliği altında doğrudan doğruya Milli Güvenlik dersleri işlenecektir. (Aydın, 2008: 41)

Dersin içeriğine yönelik Altınay'ın Milli Güvenlik Bilgisi ders kitapları üzerinde yaptığı araştırmada, kitaplarda askerliğin tanımlanışı 'görev' ve 'yükümlülük' kelimeleri ile zenginleştirilmektedir:

'(Askerlik) Türk vatanını, Türk istiklal ve cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmak yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük özel kanunlarla belirlenir. En yüce, bir yurt ve millet hizmeti olan askerlik, gençleri gerçek yaşam şartlarına alıştıırır ve yetiştirir. Askerlik yapmayan kişi kendisine, ailesine ve yurduna faydalı olamaz.' Burada askerlik bir vatandaşlık yükümlülüğü olmaktan ziyade kişinin 'kendisi, ailesi ve yurdu' için yaptığı 'yüce' bir hizmet olarak tanımlanmaktadır. Askerlik, (erkek) kişinin vatandaşlık konumunu ifade eden, "vazife" olarak kodlanan politik/yasal çerçeveden çıkarılarak, kişinin kendi hayatını, ailesiyle ve çevresiyle ilişkisini tanımlayan sosyal ve kültürel bir çerçeveye taşınmıştır. (Altınay, 2003: 145)

Bu çerçevenin arka planını, militarist bir önerme olan 'ordu millet' anlayışı oluşturur. Ayrıca bu tanım, hayatta başarılı ve faydalı bir birey olmanın şartını askeri eğitime bağlamakta ve askerlikte kazanılan özellikleri yüceltmektedir.

Askere alınan bireyden istenen de düzenek içerisinde disiplinli ve itaatkar bir asker olması ve yeri ve zamanı geldiğinde canını vermesi olacaktır ve Milli Güvenlik Dersi kitaplarındaki askerliği mutlaklaştıran ve yücelten bu söylemler, askeri kayıpları ve ölümleri doğallaştıran görüşlerle de desteklenmektedirler. Örneğin Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabında askeri eğitimle ilgili şöyle bir açıklama vardır:

'Askeri eğitimin büyük bölümü gerçek silahlarla ve gerçek mermilerle yapılır. Doğal olarak bu da çeşitli can kayıplarına neden olur.' (Altınay, 2003: 146)

Altınay'a göre zorunlu bir şekilde asker-öğretmenlerce öğrencilere verilen bu dersle yaratılmak istenen öğrenci tipi şöyledir:

'Milli Güvenlik Bilgisi dersinde öğrenciden, düşünen, haklarını bilen, eleştiren, merak eden bir birey olması değil, kitapta yazan görüşleri harfi harfine tekrarlayan (hatta hayata geçiren), haklarını değil ama sorumluluklarını çok iyi bilen, her türlü farklılıktan korkan, Müslüman arkadaşları arasındaki farklara duyarsız, Müslüman olmayan arkadaşlarını ise kendisinden kategorik olarak farklı gören (hatta Türk saymayan), Türkiye'nin düşmanlarla çevrili olduğunu düşünen, 'yabancı'lardan korkan, Türkiye'de ifade edilen her türlü aykırı görüşün "dış kaynaklı" olduğuna inanan, uluslararası alanı savaşların, uluslararası ilişkileri ise orduların belirlediğini düşünen, sorunların çözümünde şiddet kullanımını kaçınılmaz gören bir birey olması istenmektedir.' (Altınay, 2003: 152)

Milli Güvenlik Bilgisi dersini şekillendiren militarist değerlerin bir sorunu da yol açtığı cinsiyet ayrımcılığıdır. Vatandaşlığı askerlik yapmakla özdeşleştiren kitap, Altınay'ın deyişiyle “kadınsız”(Altınay, 2003: 146) bir kitaptır. Dolayısıyla vatandaşlık için olmazsa olmaz olarak tanımlanan bu hizmeti yerine getirmeyen kadınları ikinci sınıf vatandaş konumuna itmektedir. Başka bir deyişle kadınlara, Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesinde biçilen ve eğitimde sıkça vurgulanan “lojistik vatandaşlık” (Üstel, 2004: 295) rolü, bir açıdan bu ders bağlamında hala sürdürülmektedir.

'Sivillerin asker gibi ve askerler tarafından eğitildiği bir toplum militarize olmuş bir toplumdur. ' diyen Altınay'a göre ise Türkiye'de eğitimin sivilleşmesi için üç aşama gerçekleştirilmelidir. Birinci olarak, Altınay'a göre dünyada başka bir örneği

bulunmayan asker-öğretmenlerin tüm öğrencilere, zorunlu bir askerlik dersi niteliğini arz eden Milli Güvenlik Bilgisi dersinin verilmesi uygulamasının kalkması gereklidir. İkinci olarak, diğer ders kitaplarındaki militarist öğelerin teker teker ele alınıp ayıklanmalarını içermelidir. Ölümün/öldürmenin yüceltildiği, savaşların doğallaştırıldığı, sorunların çözümünün ordularda arandığı, öğrencilerin "asker" (veya potansiyel asker) olarak görüldükleri mevcut yaklaşım terk edilmeli, yaşam hakkının, özgür ifadenin, bilimsel ve eleştirel düşünmenin hâkim olduğu, öğrencilerin sivil alanlarda yapabilecekleri olumlu katkıların vurgulandığı, farklılıklar arasında bir ayrım gözetmeyen ama aynı zamanda onları yok saymayan, insan hakları temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. Üçüncü ve son olarak, sivilleşme sürecinde yalnızca var olan sorunlu alanları değiştirmeyi değil, barışçillığı ve şiddetten arınmışlığı temsil eden düşüncelerin eğitim sürecine dahil edilmesini içermelidir. (Altınay, 2003: 155-156)

İkinci Bölüm

ANTİ MİLİTARİZM VE TOPLUMSAL GÖRÜNÜŞLERİ

2.1 Anti Militarist Eylemler: Kapsam ve Farklılar

Militarizasyon süreçlerini topyekün ve tüm kapsamıyla eleştiriye tabi tutma anlamındaki anti militarizmin bir karşı çıkış, reddetme özelliği olduğunu yeri geldikçe vurgulanmıştır. Bu karşı çıkış ve reddetme halinin toplumsal alanda yansımaları da doğal olarak farklı ve dikkat çekici bir üslup ve içerikte cereyan edecektir. Militarizme karşı yapılan eleştirilerden en fazla payı devletin militarist özünü oluşturan askerlik kurumu yani ordu almaktadır. Anti militarist karşı çıkışın eylemsel pratiklere dönüştüğü ilk alan da bu kurumun kendisini hedef almaktadır. Orduya katılmayı kabul etmeme ve bu düzen içerisinde yer almamaya dönük özü itibarıyla bireysel ve ahlaki kimliğe sahip vicdani red eylemleri doğrudan bu hedefin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Anti militarist itirazın eylem formunda tecessüm ettiği diğer pratik ise sivil itaatsizlik eylemleridir. Bu eylem biçimi ise bireysellikten kendisini çıkarmış toplumsal ve politik bir karşı çıkışın vücut bulmuş halini simgelemektedir.

Vicdani red kişinin ahlaki tercih, dini inanç, felsefî görüş ya da politik nedenlerle askeri eğitim ve hizmette bulunmayı, silah taşımayı ve kullanmayı reddetmesidir. Vicdani red için kullanılan bu standart tanım, vicdani reddin bir deklarasyon (açıklama) ile ilan edilmesi gibi, önemli bir kavramsal ve pratik zorunluluğu kapsamamasından ötürü genişletilmelidir. Bu genişletmedeki temel esas ise vicdani reddin aynı zamanda özel konumuyla birlikte sivil itaatsizlik eylemler kümesi içerisinde yer almasıdır.

Sivil itaatsizlik eylemlerinin en önemli niteliği olan 'kamusal olma gerekliliği' nedeniyle, tündengimsel olarak, vicdani reddin de kamusallaşma kaygısı içerisinde olduğunu söylemek gereklidir. Bu genişletme sonucu kullanılacak olan tanım ise Can Başkent'e göre şöyledir:

"Vicdani red kişinin ahlaki tercih, dini inanç, felsefî görüş ya da politik nedenlerle askeri eğitim ve hizmette bulunmayı, silah taşımayı ve kullanmayı kamusal bir açıklamayla reddetmesidir." (Başkent, 2009: web)

Vicdani red bir tür "açıklamadır" ve eğer açıklanan suç ise vicdani reddin kendisi de suç olacaktır. Haliyle, tanımında "açıklanır olma" parametresini içerdiğinden, vicdani red, ifade özgürlüğünün kimi nedenlerde kısıtlandığı zeminlerde, a priori bir suç teşkil edecektir. Vicdani red deklarasyonlarının hemen hepsinin kanun çerçevesinde "suç teşkil etmesi", bir sivil itaatsizlik olarak vicdani reddi, henüz eylemlilik aşamasına gelmeden illegalize etmektedir. Diğer bir ifadeyle, neredeyse diğer tüm sivil itaatsizlik eylemlerinin aksine, vicdani red, iki kere suçtur. Bu suçlardan birincisi, vicdani red açıklamasının, bir metin olarak, malum nedenlerle ve bilindik kanun maddelerine göre; devlete (devletin bekasına karşı), orduya (orduyu tahkir ve tezyif etmek) ve hatta kimi zaman da topluma (halkı askerlikten soğutma) karşı bir suç teşkil etmesidir. İkinci suç ise, deklarasyonda vaadedilen eylemin kendisidir. Malum, bir vicdani red açıklamasına iliştilerle gerçekleştirilmiş olsun ya da olmasın, askere gitmemek bir suçtur. (Başkent, 2009: web) Özetle, askerlik hizmetini vicdanen red etmenin gerekçelerini açıklamak da, tarihsel manada vakalara baktığımız vakit, neredeyse askere gitmeme eyleminin kendisi kadar bir suç unsuru oluşturmaktadır.

Vicdani red ile sivil itaatsizliği birbirinden ayırt etmek için söylenmesi gereken bir diğer gerekçe ise sivil itaatsizlik eylemcileri ortak bir çıkardan ziyade ortak bir düşünce ve hükümetin politikasına karşı çıkma ortak kararıyla -çoğunluğun desteğinin hükümetten yana olacağını gösteren verilere rağmen- biraraya gelmiş örgütlü azınlıklardır Hannah Arendt'e göre bunların organize eylemleri, kendi aralarındaki bir uzlaşmaya dayanır ve eylemlerine inandırıcılık ve ikna gücü veren, nasıl varıldığı artık çok önemli olmayan bu uzlaşmadır. Arendt'in uzlaşma kavramı, vicdani red eylemlerinde diğer sivil itaatsizlik eylemlerinde olmayan içkin bir özelliğe işaret eder. Vicdani red eylemleri esasıyla militarist itaat düzeninin içine tümünden girmemeyi gerektiren boyutuyla, sistemin meşruluğunu kabul edip sistem içerisinden yapılan sivil itaatsizlik eylemlerinden ayrılır. Antimilitarist bir eylem tarzı olarak vicdani red eylemlerini gerçekleştiren her bir vicdani redçi, varolan askeri sisteme dahil olmak için kimi şartlar, değişiklikler ya da uzlaşma alanları öne sürmemekte, bu sistemin dışında kalma tavrının ortaya koymaktadır.

Sivil itaatsizlik eylemleri, 'kamuya açık ve aleni, şiddet kullanımını dışlayan, hukuk devleti düşüncesine dayalı siyasi ve ahlaki bir yönelimi içerisinde barındıran ve çığneden pozitif hukuk normunun yaptırımına katlanma tutumunu gerektiren bir eylem' olarak tanımlanabilir. Sivil itaatsizlik haklı ile haksızın ayırt edici ölçütüne ilişkin bir sorgulamaya dayanması nedeniyle zorunlu olarak kamusal bir eylemdir. Arendt'e göre sivil itaatsizlik eylemi, yasanın egemenliğini zedelemesi ve hatta yasayı geçersiz kılması bakımından, yurttaş olmanın en temel niteliği olan kolektif zihne açılabilme, yargıyı tüm diğer yurttaşları da içine alacak şekilde genişletebilme edimidir. Bu noktada vicdani red eylemleri ile sivil itaatsizlik eylemleri arasında ahlakilik-politiklik gerilimi ortaya çıkmaktadır. Sivil itaatsizliğin kamusal niteliği, Arendt için onun ahlaksal ilkelere ve vicdan kurallarına dayalı bir itiraz olduğunda politik olma niteliğini kaybedeceğinin de göstergesidir ve vicdani gerekçelerin ya da bireysel eylemlerin savunulması için öne sürülen tezler, yani ahlaksal buyruk (imperatif) da, dünyevi ya da aşkın bir 'üstün yasa'ya yapılan gönderme de, sivil itaatsizlik konusu açısından bir önem taşımazlar. (Arendt, 2001: 82)

Sivil itaatsizlik, bir yasa ya da örneğin hükümet politikasında değişikliğe yol açmak için ortaya koyulan kamusal bir edim olma niteliği ile vicdani red eylemlerinin ahlakilik sahasından farklı olarak doğrudan politik alana aittir. Politik alan içerisinde antimilitarist saiklerle ortaya konulan ve daha çok ordunun ve dolayısıyla savaş pratiğinin reddi şeklinde ortaya konulan eylemler, ahlaksal bir eylem olarak vicdani red eylemleri değil, politik bir eylem olarak sivil itaatsizlik eylemleri olarak görülmesi gerektiği düşüncesine ilham veren ise yukarıda da bahsedildiği üzere vicdanın bireyselliğinin politik alana taşmasının zorunluluğuna dayanarak söylenmektedir.

Vicdani red eylemlerinin kamusal olma durumu militarist düzenin kötülüğünü gösterme hedefine kilitlenmesi niteliğinden ötürü sivil itaatsizlik eylemleriyle ortak bir niteliğe sahiptir. Vicdani red ve sivil itaatsizlik arasındaki, bir kötülüğü görünür kılmak bakımından var olan bu 'kamusal' bağıntı, vicdani red ile anti militarizm arasındaki mümkün bağıntının da işaretidir. Anti militarizmin itirazını toplumsal bir yargı haline

getirebilmesinde, diğerlerinin vicdanı ile ilişkisi de önemlidir. Kamusal tartışma, hak taleplerinin meşru kılınması bizzat militarizme ilişkin bir eleştirinin de kamusal alana açılması imkanını doğurabilir. Bu tür eylemler, militarizme karşı, güç tekeline karşı direnme alanlarının yaratılması ve çoğaltılması yönünde harekete geçen, kamusal alana sistemin içerdiği kötülüğü görünür kılmayı amaçlayan eylemlerdir. Antimilitarist bir bakış açısıyla ortaya konulan red, itaat etmeme eylemleri, ahlaksal ve dolayısıyla özelliğinin işareti olan vicdani red kavramı altında düşünülemez. Bu eylemler kavramı gereği politik eylemlerdir ve dayanağı vicdan kuralları değil, politik bir itirazdır. İnsan öldürmenin günah ya da kötü olduğunu düşünerek vicdanı nedeniyle savaşa gitmeyi reddeden bir eylemciyle, şiddetin güç devletine içkin bir öge olduğunu, savaşın da bu devletin kendisinin devamının ve tahakkümün yayılmasının aracı olduğunu düşünen bir antimilitarist sivil itaatsizlik eylemcisi arasında, birisinin tutumunun ahlaksal ve öznel, diğerinin tutumunun politik ve kolektif nitelikli olması bakımından derin bir fark, ancak her eylemin de kötülüğe ilişkin, biri ahlaksal biri politik bir sorgulama alanı açma imkanına sahip olmaları bakımından bir ilişki vardır. (Toker, 2008: 92-93)

Sivil itaatsizlik eylemleri, vicdani red eylemlerinin bireysel ve vicdani bir kökenden hareketle ortaya çıkardığı ve kendini ortaya koyma zorunluluğundan ötürü ulaştığı kamusal olma niteliğinin de üzerinde bir çağrıya içkindir. Bu nitelik vicdani red eylemlerinin militarist düzen içerisinde yani ordunun içerisinde bir asker olarak yer almama ve de savaşa karşı çıkma edimlerinin temellendirilişindeki vicdan-ahlak ikiliğinin militarist düzenin toptan reddedilmesine yol açmayacağı düşüncesinden ileri gelmekle beraber, vicdani red eylemleri ile kamusal alanda başlayan anti militarist herhangi bir kıpırdanmanın ortaya çıkmasına vesile olması nedeniyle, politik alandan ziyade moral alana hitap etmesi nedeniyle eleştiriye tabi tutulan vicdani red eylemlerini anti militarist itirazda hak ettiği konuma yükseltmiştir.

2.2 Sivil İtaatsizlik

2.2.1 Kavramsal Çerçeve

Sivil itaatsizlik, 'şu ya da bu ölçüde adil' ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkanların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulmuş, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasa dışı politik bir edimdir. Sivil itaatsizlik eylemcisi, var olan anayasal düzenin temel ilkelerine ya da toplumsal sözleşmeye esastan bir itirazda bulunmaz. Tersine, bu temel anlaşmanın ilkelerinin çiğnenmesinden duyduğu kaygıyı dile getirmek için bu yola başvurur. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik yasadışı ancak meşru bir eylemdir. (Coşar, 2001: 10) Sivil itaatsizlik, bir yasa ya da örneğin hükümet politikasında değişikliğe yol açmak için ortaya koyulan bir edimdir ve bu niteliğiyle doğrudan politik alana aittir. Sivil itaatsizlik, toplumsal ve politik bağıntılar içinde adalete uygun olmayan ve meşru olamayan düzenlemelerin değiştirilmesi, dolayısıyla da müşterek yaşam alanında adaletin korunması ve tesis edilmesi yönüyle bir eylemdir. (Toker, 2008: 85) Yasa dışı niteliğiyle sivil itaatsizlik eylemlerine katılanların amacı sadece anayasanın uygunluğunun sınıandığı bir deneme yapmak olmamalı; söz konusu düzenlemenin anayasaya uygunluğuna karar verilmesi durumunda bile direnişi devam ettirmelidir. (Rawls, 2001: 57)

Bireylerin belirli yasaların meşruiyetini yitirdiği düşüncesiyle söz konusu meşru olmadığı iddia edilen yasanın getirdiği sınırları ihlal ederek itaatsizlik eyleminde bulunurlar. Sivil itaatsizlik yasadışılığı niteliğini kamusal alanda, diğer insanların ve toplumsal aktörlerin gözü önünde sergilemektedir. Sivil itaatsizlik, 'anamlı sayıda yurttaşın' ya geleneksel değişik yollarının tıkanmışına, yani itirazlarının artık dinlenip incelenmediğine ya da tersine, birtakım değişiklikleri gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasa uygunluğu ciddi biçimde kuşkulu olan bir politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkar. (Arendt, 2001: 95) Yürürlükte olan bir norm ya da hukuken geçerlik kazanmış bir siyaset hakkında yeniden görüşmelere ve istenç oluşumuna bir ortam

yaratmak ve çoğunluk düşüncesinin yeniden gözden geçirilmesine neden olabilmek için, bu tarzda bir protestoya girişen bireyler yasadışı olmasına rağmen açık/aleni yani kamuoyunca algılanabilir özellikte bir eylemi gerçekleştirirler. (Habermas, 1995: 34) Bireyin sivil itaatsizlik bildiriminde bulunması ve bunu diğer kişilere yani kamuoyuna yönelik yapması önemli bir koşuldur çünkü kişinin seçim ve eylemlerinin anlamlandırılabilmesi, diğer insanlarla arasındaki iletişim sayesinde mümkündür. (Bauman, 1997: 73) Bu iletişim sayesinde sivil itaatsizlik eylemi tam anlamıyla gerçekleşmiş kabul edilebilir.

İnsan onuruna aykırı bir yasanın adil ve meşru olamayacağının ilanında tanımlanabilecek olan sivil itaatsizlik, yasallık ve meşruluk ayrımı ve geriliminde tanımlanan bir 'itiraz' olması bakımından öznel değil, kolektif alana ait bir tutumun adıdır. Çünkü yasanın meşruiyetini sorgulama, bireyin kendi benliğiyle ilintili bir uyuşmazlık durumundan kaynaklanmış olsa bile yasanın içeriğine ilişkindir ve bu sorgulama doğası gereği yasanın kapsadığı genelliği de içerir. (Toker, 2008: 85) Sivil itaatsizlik bireysel çıkarların ya da yalnızca bireysel kanıların temelde yer almayacağı, ahlaken temellendirilmiş bir protestodur; kural olarak önceden duyurulmuş ve kendi akışında hesaplanabilir olan kamuya açık eylemdir. (Habermas 1995, 34)

Sivil itaatsizlik meşruiyet zemininde bir sorgulamanın, bir adalet arayışının ifadesi olduğu için haklı ile haksızın ayırt edici ölçütünün ne olduğuna, yani adaletin ilkesinin ne olduğuna ilişkin bir tavrın da ifadesidir. Sivil itaatsizlik haklı ile haksızın ayırt edici ölçütüne ilişkin bir sorgulamaya dayanması nedeniyle zorunlu olarak kamusal bir eylemdir. (Toker, 2008: 87) Arendt'e göre sivil itaatsizlik eylemi, yasanın egemenliğini zedelemesi ve hatta yasayı geçersiz kılması bakımından, yurttaş olmanın en temel niteliği olan kolektif zihne açılabilme, yargıyı tüm diğer yurttaşları da içine alacak şekilde genişletebilme edimidir. Sivil itaatsizliğin kamusal niteliği, Arendt için onuna ahlaksal ilkelere ve vicdan kurallarına dayalı bir itiraz olduğunda politik olma niteliğini kaybedeceğinin de göstergesidir. Çünkü vicdani kurallara ya da ahlaksal değerlere referansla yasaya yönelik bir itiraz, gerçekte vicdani red paradigmasına düşecek ve

yasadan talep edilecek şey, bu vicdan kuralı ya da ahlaksal değerin kabulü olacaktır. Oysa yasayı değıştirme yönündeki bir itiraz, toplumun ortak yaşam kipi üzerine bir yargının ve bu yargının kolektif paylaşırlılık talebinin ifadesidir. Sivil itaatsizlik ve politika arasında kurulan bu özsel bağıntı nedeniyle Arendt için itaatsizlik bireyin ya da grubun kamusal alana konuşması, yargısını görünür kılması anlamına geleceğinden, kamuyu değıştirilemez kabul edileni, yasayı değıştirme iradesine çağırmaktır. Sivil itaatsizlik çoğunluğa yapılan bir çağrı, gönderilen bir mesajdır. Bu çağrı toplumda kamusal (ortak) bir adalet anlayışının varlığını temel alır. (Coşar, 2001: 12) Sivil itaatsizlik eylemleriyle toplumunun çoğunluğunun adalet duygusuna hitap edilir ve onlara enine boyuna düşündükten sonra, eşit ve özgür insanlar arasındaki toplumsal işbirliği ilkelerinin dikkate alınmadığı sonucuna varıldığı mesajı verilir. (Rawls, 2001: 57)

Devletin her türlü yok edici, yıkıcı eylemine karşı kamusal bir direnç oluşması, kamunun direnme hakkını kullanması, yok edici, yıkıcı devlet eyleminin yöneldiği insanlara karşı ve adil olmayan bir yasanın zor yoluyla tahakkümünün engellenmesi için kolektif bir sorumluluktur. Kolektif/politik sorumluluk, kişinin kendisini kolektif bir varoluş içinde tanımladığı yurttaş olma halinin içeriğidir. (Toker, 2008: 87) Sivil itaatsizlik eylemcisi genellikle çoğunluğa karşı muhalefet etse bile, bir grup adına ve bir grubun iradesine uygun olarak hareket eder. O kendisi için bir istisna oluşturmak ve bu arada yakalanmamak için değil, temel bir anlayış farkından dolayı yasaya ve iktidara karşı çıkar. (Arendt, 2001: 96)

Sivil itaatsizlik norm ihlalinin hukuksal sonuçlarına katlanmaya hazır olmayı gerektirir. Sivil itaatsizlik eylemcisi birey ya da grup eyleminin politik sorumluluğunu üstlenir. Sivil itaatsizlik eylemcisi açısından kamuoyunun gözünün önünde olmak esastır. (Coşar, 2001: 11) Sivil itaatsizliğe karar veren kimse, gayrı meşru sayılan bir düzenlemenin etki alanı bakımından anayasal düzenin sunduğu gözden geçirme olanaklarının tüketilmiş olmasıyla yetinmeyecektir. Bu nedenlerle bir ceza kovuşturması riskini göze almaktadır. (Habermas, 1995: 34)

Habermas'a göre sivil itaatsizlik eylemi az ya da çok adil olduğu varsayılan toplumsal ilişkiler sistemine karşı yapılır. Yani sistemin tümüne yönelik bir karşı çıkış söz konusu değildir. Sistemin genel anlamda adaletli olduğu varsayılır. Sivil itaatsizlik olayı yalnızca, bütünüyle işler durumda olan bir hukuk devleti koşullarında ortaya çıkabilir. Bundan sonra kural çiğneyen kimse, ancak o anki çoğunluğa yönelik çağrının sınırları içerisinde kalmak koşuluyla, doğrudan egemen yurttaşın hak oylayıcı rolünü üstlenebilir. Direniş savaşılarından farklı olarak sivil itaatsiz mevcut düzenin demokratik yasallığını kabul etmektedir. Haklı bir sivil itaatsizlik olanağı, demokratik hukuk devletinde dahi yasal düzenlemelerin gayrimeşru olabileceğinden doğmaktadır. Ancak bu gayrimeşruluğun ölçütü, elbette herhangi bir ahlak anlayışından, bir ayrıcalık hakkından ya da hakikati bilmekte ayrıcalıklı bir konumdan gelmemektedir. Ölçüt; modern anayasal devletin, yurttaşlarınca özgürlük içerisinde tanınmak beklentisini temellendirdiği ve herkes için anlaşılabilir olan ahlaksal ilkelerdir. Burada aşırı bir haksızlık düzeninin varlığı değil aksine evrensel içerikli ve bu nedenle oldukça talepkar anayasal ilkelerin gerçekleşmesinin uzun vadeli, tarihsel bakımdan asla düz bir çizgide seyretmeyen, daha çok yenilgilerle, direnmelerle ve yenilgilerle dolu bir süreç olması yüzünden normal bir durum söz konusudur. (Habermas, 1995: 42)

Sivil itaatsizliğe ancak ciddi haksızlıklara, daha ötesi diğer haksızlıkların bertaraf edilmesinin önünde engel teşkil eden haksızlıklara karşı başvurulur. Yani yasal yollarla sonuç alınamayan her durumda yasa dışı yola, sivil itaatsizliğe başvurulmaz. Böyle bir şey sivil itaatsizliği işlevsiz hale getirecek, katılanların inandırıcılığını azaltacaktır. (Coşar, 2001: 14-15) Kural çiğneyen kimse dikkat çekmek amacıyla seçilen araçların duruma gerçekten uygun olup olmadığını, seçkinci anlayıştan ya da narsist bir itkidenden kendini beğenmişlikten kaynaklanıp kaynaklanmadığını iyice denetlemelidir. Öbür yandan devlet de tarihsel önem taşıyarak bir karardan uzak durmalı, hatta bugün yasa dışı davranan ve yarın da haksız bulunacak olanlara karşı bile saygı göstermelidir.

Sivil itaatsizlik genel olarak hukuk düzenine karşı değil hukuk düzeni içerisinde var olan ya da ortaya çıkabilecek haksızlıklara ya da hukuk düzeninin soysuzlaşması,

bozulması tehlikesine karşı bir araç olarak tartışılır. Bu genel anlamda adil bir hukuk düzeninin var olduğu, ancak bu hukuk düzeninin ek denetim ve düzeltme mekanizmalarına gereksinimi olduğu varsayımına dayanır. Sivil itaatsizliğin düzeltme mekanizmalarından birini oluşturacağı bir demokraside dışlanan, toplumsal sözleşmenin dışında tutulan, tanınmayan azınlıkların olmaması gerekmektedir. Totaliter rejimlerde bireylerin ya da grupların kamuoyuna çağrı niteliğindeki aleni eylemler olan sivil itaatsizlik eylemlerine girişmeleri düşünülemez. Demokratik rejimlerde sivil itaatsizliğin esas olarak düzeltici bir fonksiyonu vardır. Buralarda sivil itaatsizliğe başvuranlar, karşı çıkılan, devlet icraatının herkesi bağlayan anayasaya da toplumsal sözleşmeye de aykırı olduğunu, bunun için değiştirilmesini isterler. (Coşar, 2001: 16-23) Sivil itaatsizlik eylemine girişenler, hükümetin ve politik birliğin meşruiyetini esas olarak kabul ederler; sorumluluktan kaçmaya değil, tam tersine, yurttaş olarak üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye çalışırlar. (Dworkin, 2001: 143)

Sivil itaatsizlik olgusunun yasallaştırılmasına ise arzu edilmeyen olağanlaşma etkisi karşı durmaktadır. Bütün kişisel riskler kalktığında kural çiğneyen protestonun ahlaksal temeli kuşkulandır olacak, çağrı etkisi de kalmayacaktır. Sivil itaatsizlik yasallık ile meşruluk arasında askıda kalmalıdır. Savcılar ve yargıçlar bu onura saygı duymazlar, kural çiğneyeni adi suçlu olarak kovuştururlar ve doğan ceza ile cezalandırırlar ise otoriter bir yasacılık düzeyine düşmüş olurlar. Vicdanla temellendirilmiş sivil itaatsizlik kendini anayasal konsensüs ile bağlı sayar ve onun öznel inançsal kanıların ifasıyla karıştırılmaması gerekir. (Habermas, 1995: 47-50)

Sivil itaatsizliğin genel olarak kabul edilen özelliklerinden biri barışçı yöntemleri kullanması, şiddeti dışlamasıdır. Sivil itaatsizlik şiddetten, özellikle de insanlara karşı şiddetten kaçınır; ancak şiddetten, prensip olarak tiksinti duyduğu için değil, şiddetin bir tavrın kesin ifadesi olması nedeniyle kaçınılır. İnsanları yarayabilecek, incitebilecek şiddet eylemleri sivil itaatsizliğin çağrı karakteriyle uyusmaz. Başkalarının özgürlüklerinin sınırlanması yolundaki davranışlar, eylemin sivil itaatsizlik özelliğinin belirsizleşmesine yol açar. Çağrılarının başarısızlığı durumunda, şiddeti içeren direniş

yöntemlerine başvurulması fikri akla gelebilir. Ancak unutulmaması gereken, sivil itaatsizliğin vicdani ve derin kanaatleri ifade ettiğidir; bu nedenle uyarıda bulunup ihtar edebilir, ancak tehdit edemez. (Rawls, 2001: 59)

Sivil itaatsizlik genelde düşmanlıkları derinleştirmenin değil, ikna etmenin bir yöntemi olarak düşünüldüğü için, şiddet kullanmak sivil itaatsizliğin hedefleriyle uyuşmaz. (Coşar, 2001: 12) Sivil itaatsizlik, yasaya karşı itaatsizliği, sınırları zorlama durumunda da olsa, yasaya sadakat sınırları içinde barışçıldır. Sivil itaatsizlik, yasaya itaatin sınırında yer alan bir non-konformizm biçimidir. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik açık biçimde militan eylemden ve engellemeden farklı, şiddete dayalı organize direnişten ise tümüyle uzaktır. Militan eylem, yasaya sadakatin sınırları içinde değildir ve meşru düzene daha temelden bir karşı çıkışın ifadesidir (Rawls, 2001: 59-61)

2.2.2 Sivil İtaatsizlikte İki Perspektif: Hannah Arendt ve John Rawls

Sivil itaatsizliğin meşruluğu konusundaki çalışmaları ile tanınan John Rawls, 'A Theory of Justice' adlı eserinde gerçek hayatta adil olmayan durumların her zaman var olabileceğini kabul etmektedir. Burada sorun adil olmayan bir durumla karşılaşıldığında vatandaşların böyle bir yasaya uyma yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı ile ilgilidir. (Rawls, 1985:350) Rawls bu konuda “adil olmayan yasaya hiçbir zaman itaat etme yükümlülüğü yoktur” diyenlerin hatalı olduğunu belirtmektedir. Zira yasanın adil olmaması, ona uymamayı tek başına haklı çıkarmaz. Rawls'a göre temel toplum yapısı makul ölçüde adil olduğunda, adil olmayan yasalar belli adaletsizlik sınırlarını aşmadıkları takdirde bağlayıcıdır. (Rawls, 1985:351) Bu sınırların tespiti siyasal ödev ve yükümlülüklerin daha derinden ele alınması ile mümkün olur. Adaletsizlik makul ölçüleri aştığı takdirde ise “sivil itaatsizlik” gündeme gelir. Rawls'a göre vatandaşların devlete ve onun yasalarına itaat etmelerinin temel şartı, onun adalet anlayışına dayanmasıdır. Vatandaşların adalete ilişkin doğal ödevleri aynı zamanda onların adil devlete itaat etmelerinin de temelini oluşturmaktadır. Rawls'a göre doğal adalet ödevi, adalet ilkelerini gerçekleştiren düzenlemeleri desteklemek ve geliştirmekten ibarettir.

Doğal adalet ödevi, adil kurumların var olduğu durumlarda vatandaşların bu kurumlara uymalarını, adil kurumların olmadığı durumlarda ise adil düzenlemelerin yapılmasına destek olmalarını öngörmektedir. Devlete ve yasalara itaatin nedeni olarak adalet anlayışını gösteren Rawls'a göre, vatandaşların devlete itaat etmemelerinin nedeni de devletin adalet anlayışına dayanmaması ya da adil davranmamasıdır. İşte böyle bir durumda sivil itaatsizlik kavramı gündeme gelir.

Rawls'a göre sivil itaatsizlik demokrasinin ahlaki temellerine ilişkin bir denek taşıdır. Zira sivil itaatsizlik bir yandan yönetimin halka ait olduğunu gösterirken, diğer taraftan da demokrasinin temel kuralı olan çoğunluk kuralının sakıncalarını gidermeye katkıda bulunmaktadır. Çoğunluk kararı azınlıkların haklarının ihlaline yol açabilir. Alınan bir karar hem demokratik hem de haksız olabilir. İşte sivil itaatsizlik çoğunluk kuralının bu ve benzeri sakıncalarını gideren, azınlığın haklarını korumayı amaçlayan bir eylem biçimidir. Rawls'a göre sivil itaatsizlik, yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (aleni), şiddete dayanmayan, yasaya karşı, vicdani, ancak politik bir eylemdir. (Rawls, 1985: 364)

Rawls, 'Sivil itaatsizliğin tanımı' adlı makalesinde ise, önce sivil itaatsizliğe başvurmayı gerekli kılan, akla uygun gözükken koşulları, sonra ise bu koşulların 'adile yakın' bir sistem içerisinde nasıl sivil itaatsizlik ile ilişkilendirilebileceğini detaylarıyla açıklar. Rawls'a göre, sivil itaatsizliğin toplumun adalet duygusuna hitap eden politik bir eylem olduğu düşünülürse, başka koşulların aynı kalması kaydıyla, bu eylemi asli ve aleni haksızlıklarla ve mümkün olduğu ölçüde de diğer haksızlıkları ortadan kaldırmanın önünde engel teşkil eden haksızlıklarla sınırlandırmak akla uygun gözükmemektedir. Bu, sivil itaatsizliği, birinci adalet ilkesinin, yani eşit özgürlükler ilkesinin ve de ikinci ilkesinin ikinci bölümünün, yani şans eşitliği ilkesinin bariz biçimde ihlaliyle sınırlamanın gerekliliği anlamına gelir. Rawls, bu sınırlama örneklerine belli azınlıklara verilmeyen oy hakkı ve mülkiyet edinme hakkı gibi hakları örnek göstererek bu gibi uygulamaların kamuoyunca 'teslim edilen' uygulamalar olduğu söyler. (Rawls, 2001: 62)

Rawls, esas olarak iktisadi ve sosyal kurumlar ve önlemlerle ilgili öne sürülmeye çalışılan itaatsizlik çağrısında, kişisel çıkarlarla önyargıları birbirinden ayırmanın zorluğundan bahsederek çağrının açık olması niteliğiyle uyuşmayacağını söyler. Rawls'a göre örneğin açıkça eşit özgürlük ilkesinin ihlalini hedeflemeyen ya da bu ilkeyi sınırlamayan bir vergi yasasına karşı normal olarak sivil itaatsizlikle çıkılmamalıdır. Böyle bir durumda kamuoyunun adalet anlayışına yönelik çağrı yeterince açık olmayacaktır. Sivil itaatsizliğin konusu olacak daha uygun şey, Rawls için, 'eşit özgürlükler' ilkesinin zedelenmesidir. Bu, ilke anayasal bir sistemde eşit yurttaşlık haklarının ortak statüsünü belirler ve politik düzenin temelini oluşturur. Rawls'a göre, bu ilkenin tam anlamıyla dikkate alınması durumunda diğer haksızlıkların, uzun süre varlıklarını sürdürseler ve önemli olsalar bile, bir şekilde çözüme ulaştırılacakları varsayılabilir. (Rawls 2001, 62–63)

Sivil itaatsizlik eylemine geçmenin başka bir şartı olarak ise politik alanda yapılan çağrıların çoğunluk tarafından önemsenmemesi veyahut yasal düzlemdeki tıkanıklar gösterilmektedir Rawls, tepkisizliğin ve yasal engellerin yasal düzlemler içerisinde aşılabilmesi durumunda sivil itaatsizliğe başvurulmasını bir ihtiyat kaydı ile önermektedir.

‘Yasal olanakların tamamen tüketilmesi gerektiğini ve bütün yasal çağrı ve eylemler sonuçta, çoğunluğun konuyla ilgili hareketsiz ve vurdumduymaz olduğunu gösterdiyse, aynı doğrultuda başka çabalar göstermek mantıklı olarak artık anlamsız gelebilir. Bu durumda sivil itaatsizlik çıkar yol olarak kullanılmalıdır.’ (Rawls, 2001: 63)

Rawls, bahsettiği ihtiyatlı yaklaşımın, eşit özgürlük ilkesini açıkça ve kaba bir şekilde ihlal eden bir durumun varlığında geçerli olmayacağını da vurgular.

Hannah Arendt, Rawls da dâhil olmak üzere birçok düşünürün sivil itaatsizlik ile ilgili olarak ortak kabulleri olan 'yurttaşların yasalara sadakati' konusuna eleştirel bir

perspektif ile bakmaktadır. Arendt'e göre yurttaşın yasaya ahlaki itaat sorumluluğu geleneksel olarak, bireyin yasayı onaylamış olması ya da bizzat kendisinin yasa yapıcı olması, yani yasanın egemenliği altında insanların yabancı bir iradeye değil kendi iradelerine itaat ettikleri kabulünden çıkarılır; bunun sonucu ise herkesin aynı zamanda kendi efesi ve kölesi olması ve kamunun esenliği için çalışan yurttaşla kendi mutluluğu için çaba gösteren özbenlik arasında var olduğu kabul edilen özgün çatışmanın içselleştirilmiş olmasıdır. Arendt, bu savın kendisine dayanak olarak ortaya koyduğu, 'yasalara itaatin herkese seçim hakkının olduğu bir durumda gerekli olduğu' tezini eleştirmektedir. Teorik olarak bu uzlaşma sonucu elde edilmiş olan hak toplumsal bir sözleşmenin sonucu olarak yorumlansa da, bunun yaygın formu -halkla hükümet arasında olanı- gerçekte bir kurgu olarak ortaya çıkar. (Arendt, 2001: 104)

Arendt, sözleşmeler ve uzlaşmalar tarihini kendince açarak argümantasyonuna devam eder. Arendt'e göre 17. yüzyıl teorik olarak, 'toplumsal sözleşme' adı altında birbirinden tümüyle farklı üç özgün biçim tanımış ve kombine etmiştir. Birincisi, halkın her şeye kadir Tanrı'dan gelecek bütün buyruklara uyacağını taahhüt ettiği tüm bir halkla onun Tanrısı arasındaki İncil Birliği modelidir. İkincisi, tek tek bireylerin, artık tümüyle dünyevi olan egemenlerle kendi güvenliklerinin sağlanması karşılığında bütün haklarından ve iktidardan vazgeçerek yaptıkları sözleşmeye dayanan Hobbes modelidir. Üçüncü olarak Locke'un, yönetim sistemini değil, toplumu esas alan, yani birbirlerine karşı sorumluluklarını teyit ettikten sonra devlet ve hükümet biçimini kararlaştıran bireylerin 'birliğini' öngören özgün toplumsal sözleşmesidir. Bu model, tek tek bireylerin iktidar yetkilerini sınırlar, ancak toplumsalın gücünü sınırlamaz. Bu biçim, insanların milli devlette olduğu gibi artık tarihsel anılar ya da etnik bağlar ya da Hobbes'un 'herkesi sindiren' ve bu şekilde birleştiren Leviathan'ı aracılığıyla değil, karşılıklı verilen sözün gücüyle birleştikleri tek devlet biçimidir. Arendt, 'toplum bu şekilde bir kere kurulduktan sonra da, var olmaya devam ettiği sürece asla yasadışılığa ya da doğal durumun anarşisine geri itilemez.' anlayışının da böylece hâkim düşünce olarak kalacağını söyler. (Arendt, 2001: 104–105)

Arendt, bu uzlaşma tarihinin yurttaşların elinden 'aykırı olma hakkını' aldığını söyleyerek eleştirir. Arendt'e göre, uzlaşma, her yurttaşın toplumun gönüllü üyesi olduğu anlamına geliyorsa, o zaman (vatandaşlığa geçiş durumu bir yana bırakılırsa) burada da, doğal durumdaki sözleşmede olduğu gibi, bir kurgunun söz konusu olduğu itirazının yapılması mümkündür. Bu itiraz, hukuksal ve tarihsel olarak doğru, ancak varoluşsal ve teorik olarak yanlıştır. İnsan belli bir toplumun üyesi olarak doğar ve ancak bu toplum tarafından kabul edilip, orada kendini yurdunda hissederse yaşar. Her yenidoğanın reel durumu, örtük olarak kabulün belli bir biçimini, yani doğumu dolayısıyla otomatik olarak mensubu haline geldiği özel grupta büyük dünya tiyatrosunun sahneleniş kurallarına bir tür uyumu içerir. Arendt bu noktada sorar:

'Hepimiz, gönüllü olduğumu kolayca söyleyemeyeceğimiz bir çeşit suskun uzlaşma sayesinde hayatta kalıyor, yaşamımızı sürdürüyoruz. Zaten var olan bir şeyi nasıl talep edebiliriz?' (Arendt, 2001: 106)

Arendt için, bu talebin mümkün olduğu durum çocuğun doğduğu toplum, ona yetişkin olduğu zaman yasal ya da de facto olarak aykırı olma imkanı veriyorsa, o zaman gönüllülükten bahsetmek mümkündür. Çünkü, aykırılık uzlaşmayı içerir ve özgür bir devletin alameti farikasıdır; karşı çıkabileceğini bilen birey, karşı çıkmadığı zaman rıza gösterdiğini de bilir. Arendt için bu durumun ortaya çıkabilmesi ve sivil itaatsizliğin sadece politik dil dağarcığında değil, politik sistemimizde de bir yer kaplayabilmesi için, olağanüstü bir durumun ortaya çıkması gerektiğini söyler ve bu durumu da şöyle açıklar:

'Ancak, bir ülkenin geleneksel kurumları artık çalışmıyor ve otoritesini gün geçtikçe yitiriyorsa, olağanüstü bir durumun varlığı tartışmasız hale gelmiştir.' (Arendt 2001, 117)

Arendt'in söylediği türden olağanüstü yönetimler ve dönemler sayesinde sivil itaatsizlik hem Türkiye'de hem de Dünya'da çeşitli örnekleri ile uzunca bir süredir arz-ı endam

etmektedir.

2.2.3 Sonuç Yerine: Sivil İtaatsizliğe Sosyolojik Bir Bakış

Sosyolojik bağlamıyla sivil itaatsizlik toplumsal değişimde rolü olan sosyo-siyasal bir ilişki biçimidir. Sivil itaatsizlik genel toplumsal hareketlerin bir parçasıdır. Toplumsal hareketler ise haksızlık karşısında ve beklentilerin karşılanmaması durumunda ortaya çıkmaktadırlar. Anthony Giddens'e göre 'bir toplumsal hareket, yerleşik kurumlar alanının dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çaba diye tanımlanabilir.' (Giddens, 2000: 540–541). Toplumsal hareketler bir hakçılık mücadelesi ise de temsil ettikleri toplum kesimleri ve bunların özellikleri, değiştirmek veya ortadan kaldırılmak istenen nosyon ve bunun özellikleri ve mücadelede kullanılan araç ve yöntemler itibariyle farklılaşırlar. David Aberle (1966)'den aktaran Giddens (2000:541), toplumsal hareketleri; “dönüştürücü”, “reformcu”, “kurtarıcı” ve “değiştirici” olmak üzere dörde ayırır. Bunlardan ilk ikisi genel (toplumsal) son ikisi ise özel (bireysel) karakterdedir. “Dönüştürücü hareketler, toplumdaki geniş kapsamlı, yıkıcı ve çoğunlukla şiddete dayanan değişimleri hedefler (örn. Devrimler)... Reformcu hareketler varolan toplumsal düzeni sadece kimi yönlerden değiştirmeyi amaç edinir (örn. kürtaj karşıtı hareketler)... Kurtarıcı hareketler, değersizmiş gibi görülen yaşamdan insanları kurtarma yolları arar (örn. Protestan köktenci tarikatlar)... Değiştirici hareketler (ise) bireylerde kısmi bir değişikliği sağlamayı amaçlar (örn.İsimsiz Alkolikler Hareketi). Ara formları dışta tuttuğumuzda toplumsal hareketlerin en yalın ve basit biçiminin sivil itaatsizlik eylemleri, en karmaşık ve zor olanının ise devrimler olduğu söylenebilir. (Giddens, 2000: 532–533)

Sivil itaatsizlik eylemlerinin günümüz toplumlarında yaygınlaşması genel olarak modernizmi referans almakta ve sivil itaatsizlik eylemleri modernizmin paradokslarının doğal bir getirisi olarak görülmektedir. Bu konuda modernist – postmodernist çevrelerin

farklı nedenselliklere dikkat çeken açıklamaları vardır. Arendt gibi eleştirel modernistler için sivil itaatsizliklerin temel bir nedeni dini, dünyevi, sosyal ya da siyasal olsun yerleşik otoritelerin çökmesidir. Böyle bir durumda yasalar güçlerinden kaybederken başta devlet olmak üzere gelenek, görenek, ahlak ve din gibi diğer toplumsal otoriteler de erezyona uğramaktadır. Bu erezyonun nedeni ve sonucu olarak, hükümetler yönetme işlevini yerine getirememektedirler ve yurttaşlar da hükümetin meşruiyeti konusunda şüpheyne düşmektedirler. (Çağlayandereli, 2006: 51)

Konuyu felsefi bir temele oturtan eleştirel modernist Habermas’a göre, günümüzün bilişim toplumunda araçsal us (özel çıkar) gündelik kültür alanını kendi lehine denetim altına almıştır. Ekonomik ve siyasal alanda olduğu gibi sosyo-kültürel yaşamda da bir özgürlük kaybı, anlam kaybı ve beraberinde yabancılaşma yaşanmaktadır. Genel bir iletişimsizlik sorunu vardır ve bu sorun nedeniyle sivil itaatsizlikler artmaktadır. (akt. Çağlayandereli, 2006: 51)

Konuyu farklı bir temelde ele alan postmodernistler sivil itaatsizliği daha çok sınıfsal yapıdaki değişimlere dayandırmaktadırlar. Örneğin Arrighi, Hopkins ve Wallerstein’in görüşlerine göre sistem karşıtı hareketler 1960’lara kadar proleterleşme, sömürgeleşme dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Ama bu tarihlerden sonra özellikle ücretli emek gücü içinde maaşlı meslek sahipleri, kadınlaşmış hizmet sektörü ve etnikleştirilmiş vasıfsız ya da yarı-vasıflı işgücü olarak üçlü bir ayrışma yeni toplumsal hareketlerin belli başlı üç türünün ortaya çıkmasına yol açmıştır; barış, ekoloji ve alternatif yaşam tarzı hareketleri; kadın hareketleri; ve azınlık hakları, içteki Üçüncü Dünya hareketleri. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına dünya ekonomik konjonktüründeki değişimler de etkide bulunmuştur (Arrighi-Hopkins-Wallerstein, 1995:88–89).

Görüldüğü üzere modernistler ve postmodernistler toplumsal hareketlerin kaynağı, gelişimi ve işlevselliği üzerine farklı görüşler ileri sürmektedirler. Modernistler sivil itaatsizliği hem ilevsel hem de sorun olarak görmektedirler. Onlara göre bu sorun sivil

toplumun ve iletişim kanallarının güçlendirilmesi ile aşılabilecektir. Postmodernistler ise sivil itaatsizliği modernizmin çöküşünün bir göstergesi olarak değerlendirmektedirler. Postmodernist kesimde (radikal söylem hariç) belirgin bir çözüm önerisi bulunmamaktadır. (Çağlayandereli, 2006: 52)

Sivil itaatsizlik kavramının taşıdığı unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

- Sivil itaatsizlik **yasadışı ancak meşru bir eylemdir**: Sivil itaatsizlik, haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girilen “yasadışı” bir eylemdir. Ancak yasadışı eyleme girişmek ilke olarak yasadışı örgütlenmeyi ya da eylemi savunmak anlamına gelmez. Sivil itaatsizlik, toplumsal sözleşmenin çiğnenmesinden duyulan kaygıyı dile getirmek için başvurulmuş bir tepki türüdür. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik yasadışı ancak “meşru” bir eylem olarak değerlendirilir.
- Sivil itaatsizlik **kamuya açık, aleni bir eylemdir**: Sivil itaatsizlik kavramının en önemli unsurlarından biri kamuya açıklıktır. Sivil itaatsizlik vicdanlarda yatan bir adalet, bir hakkâniyet duygusuna çağrı niteliğinde olduğundan, kamuya açıklık vasfı aranmaktadır. Sadece olaydan mağdur olanın değil, “her insanın böyle bir olguya karşı tepki duyması gerektiği” öngörüsünden hareket etmektedir. Kişisel çıkar arayışlarının ötesinde, aynı durumdaki herkes için adaletle yönelik bir çözüm arayışı olan sivil itaatsizlik, bu yönüyle kamusalığını da ortaya koymaktadır.
- Sivil itaatsizlik **şiddet kullanımını dışlayan bir eylemdir**: Şiddet kullanımı diğer protesto biçimlerini sivil itaatsizlikten ayıran en temel özelliklerden birisidir. Sivil itaatsizlik şiddetsiz olmalıdır. Şiddet, şiddeti doğurmakta ve çoğunlukla da tırmandırmaktadır. Sivil itaatsiz, kendisine karşı şiddeti haklı kılacak ve çoğaltacak bir şiddet kullanımına girmemelidir. Çünkü sivil itaatsizlik çoğunluğa yapılan bir çağrı, gönderilen bir mesajdır. Bu çağrı toplumda ortak bir adalet anlayışının varlığını temel almaktadır. Dolayısıyla, insanları yaralayabilecek, incitebilecek şiddet eylemleri sivil itaatsizliğin kamuoyuna çağrı karakteri ile uyuşmamaktadır. Başkalarının

özgürlüklerinin sınırlanması yolundaki davranışlar, eylemin sivil itaatsizlik özelliğinin belirsizleşmesine yol açmaktadır.

- Sivil itaatsizlik **hukuk devleti düşüncesine dayalı siyasi ve ahlaki bir yönelimdir:** Sivil itaatsizlik, “hukuk sisteminin içinde aksayan bir kurala karşı çıkıştır”. Dolayısıyla, sistemin bütününe yönelik genel bir kabul söz konusudur. Hatta bu o kadar açıktır ki, eylemde bulunan, bu aksayan kural için öngörülen yaptırımını bile kabul etmektedir. Sivil itaatsizlik, toplumsal durum karşısında, yasaya aykırı davranışa zorunlu kılacak, vicdani bir duygu, düşünce sürecidir. Bu vicdani süreç kişiyi sivil itaatsizliğe götüren süreçtir. Ancak, diğer unsurları taşıyan herhangi bir davranışın sivil itaatsizlik eylemi sayılabilmesi için, hukuk normunun uygulanmasının ağır bir haksızlığa yol açması koşulu aranmaktadır.

- Sivil itaatsizlik, **çığnenen pozitif hukuk normunun yaptırımına katlanma tutumunu gerektiren bir eylemdir:** Sivil itaatsizlik eylemi pozitif hukuk normunun çığnenmesi karşısında, çığnenen hukuk kuralının yaptırımını göze alma ve bu yaptırıma katlanma içerikli bir tutum içermektedir. Diğer bir deyişle, sivil itaatsizlikte eylemin sonunda hukuki sorumluluktan kaçılması, eylemin inkar edilmesi söz konusu değildir. Ancak literatürde hukuki sorumluluk konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı teorisyenler hukuki sorumluluğu üstlenmenin eylemcilerin samimiyetlerinin bir ifadesi olarak değerlendirmekte ve eylemin çağrı etkisini güçlendireceği gerekçesiyle hukuki sorumluluğun üstlenilmesi gerektiği görüşündedir. Bazı teorisyenler ise meşru düzeyde girilen bir eylemden dolayı cezalandırmayı kabul etmenin doğru olmadığını savunmaktadır.

2.2.4 Dünya'dan Örnek Sivil İtaatsizlik Eylemleri

2.2.4.1 Henry David Thoreau ve Sivil İtaatsizlik

'İnsanın kendisini kötülüğün yok edilmesine adanmak yolunda mutlak bir yükümlülüğü yoktur, hatta kötülük çok devasa boyutlarda olsa bile.

İnsan kendini uygun bir biçimde başka şeylere de adayabilir; ancak herkesin en azından haksız bir ilişkinin aracı olmamak, konuya kafa yormak istemese bile, böyle bir haksızlığa pratik olarak katılmamak sorumluluğu vardır.'

Henry David Thoreau, 1999

Amerikalı düşünür Henry David Thoreau tarafından politika literatürüne kazandırılan ve daha sonra bir çok düşünür tarafından geliştirilen sivil itaatsizlik kısaca baskıya karşı pasif direnişi ifade etmektedir. Sivil itaatsizlik kavramı ilk olarak 19. yüzyılın başlarında Henry David Thoreau'nun “Resistance To Civil Government”^{*} adlı deneme çalışmasının yayımlanmasıyla literatüre girmiştir. Sivil itaatsizlik kavramının literatüre girmesine kaynaklık eden Henry David Thoreau'nun bu kavramı ortaya koyuşundaki etkenleri detaylandırmadan, Thoreau'nun kişisel itaatsizlik deneyiminin mutlaka anlatılması elzemdir.

^{*} Henry David Thoreau'nun sivil itaatsizlik literatürü tarafından da önemle kabul edilen bu eseri daha sonra birçok düşünür tarafından, Thoreau'nun itaatsizlik serüveninin başlangıcına neden olan 'vergi cezasını ödememe' fiilinden ötürü, daha çok bireysel inisiyatiflerle yönlendirilen ve temelinde politik bir niteliğe değil de, ahlaki ve bireysel bir özelliğe tekabül ettiği ve sivil itaatsizlik eylemlerinin özünü oluşturan 'pasif direnişten' ayrı olarak 'aktif bir direniş' şeklini aldığı için sivil itaatsizlik eyleminin farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Thoreau, 1946 yılında o dönem Amerika Birleşik Devletleri yurttaşı olan herkesten alınan 'seçim vergisi'ni altı senedir ödemediği için bu vergilerin hepsini ödemesini isteyen yerel polisin bu isteğini yerine getirmez ve üstelik, yerel polisin "paraya sıkışksan vergini biz ödeyebiliriz" önerisini de geri çevirir. Thoreau, vergisini ödememesini "bir ilke sorunu" olarak açıklayarak, vergi ödeyerek kölecî bir devletin işini kolaylaştırmak istemediğini belirtir. Gelişmeler karşısında bir geceliğine ceza evine konulan Thoreau'nun amacı, tutuklanarak içeri girmek ve böylece dikkatleri kölelik karşıtı harekete çekebilmektir. Ancak, bir gece ceza evinde kalan Thoreau'nun borcu bir yakını tarafından ödenir ve Thoreau serbest bırakılır. Thoreau'nun gelişmeler karşısındaki tavrı da nettir: Vergi borcunu kendisi ödemediği için ceza evinde kalmasının hakkı olduğunu söyler ancak, çıkmazsa zorla çıkartılacağı yanıtını alınca, mecburen dışarıya çıkar. (Thoreau, 2001: 44-46)

Thoreau, ceza evinden çıktıktan sonra eylemlerini ve ceza evine giriş öyküsünü merak eden kasaba halkına konferanslar verir ve Thoreau'nun bu konferanslarda anlattıkları daha sonra 'Resistance To Civil Government' başlıklı bir manifestoya dönüşür. Sivil itaatsizlik terimini literatüre kazandıran Henry David Thoreau'nun, 1849 yılında yazdığı 'Resistance to Civil Government, or Civil Disobedience' adlı eseri sivil itaatsizlik konusunda yazılmış olan ilk eserdir. Thoreau, kitabının girişine "En iyi hükümet en az yöneten hükümettir" diyerek başlamış ve en büyük dileğinin, bunun daha çabuk ve daha sistemli işlediğini görmek olduğunu belirtmiştir. 'Hükümetlerin en iyisi hiç yönetmeyendir.' sözünü söylemeye ve böyle düşünmeye iten neden, Thoreau'ya göre, yönetimin insanların taleplerine cevap verememesi ve gücünü kötüye kullanmasıdır. Thoreau, yönetimin zorbalığı ve yetersizliği yüzünden yaşam çekilmez bir duruma geldiğinde insanların direnme hakkının bulunduğundan söz etmektedir. (Thoreau, 1999: 19-20)

Thoreau, sivil itaatsizlik düşüncesinin bu kaynak eserinde, insanlara yasalara saygı göstermemeyi öğütler:

'Önce insan olmalıyız, sonra uyruk. Doğruya olan saygımız ölçüsünde yasaya saygı beslemeye özenmemeliyiz. Yasa, insanı azıcık olsun doğru yapmaz hiçbir zaman. En niyetliler bile, yasaya olan saygıları yüzünden, Tanrının günü haksızlıklara araç olmaktadır. Yasaya karşı beslenen saygının bir sonucu olarak, bakıyorsunuz, tabur tabur asker, albay, yüzbaşı, onbaşı, er, topçu yamağı sürü sepet, eşsiz bir düzen içinde dere tepe demeyip savaşa koşuyorlar, hem de istekleri dışında, sağduyu ve vicdanlarına karşı.'

(Thoreau, 1999: 20-21)

Thoreau açıkça devletin kendisinden önce bireyin üstün ve güçlü varoluşunu kabul etmedikçe ve bunun için hiçbir çaba sarfetmedikçe, insanlara hiçbir sorumluluk ve yükümlülük bildiremeyeceğini söylemektedir ve Thoreau insanları buna karşı itaatsizliğe davet eder.:

'Devlet, bütün gücünün ve yetkesinin kaynağı olan insan tekini daha yüce ve daha bağımsız bir güç olarak kabul etmedikçe ve ona bu yolda davranmadıkça, gerçekten özgür ve aydın bir devlet hiçbir zaman olmayacaktır. İnsanın kendisini kötülüğün yok edilmesine adanmak yolunda mutlak bir yükümlülüğü yoktur, hatta kötülük çok devasa boyutlarda olsa bile. İnsan kendini uygun bir biçimde başka şeylere de adayabilir; ancak herkesin en azından haksız bir ilişkinin aracı olmamak, konuya kafa yormak istemese bile, böyle bir haksızlığa pratik olarak katılmamak sorumluluğu vardır. (Thoreau, 1999: 49)

Thoreau özetle, yasaların adaletsizliğini protesto ederken konuyu yurttaşların yasayla olan ahlaki ilişkilerine göre değil, kişisel vicdan ve bundan çıkan sorumluluğa göre tartışmaktadır. İşte bu noktada sivil itaatsizlik kavramını politik sözcük dağarcığının asli bir parçası haline getiren Thoreau'nun eyleminin bir sivil itaatsizlik eylemi olup olmadığı tartışmalı hale gelmektedir.

2.2.4.2 Gandhi: Pasif Direniş

'Uğrunda ölmeyi göze alacağım bir çok dava var
ama uğrunda öldüreceğim hiç bir dava yoktur.'

Gandhi, 1963

Dünyada sivil itaatsizliğin duyulmasında ve yaygınlaşmasında önemli rol oynayanlardan birisi de, Hindistan'ı İngiliz egemenliğinden kurtarmak için başlayan hareketin yönlendiricisi konumuna gelen Mohandas Karamçand Gandhi olmuştur. Taraftarları onu yüce ruh anlamına gelen 'Mahatma' lakabını da adının önüne koyarak Mahatma Gandhi olarak anmaktadır. Gandhi, Güney Afrika'da avukatlık yaptığı gençlik yıllarında, Hintli göçmenlere hayatı zindan eden Güney Afrika hükümetine karşı enteresan bir pasif direniş hareketini ortaya koymuştur. Güney Afrika hükümeti, Asyalı göçmenlerin sınırdan izinsiz girmesini yasaklayan ve bunu hapisle cezalandıran bir kanunu uygulamaya başlamıştı. (O dönemde sınır geçişlerinde pasaport kullanımı söz konusu değildi). Gandhi, binlerce taraftarını sınırı kasten ve büyük kitleler halinde geçmek için teşvik etti. Taraftarları kasten Güney Afrika topraklarını terk ediyor ve sonra izin almadan içeri giriyorlar ve bu yüzden hapse atılıyorlardı. Sayısız insanın bu suretle yaptığı sınır ihlali yüzünden öyle bir an geldi ki, Güney Afrika hükümeti mahkumları üst üste doldurmasına rağmen, insanları hapsedecek hapisane bulamaz hale gelmiştir. Çaresiz kalan hükümet sonunda pes ederek, sınır ihlalini hapisle cezalandırma kanununu iptal etmek zorunda kalmıştır. (Aktan-Dilek-Dileyici, 1993: 4)

Gandhi'nin Güney Afrika'da uyguladığı yöntemin etkinliği konusundaki söylentiler kısa sürede Hindistan'ın dört bir köşesine yayılmıştır. Gandhi, ülkesinden gelen karşı

konulmaz istek doğrultusunda, hareketi yönlendirmek üzere Hindistan'a dönmüştür. O dönemde Hindistan'ı istila etmiş İngiliz yönetimi, kazançlı bir tekel oluşturmak amacıyla tuz yapımını yasaklayınca, Gandhi ardındakileri deniz kıyısına götürmüş ve bir tas dolusu deniz suyunu buharlaştırma yoluyla tuz üretilip yasayı simgesel olarak çiğnemiştir. Bunun üzerine tam da umduğu gibi tutuklanmış ve hapse atılmıştır ancak İngiliz yönetimi bu tutumun sorunu çözmediğini görmekte gecikmemiştir. Yurttaşlarının gözünde Gandhi, onlar uğruna mücadeleden asla yılmayan biriydi ve binlerce kişi harekete katılarak Gandhi'nin yaptığı eylemi tekrarlamıştır ve İngiliz yönetimi Gandhi'yi serbest bırakmak zorunda kalmıştır. İngiliz yönetiminin bu tutumu otoritesinin zayıfladığının bir kanıtı haline gelmiş ve kamuoyu yasayı kaldırması yönünde yönetimi zorlamaya başlamıştır. Bunun ardından Gandhi, eylemini haksızlık dolu diğer yasalara yöneltmiş ve Gandhi'nin önderliğinde Thoreau'nun sivil itaatsizlik yöntemini kullanan Hindistan, 1945 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. (Aktan-Dilek-Dileyici, 1993: 5)

Gandhi'nin savunduğu soyut tasarımlarla, giriştiği somut eylemler arasında normlardan, önermelerden ve ahlaki buyruklardan oluşan bir katman olduğu düşünülebilir. Bunların tümü 'şiddete dayanmayan direniş biçimi' olarak adlandırılan 'Satyagraha' teorisini oluşturmaktadır. Bu teori yalnızca bir dizi felsefi düşünce ve betimleme değil, daha çok bir ahlaki önermeler manzumesidir. Bu manzume temelde üç ana bölüme sahiptir: Genel anlamda çatışma, çatışma süreci ve çatışmanın çözümü. (Galtung 2001, 210) Çatışma sırasındaki tavır Gandhi'ye göre genel olarak sosyal davranışla, hatta insan davranışının bütünüyle eş tutulmalıdır ve insan, bilinçli olmakla yükümlüdür ve bilinçli insan her yerde, kendi içinde ve çevresinde çatışmaları fark edip algılayacaktır. Gandhi'nin çatışma ile ilgili algısı ise farklı bir düzeydedir.

Gandhi'ye göre, çatışma düşüncesinin ne olumsuz olması ne de nefret ve yıkıcılıkla dolu olması gerekir. Çatışmalar tamamen olumlu, sevgi yüklü ve diri bir ruhsal durumun ifadesi olabilir. Bu ruhsal duruma sahip olan ve Satyagraha'yı ifa eden kişi olarak Satyagrahi yani şiddet kullanmayan direniş eylemcisinin görevi ise, Gandhi'ye

göre, çatışmayı beslemek, ona özen göstermek ve onu kullanmaktır; onu boğmak, varlığından habersizmiş gibi davranmak değildir. (Galtung 2001 213-214)

Gandhi'nin teorisinin ikinci kısmı olan çatışma sürecinde ise çatışmayı sürdürmeye zihnen hazırlanmış olan direnişinin altı ana kurala uyması gerekmektedir. Bunlardan ilki sivil itaatsizlik teorilerinin de en önemli ilkesi olan şiddet kullanmamaktır. Bu elbette sadece fiziki şiddet kullanmaktan kaçınmayı değil, sözel, psikolojik şiddeti ve mülke karşı şiddeti de içerir. Buradaki sınırlama ise korkmamak ve çekingen olmamak gerekliliğidir. İkinci ilke, yapılan herşeyin, hedeflerini açığa vuracak nitelikte olması gerekmektedir; başka bir ifadeyle, eylemin yüksek bir eğitici değeri olmalıdır. Üçüncü ilke, şer güçler diye tabir edilen güçlerle işbirliği yapılmamalıdır. Kötü olarak nitelenen bir kurumdaki 'kötülük kaynağı' makamlarla işbirliği yapılmamalıdır ve şer güçlerle dayanışma içindeki insanlarla da işbirliği reddedilmelidir. Dördüncü kural ise yine sivil itaatsizlik teorisinde de kendisine yer bulan her eylemin bir bedelinin olduğunun bilinmesi gerekliliğidir yani bedeli yüksek de olsa çatışmaya girmeye hazır olmak gerekir.

Çatışmayı daraltmaya, sınırlamaya dönük olan beşinci ve altıncı kurallar ise çatışmanın çözümüne dair önerileri ihtiva etmektedir. Çatışmanın tarafları arasında, bütün köprülerin atılmasını engellemek, yani temas olasılıklarını ortadan kaldırmamak için elden gelen her şey yapılmalıdır. Çatışma ortamının harareti olabildiğince düşük tutulmalı ve mümkün olduğunca yasalara sadık kalınmalıdır. Protesto ve görüşme olanakları sonuna kadar kullanılmalıdır. Ancak tüm yolların başarısız olmasından sonra, sivil itaatsizlik yöntemleri gündeme getirilmelidir. Bu son safhaya, provokasyonların ve aşağılamaların sarsamayacağı kadar bir iç güvene ulaşılmadan başvurulmamalıdır. Çatışmanın çözümünün sağlamlılığı, kalıcılığı da Gandhi'nin 'pasif direniş' teorisinde önemli bir sonuç noktasıdır. Bundan ötürü çözümüm çatışan taraflar için de kabul edilebilir olmasına, karşı tarafça da benimsenip içselleştirilmiş olması önemli bir kuraldır. Öncelikle karşıtın savunulan davaya kazandırılmasına uğraşılmalıdır. Karşıtın, benimsemediği bir şeye zorlanması, sadece çatışmanın çözülmemiş olduğu, er ya da geç

tekrar ortaya çıkacağı anlamına gelir. Bu nedenle Gandhi için, kendi görüş açısının (gereğinde zorla) kabul ettirilmesi tayin edici değildir; onun için önemli olan, çatışmanın çözümü, en iyisi de çözümün taraflarca birlikte bulunmasıdır. (Galtung 2001, 220)

2.2.4.3 Martin Luther King: Irkçılığa Karşı İtaatsizlik

'Bir gün, dört çocuğumun da derilerinin rengi ile değil de,
kişilikleri ile yargılanacağı bir ülkede yaşayacaklarına dair
bir hayalim var.'

Martin Luther King, 1963

1964 yılında, ABD'de ırksal önyargıyı yıkmak için şiddet içermeyen bir direniş sergilediği için, en genç yaşta Nobel ödülü alan kişi olan Martin Luther King, dünya genelinde şiddet karşıtı ve ırksal eşitlik görüşleriyle tanınmaktadır. 1 Aralık 1955'te Rosa Parks adlı siyahi kadının otobüsün ön kısmındaki yerini beyaz bir erkeğe verip, arka sıraya geçmeyi reddetmesiyle başlayan ve siyahi yurttaşların otobüslere binmemesi eylemleri ile devam eden süreçte kurulan Yurttaş Hakları Hareketi'nin liderliğini King üstlendi. Tam bir sivil itaatsizlik örneği olan otobüslere binmeyi protesto edip yürümeyi tercih etme eylemleri 381 gün sonucunda otobüslerde ırk ayrımına göre oturma uygulaması mahkeme kararıyla kaldırılmıştır. (Coşar, 2001: 225)

Martin Luther King 1958 yılında yazdığı 'Stride Towards Freedom' (Özgürlüğe Karşı Yürümek) adlı kitabında bir yandan otobüs grevi dolayımındaki olayları anlatırken öte yandan 'şiddetsiz direniş' konusundaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Gandhi'nin öğretisini kendisine kılavuz edinen King, bu öğretiyi Hristiyanlık inancıyla birleştirerek

savunmuş ve bu öğretinin felsefesini Yurttaş Hakları Hareketi'nin gösterilerinde uygulamıştır. 28 Ağustos 1963'te Washington'daki Lincoln Anıtı önünde son bulan 250 bin kişilik gösteriye öncülük etmiş ve ünlü 'I have a dream' (Bir hayalim var) konuşmasını yapmıştır. (Coşar, 2001: 225) King, siyahların oy hakkı, ayrımcılığın sona ermesi, çalışan hakları ve diğer temel haklar için gösterileri düzenleyip organize etmiştir. Bütün bu haklar 1964 yılında çıkan Yurttaş Hakları Kanunu (Civil Rights Act) ile 1965 yılında çıkan Oy Hakkı Kanunu (Voting Rights Act) ile Amerikan hukukunun birer parçası olmuştur.

King'in 1963 yılında yazdığı ve "Birmingham Hapishanesinden Mektup" adıyla da yayımlanmış olan mektubunda, adalet arayışının tutkulu bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Düşüncelerini ifade ettiğinden ötürü defalarca hapse giren King, söz konusu mektubu kapatıldığı Birmingham cezaevinden yazmıştır. King, mektubunda, şiddete dayanmayan yolu seçmesinin kişisel ve objektif nedenlerini ayrıntılı olarak tartışmaktadır. (Coşar 2001, 189) King, mektubunun girişinde önderlik yaptığı eylemlerin niteliğini 'barışçı doğrudan eylemler' olarak kavramsallaştırmakta ve haksızlıklara karşı nerede olunursa olsun karşı çıkılması gerektiğini söylemektedir:

'Herhangi bir yerde haksızlık yapılıyorsa her yerde adalet tehlikede demektir.' (King, 2001: 190-191)

King, 'aynı kaderin şalına sarılıyız' diyerek çıktığı haksızlıklara karşı çıkma yolunda şiddete dayanmayan kampanyanın dört basamağı olduğu söyler. Bunları; 'adaletin varlığının tespiti için materyalin toplanması', 'görüşmeler', 'özarınma' ve 'doğrudan eylem' olarak sıralamaktadır. (King, 2001: 192) (King'in bu şemasının Gandhi'nin pasif direniş teorisi ile de benzerliği su götürmez bir gerçekliktir.) King doğrudan eyleme giden yol öncesinde görüşmeler yapmayı önemli bir nosyon olarak koymuştur. King, mektubunda bunu Birmingham şehrindeki dükkânlarda yer alan ırk ayrımcı tabelaların indirilmesi için yapılan görüşmelerle örneklendirir ve iş yeri sahipleri ile yapılan görüşmeler sonunda verilen, 'tabelaların kaldırılacağı' sözünün tutulmaması üzerine

doğrudan eylem kararı aldıklarını anlatır:

'Böylece, yurttaşlarımızın vicdanlarına seslenmek üzere, fiziki varlığımızla içinde yer alacağımız doğrudan eylem dışında bir yol kalmamıştı. Bunun getireceği zorlukların bilincindeydik. Bu nedenle özarınma sürecine girmemiz gerektiğine karar verdik. Örgütlediğimiz çalışma gruplarında, şiddete dayanmayan direniş biçimlerini tartışıp, kendimize tekrar tekrar, 'Şiddet kullanarak yanıt vermeden, bana uygulanan şiddete katlanabilir miyim?' 'Tutukluluğun eziyetlerine katlanabilir miyim?' sorularını sorduk. Doğrudan eylemimizi, Noel dönemi bir yana bırakılırsa en çok alışverişin yapıldığı Paskalya günlerinde başlatmaya karar verdik.' (King, 2001. 192)

King, görüşmelere devam etme yolunu değil de neden bu türden bir yola girdiklerini ise 'görüşmelere karşı çıkan şehir yönetimini, sorunu tartışmaya zorlayacak yapıcı bir gerginlik ortamı yaratarak masaya oturmaya zorlamak' olarak açıklar. King'in doğrudan eylem kararı sırası ve sonrasında hedeflediği şey ise yine 'karşı tarafla görüşmek ve karşılıklı rızaya dayalı bir çözüm' üretmektir. King, gerginlik yaratmanın da gelişme için elzem olan, şiddete dayalı olmayan bir eylem türü olduğunun da altını çizer ve ekler:

'Bizim de şiddete dayanmayan eylemler aracılığıyla toplumda, insanların ırk düşmanlığının ve önyargıların derin kuyularından kurtulup, kardeşliğin ve karşılıklı anlayışın onurlu doruklarına ulaşabilmelerine yardımcı olacak gerginliği yaratmamızın zorunluluğunu görmemiz gerekiyor. İşte doğrudan eylemin amacı kaçınılmaz biçimde görüşmeleri zorlayacak böyle bir kriz durumu yaratmaktır.' (King, 2001: 192-193)

King, 'kararlı, legal ve şiddete dayanmayan baskı' olmadan eşit haklar mücadelesi içerisinde bir adım bile ileri gidilemeyeceğinin farkındalığına sahip bir lider olarak, hakların gönüllü bir şekilde iktidar sahiplerince verildiği bir zamana tanıklık etmeyen

yurttaşların bu düzeni sorgulaması ve gerektiğinde eylem kararı alması için de fazla hayal kırıklığına uğramadan harekete geçmelerini önermektedir. King 'bekleyin' sözcüğünün iktidar ve erk sahiplerinin bir oyalama taktiği olduğu bilinciyle, 'uzun süre ertelenen adaletin' sağlanması adına insanları şiddete dayanmayan bir yöntemlere davet eder ve harekete geçme anını şöyle tasvir eder:

'İnsanın dayanma gücünün sonuna geldiği ve kendisini umutsuzluk ve karanlıktan başka bir şeyin beklemediği adaletsizlik uçurumuna itilmeye artık razı olmadığı bir an gelir.' (King, 2001: 196)

Sivil itaatsizlik eyleminin ne olduğuna dair King yaptığı açıklama ise 'adil olmayan yasalara karşı yapılan ihlaller' diye özetleyebileceğimiz niteliktedir. King, bu eylemin de, doğal olarak, kamusal alanda aleni bir şekilde, yasaların sınırları içerisinde ve de kanuna karşı hile yapmadan gerçekleşmesi gerektiğini ve bunun aksinin de anarşiye yol açacağını vurgular:

'Adil olmayan bir yasayı ihlal etmek isteyen kişi bunu 'açık' bir biçimde, 'sevgiyle' ve böyle bir ihlalin getireceği cezayı üstlenmeye hazır olarak yapmalıdır. Ben, vicdani muhasebe sonucu haksız gördüğüm bir yasayı ihlal eden ve yurttaşlarının vicdanlarını sarsmak ve söz konusu yasanın haksız olduğu konusunda gözlerini açmak amacıyla, cezayı kabullenerek hapse giren kişinin yasaya en büyük saygıyı gösterdiğini iddia ediyorum.'

(King, 2001: 197-198)

2.2.4.4 Dünya'dan Bazı İtaatsizlik Örnekleri

2. Dünya Savaşı döneminde Danimarka'yı işgal eden Nazi yönetimi, bu ülkede yaşayan Yahudileri tespit amacıyla, tüm Yahudilerden giysilerinin sırtında büyük bir altı uçlu sarı yıldız bulundurmalarını isteyen bir yasa çıkarmıştı. Bunun üzerine o dönemde Kral Christian da dahil Danimarka'daki herkes sırtlarında sarı yıldızlı

elbiselerle sokaklarda boy gösterdiler. Naziler, hareketin lideri olarak gördükleri Danimarka kralını gözetimleri altında tutabilmek için onun çok hasta olduğunu açıklayarak, kralı saraya hapsedtiler. Ancak Danimarka halkı, ülkenin hemen her yerindeki çiçekçilere gidip krala gönderilmek üzere buketler hazırlattılar. Kısa sürede günlük hayat işlemez duruma geldi. Sonuçta, çiçek taşıdıkları için insanları tutuklayamayan Nazi yönetimi, kralın aniden iyileştiğini bildirmek zorunda kaldı. Artık yasanın uygulanması imkansızlaşmıştı. (Aktan-Dilek-Dileyici, 1993: 8)

Fransa Larzac'da 2003 yılında yaşandı. 'Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar'ı (GDO) tahrip eden Jose Bove ve Rene Riesel'in hapis cezalarına mahkûm edilmeleri üzerine isyan eden bir grup "Gönüllü Oraklılar Çağrısı"nı kaleme aldı. Çağrıda, yönetimlerin özel çıkarları herkesin ve toprağın zararına dayatması ve bunu engellemeye çalışan insanlar hakkında ağır ceza davaları açması karşısında, yasanın düzenleyici bir referans halini alabilmesi ve devletin ortak iyiliğini savunan ve koruyan merci olabilmesi için, sorumlu yurttaşların ne yapması gerektiği sorularak sivil itaatsizlik yoluyla direniş önerildi, tüm Fransa topraklarında bir günlük gönüllü orakçılık eyleminin düşünüldüğü belirtildi. 2004 Temmuz ayında yüzlerce kişi ellerinde oraklarla suçluları tespit için fotoğraf çeken jandarmaların önünde mısır başaklarını söktü. Aslında GDO'lara karşı ilk eylem 1997 yılında 300 köylünün genetiği dönüştürülmüş deneysel bir kolza tarlasını tırpanlamasıyla başladı. 1998 yılında genetiği dönüşmüş mısır stokları yok edildi. 1999 yılında Hint ve Fransız köylüleri genetiği dönüştürülmüş bin pirinç fidesini imha ettiler. Kuşkusuz eylemleri örgütleyenler mahkûm edildiler. Uluslararası Via Campesina örgütü GDO'lara karşı olan 200 milyon kişiyi biraraya getirdi, Brezilya ve Hindistan'da GDO'ları yok etme eylemleri gerçekleştirdi. (Kardaş, 2008: 67)

2.2.4.5 Türkiye'den Sivil İtaatsizlik Örnekleri

Türkiye'de de adı konmasa da zaman zaman "sivil itaatsizlik" olarak adlandırılacak eylemler görülmüştür. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın 1969 yılındaki öğretmen boykotu ilk sivil itaatsizlik eylemi olarak değerlendirilmektedir.

1995 yılının Mart ayında "Düşünceye Özgürlük" adlı kitabın, 1080 kişinin imzasıyla yayınlanması da önemli bir sivil itaatsizlik eylemidir. Kitap, daha önce 24 yazarın yazılarını biraraya getiren "Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye" adlı kitabın toplatılması, yayıncısı Erdal Öz ve Yaşar Kemal hakkında da dava açılmasına tepki olarak hazırlanmıştı. 1080 kişi kitabın yayıncısı olarak aynı suça imza atmışlardı. Sonuçta, dönemin terörle mücadele yasasında yapılan değişiklikle dava düşmüştü. Ancak sivil itaatsizler, yasada yapılan değişikliğin "düşünce suçu"nu ortadan kaldırmadığı gerekçesiyle "Düşünceye Özgürlük 2000" adlı yeni bir kitap yayınlamışlardır. (Belge, 2001: web)

Bergama köylülerinin siyanürlü altına karşı düzenledikleri gösteriler de "sivil itaatsizlik" eylemlerine örnek olarak verilebilir. Bergama'da Eurogold tarafından siyanürle altın aranması karşısında yapılan eylemlerin, kamuoyu üzerinde büyük etki yarattığı, halkın, yerli ve yabancı basının olayları dikkatle izlediği gözlenmiştir. Sivil toplum, insan topluluklarının hiçbir güç tarafından zorlanmaksızın içinde rahatlıkla hareket edebilecekleri alanın adı olmasına rağmen, Türkiye'de durumun genellikle siyasi iktidar lehine sonuçlandığı bilinmektedir. Siyanürlü altına karşı on iki yıldır verilen mücadelede halkın, Türk demokrasi ve sivil toplum tarihinde eşine rastlanmayan bir hareket gerçekleştirerek çevre bilinci ve hak arama konularındaki duyarlılıklarını kanıtladıkları görülmektedir. Ülkemizdeki çevre eylemlerine baktığımızda, eylemlerin siyasi iktidarın mevcut hukuk norm ve mahkeme kararlarına uymaması sonucunda gerçekleştiği görülmektedir. İzmir İdare Mahkemesinin verdiği karara rağmen madenin belirtilen yöntemle altın aramaya devam etmesi, siyasi iktidarın hukuk kurallarını uygulamadığı sonucunun doğmasına neden olmuştur. Hukuksal tüm yolları deneyen Bergamalılar, "Bergama Yurttaş Girişimi", adı verilen oluşum çerçevesinde, sivil itaatsizlik olarak yorumlanabilecek eylemler düzenlemişlerdir. Ovacık'ta Eurogold isimli firmanın siyanürlü yöntemle altın üretmek istemesiyle başlayan ve yedi yıldır süregelen tartışmaların, 12 Ocak 1997'de sekiz köyde yapılan referandumla (katılanların tümünün "siyanüre hayır" oyuyla) farklı bir boyut kazandığı görülmektedir. Dönemin Bergama belediye başkanı Sefa Taşkın, sonuçların bölge

halkının madeni istemediğini ortaya çıkardığını, devlet yetkililerinin bunu değerlendirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Referanduma katılımın % 85 gibi büyük bir çoğunluk olduğu düşünülürse, bölge halkının madeni istemediği sadece bu katılım oranına bakılarak değerlendirilebilir. Köylülerin hiçbir dayatma olmaksızın bu tür bir eylemi düzenlemiş olması, mücadelenin demokratik niteliğinin de göstergesidir. (Anbarlı, 2001: 324)

Eurogold'un valilik kararına rağmen faaliyetini sürdürmesi karşısında, Bergamalı köylüler 22 Nisan 1997'de madene girmişlerdir. Maden sahasına girme eyleminde elebaşılık yaptıkları iddiasıyla 19 kişi gözaltına alınmış, Bergama Cumhuriyet Başsavcılığı'nda ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakılmışlardır. Görüldüğü gibi bu eylemde, eylemi gerçekleştirenler, cezai sorumluluğu göze alarak bir tür sivil itaatsizlik örneği sergilemişlerdir. Bergama'ya bağlı Çamköy, Narlıca, Pınarköy, Aşağı Kırıklar, Tepeköy ve Yalnızev köylerinde yaşayanlar, siyanürlü madeni kapatmayan yetkilileri protesto etmek amacıyla 30 Kasım 1997'de yapılan nüfus sayımında sayım memurlarına kapılarını açmamışlardır. İzmir Valisi Erol Çakır, yasa gereği adalet mekanizmasının işletileceğini söylerken sadece iki köyde bazı vatandaşların kapılarını açmadığını kaydetmiştir. Köylüler bu eylemi, kendilerini yok sayıp istemlerine cevap vermeyen yetkililere tepki göstermek amacıyla düzenlediklerini ancak yetkililer görevini yapıp madeni kapatırsa vatandaşlık görevlerini yerine getireceklerini söylemişlerdir. (Anbarlı, 2001: 325)

Öğrencisi oldukları üniversitelere alınmayan başörtülüler de "sivil itaatsizlik" olarak değerlendirilebilecek pek çok eylem düzenlemişlerdir. Örneğin, 1997 yılında İstanbul Üniversitesi önünde dört ay süren, her gün 1 saat oturma eylemi yapmışlardır. Ekim 1998 yılında yapılan "Özgürlük İçin Elele" eyleminde ise Türkiye'nin pek çok yerinde insan zincirleri oluşturmuşlardır. (Belge, 2001: web)

1996 yılında Balıkesir'in Susurluk ilçesinde içerisinde bir kanun kaçağı, bir emniyet müdürü ile bir milletvekilinin olduğu bir aracın kaza yapmasının ardından ortaya çıkan

tablo karşısında, her gün binlerce kişinin katıldığı "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakikalık Karanlık" eylemi düzenlenmiştir. Bu eylemler her gün akşam saat 21.00 olduğunda eyleme katılan yurttaşların konutlarının ve iş yerlerinin ışıklarını söndürmeleri şeklinde gerçekleşmiş, bu eylemi eylemin yapıldığı saatlerde yapılan izinsiz yürüyüşler takip etmiştir.

Kendilerini "Cumartesi Anneleri" olarak nitelendiren, kayıp ya da faili meçhul cinayete kurban gitmiş bir grup yurttaşın annelerinin ve yakınlarının, 27 Mayıs 1995 gününden 20 Mart 1999 gününe kadar İstanbul İstiklâl Caddesi'nde Galatasaray Lisesi önünde yaptıkları oturma eylemleri de bir "sivil itaatsizlik" eylemi olarak kabul edilmektedir. Cumartesi Anneleri'nin eylemi ortaya çıkış biçimi, örgütlenmesi, hedefleri açısından sivil itaatsizliğin hemen tüm unsurlarını içinde barındıran bir eylemdir. Cumartesi Anneleri eylemlerini izinsiz olarak yaparak "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu"nu ihlâl etmişlerdir. Bu nedenle eylemleri yasadışılık unsurunu içinde barındırmıştır. Kayıp yakınları ve onları destekleyenler bütün yasal yollara başvurduktan sonra eylemlere başvurmuşlardır. Eylemciler kayıplar için kamuoyu oluşturmak amacıyla saptadıkları hedef doğrultusunda hareket etmişlerdir. Açıklanan hedef, her Cumartesi yarım saat oturma eylemidir ve buna sürekli sadık kalınmıştır. (Belge, 2001: web)

Saptadıkları hedefin dışına çıkmayan Cumartesi Anneleri eylemi bu anlamda sistemin bütününe karşı değil, tekil bir haksızlığa karşı yürütmüşlerdir. Ayrıca bu eylemin önemli özelliklerinden biri de örgütlü bir toplumsal hareket olmamasıdır. Başka bir deyişle, eylemler hiçbir grubun ismini, etiketini taşımayan, sivil toplumdaki her bir yurttaşın destekleyebileceği niteliktedir. Bu eylemlerin kamuya açık olması ve alenilik özelliğini taşıması, şiddet içermemesi, eylemin sonuçlarının önceden kestirilebilir ve hesaplanabilir olması, politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi, sistemin bütününe yönelik eleştiriden ziyade sisteme içkin olması, kamu vicdanına yönelik bir çağrı olması Cumartesi Annelerinin eylemlerinin bir sivil itaatsizlik eylemi olarak görülmesinin gerekçeleri arasında sayılabilir.

2.3 Vicdani Red

2.3.1 Kavramsal Çerçeve

Bireyin benlik bütünlüğünün taşıyıcısı olarak vicdan, esas itibariyle bireyin öznel tanımına dayalı değer ifadesidir. Benliğin bütünlüğünü bozacak her türlü edimden kaçınmayı buyuran bu ahlaksal tutum, bireyin kendi benliğine yabancılaşmasının engellenmesi bakımından da bir anlamda 'ilksel' bir benlik duygusunu koruma tutumudur. Vicdan her yerde apolitiktir. Ne haksızlığın yapıldığı dünya ile ne de bu haksızlığın dünyanın geleceğine ilişkin sonuçlarıyla ilgilidir. Vicdan bireysel benlik ve onun bütünlüğü için ürperir. Vicdanın sesi sadece apolitik değil, aynı zamanda son derece subjektiftir. Tüm vicdani kuralların belirleyici unsuru, insanın kendi benliğine olan ilgisidir. Bunlar insana, birlikte yaşayamayacağı şeyleri yapmaktan sakın, derler. Vicdan sözcüğünü bugün, ahlak ve hukuki bağlantısı içinde her kullandığımızda, içimizde bilinçle özdeşmiş gibi olan bir vicdanın daimi varlığı kabul edilir. Arendt'e göre vicdan'ın sesi doğal ışık (lumen naturale) haline gelip, insanlara üstün bir yasanın bilgisini verir olmadan önce Tanrı'nın sesiydi ve Tanrısal kuralları bildiriyordu. Tanrı'nın sesi olarak vicdan insanlara, geçerliliği 'insandan çok Tanrı'nın sesini dinle!' kutsal emrine dayanan olumlu kurallar koyuyordu. (Arendt 2001, 85-88) ABD'li sosyolog Michael Walzer'e göre de vicdan kavramı esasında Tanrı'nın buyruklarının işlerliliğinin düşünüldüğü, ahlaki muhakeme gücünün sezgisel bir şekilde yaratıldığı ve telkin edildiği bir tür içsel hesaplaşma mekanıdır. (Walzer, 1970; 121)

Vicdanın bu ahlaki ve buyurucu niteliği ile vicdani red, bireyin kendi benliğini, ahlaksal bütünlüğünü ve değerini koruma adına ortaya koyduğu eylemdir. Bireyin değeri ya da kendi 'iyi'sinin, toplumun kolektif değeri ya da iyisiyle örtüşmediği durumlarda, bireyin kendi benliğini ve ahlaksal bütünlüğünü korumak için, toplumun 'genel iyi'si anlamına gelen yasaya uymama ve bu yasanın gerektirdiği yükümlülüğü yerine getirmeme kararında temellenen vicdani red, tam da bu niteliğinden dolayı öznel, bireysel bir tavır alışın ifadesidir. Vicdani redci, kendisi dışındaki bir yasa ya da kurala

itiraz ederek onun değişmesi yönünde bir 'eylem' ortaya koyan değil, yasa karşısında kendi ahlaksal bütünlüğünü korumayı hedefleyen bir 'uymama' edimi ortaya koyan kişidir. Ahlaksal inanç veya değer ile yasanın talep ettiği ödev arasındaki gerilimde açığa çıkan bu uymama hali, aslında 'politik yapıdan bir sapma' halidir. Bu sapma, vicdani redçinin kendi öznelliğini genelliğin karşısında, hatta önüne yerleştirmesinden kaynaklanır. Bir ahlaksal tutum olarak vicdani redde sorumluluk bireyin kendisine ilişkindir, kendisi dışındaki dünyaya ilişkin değildir. Bu önceki tutum nedeniyle vicdani reddin dayandığı kurallar genelleştirilemez, çünkü diğerleriyle ilişkili değildir. (Toker, 2008: 80-81)

İnsanın kendi başınalığında dinleyeceği kural ya da 'ses'in kaynağı ister tanrısal, evrensel bir güç olsun isterse de bireyin kendi tanımına ilişkin ortaya koyduğu 'bağımsız' değer olsun, her koşulda vicdani red, her türlü toplumsal ve politik bağıntının dışında kalacak olan bir öznelliğin ilanıdır. Vicdani red, bireyin kendi benlik duygusunda 'kötü' olarak tanımlanan bir edimi gerçekleştirmeyeceği bilincine dayanır. Vicdani red, uyulması reddedilen yasanın haksızlığını ya da adil olmasını değil, bu kötüyü yapmayı buyurmasını merkeze alan bir tutumdur. Vicdani redci, kendi benlik duygusuyla insan öldürme kötülüğünü yapamayacağı için savaşıma ödevini yerine getiremeyeceğini ilan eder, burada söz konusu olan savaşı engelleme değil, bireyin kendi vicdan kuralları gereği bu savaşta yer alamayacağını beyanıdır. (Toker, 2008: 82)

Toplumsal uzlaşımı reddetmedikçe ve bu uzlaşımı değiştirmeyeyle yönelmedikçe bireyin hakkını koruma esasına dayalı bir kurallar dizgesi içinde, bireyin genellikle 'çatışmaksızın' gerilimi bir hak olarak tesis edilebilir. Vicdani reddin toplumsal uzlaşımı bozmaksızın taşınabilecek bir hak olarak tesisinin önündeki en önemli engel, bireyin sözleşmenin tarafı olduğu kabulünde temellenen yasaya uyma ahlaksal yükümlülüğü arasındaki uyuşmazlıktır. Bu uyuşmazlık, bireyin değerini, dolayısıyla ahlaksal bütünlüğünü bozacak bir yasanın adil olamayacağı teziyle birleştğinde, vicdani red, adalet ilkesi gereği kabul edilmesi gereken bir hak haline gelir. Ancak hemen

belirtilmeli ki, bir ahlaksal tutum olarak vicdani red, yasanın adillliğini sorgulayan bir edim değil, yasaya uymanın kendi vicdanında yaratacağı yabancılaşmayı ilan eden bir edimdir. Burada adalet, vicdani redçinin edimimin ilkesi değil, vicdani reddin bir hak olarak kabul edilmesinin ilkesidir. (Toker, 2008: 83- 84) Vicdani red, liberal düşüncede olduğu gibi, bireysel bir temel insan hakkından da ibaret değildir; topluma, kamuya, insanlığa, insan türünün diğer bireylerine karşı ahlaki ve siyasi sorumluluk ve görevdir. Vicdani red dinsel inanç ve vicdan özgürlüğüne indirgenmemeli; la-dini, natüralist ve hümanist ahlak ve vicdana dayandırılmalıdır. (Parla, 2008: 95)

Vicdani red, bireyde vücut bulan ve bu nedenle belli bir birey tasarımı doğrultusunda kavranabilen savaş karşıtı bir tutumdur. En kısa tanımıyla; bir bireyin ahlaki tercih, dini inanç ya da politik görüşleri nedeniyle askerlik yapmayı reddetmesidir. Vicdani ya da geçerli bağlılığından dolayı silahlı kuvvetlerde görev yapmayı ya da savaş ya da silahlı çatışmalarda doğrudan ya da dolaylı görev yapmayı reddeden kişi ise 'vicdani redci'dir. Bu, bütün savaşlara katılmayı reddetmese bile, bir savaşın amaçları ya da yürütülme biçimine katılmadığı için reddetmesini de içerir (Benlisoy, 2008: 281) Antimilitarist bir bakış açısının dünyaya ilişkin sahip olduğu değer, vicdanların da değeri olduğunda, vicdan farkındalıkla, bilinçle beraber yürür; bu durumda vicdan kişinin kendisine kapanmasına değil, tersine tüm kötülüklere karşı durmasına sevk eden bir ahlaksal güç haline gelir. (Toker, 2006: 30) Bireyin ahlaksal bütünlüğü, kendi vicdan, dolayısıyla ahlak kurallarıyla 'uyumlu' yaşam sürdürmesidir. Benliğin bütünlüğünü bozacak her türlü edimden kaçınmayı buyuran bu ahlaksal tutum, bireyin kendi benliğine yabancılaşmasının engellenmesi bakımından da bir anlamda 'ilksel' bir benlik duygusunu koruma tutumudur. (Toker, 2008: 80-81)

Özel olarak militarizm ve genel olarak da tahakküm mekanizması hayatımızın birçok alanında ve hatta hayatımızın kendisi üzerinde çeşitli tasarruflar iddia etmekte, bu tasarrufları kullanmak için şiddeti örgütlemekte ve bu tasarruf iddiasına karşı çıkmayı da -yine örgütlü şiddet ile garanti altına alınan- yaptırımlara bağlamaktadır. Tüm toplumsal modelimiz, bir tahakküm mekanizması olan iktidarın bu tasarrufunu

kullanabileceği biçimde örgütlenmiştir ve tek tek her birey, iktidarın kendi üzerindeki bu tasarruflarını kabul edecek, bu tasarruflarına hizmet edecek ve üstüne üstlük bir de bundan gurur duyacak biçimde yetiştirilmekte, daha doğru bir tabirle öğütölmektedir.

İnsanları vicdani redci olmaya yönelten çeşitli gerekçeler vardır. Bu gerekçeler içerikleri bakımından birbirinden gayet farklı olabilirler. Birey iman ile bağlandığı bir kutsallık tasarımı doğrultusunda askerlik yapmayı reddedebileceği gibi, son derece politik bir tasarım yani bir toplumsal tasarım doğrultusunda da bunu yapabilir. Vicdani red, bu farklı gerekçelerin ortaklaştığı ahlaki bir momenttir. Zira, hangi gerekçeyle olursa olsun askerlik yapmayı reddetmek, savaş mekanizması ile işbirliği yapmayı reddetmektir ve bireyi, bu reddedişe -neredeyse kaçınılmaz olarak- sürükleyen ahlaki bir sorgulamayı gerektirir. (İzmir Savaş Karşıtları, 1998: web)

Vicdani red tekil bir eylem olarak, şüphesiz, toplumu dönüştürmeye muktedir değildir. Ama unutulmaması gerekir ki vicdani redci ahlaki bir öznedir; kendi iradesi doğrultusunda davranmakta ve ister istemez ötekileri de böyle yapmaya davet etmektedir. Bu davet, yapısı gereği, bir toplumsal değişim çağrısıdır. Elbette, çoğu kişi bilir ki, toplum böyle çağrılarla değişmiyor; ama bunu bilenlerin pek azı, toplumun bu çağrılar olmaksızın hiç değişmeyeceğinin farkındadır. Dolayısıyla redcinin tutumu, bizzat örnek teşkil etmesi bakımından toplumsal değişim yönünde bir değere sahiptir. Vicdani reddin toplumsal değişim için ifade ettiğı asli önem, eylemin kendisinden ziyade, kişiyi bu eyleme sürükleyen kavrayışta yatar.

Vicdani redci -reddinin gerekçeleri çok farklı olsa da- belli bir toplumsal değişim istikametine işaret etmektedir. Bu istikamet; ilk olarak, toplumsal değişim mücadelesine katılanların iradelerini özgürleştirmeleri, dolayısıyla iktidar tarafından belirlenen ve yönetilen kişiliksiz nesneler olmaktan çıkıp ahlaki ve politik öznelere haline gelmeleri şeklinde; ikinci olarak, özgürleşme sürecinin politik araçlarını tahakkümün köleleştirici araçlarından ayırmaları, yani şiddetten arınmış bir mücadele örgütlemeleri şeklinde; son olarak da, istenen yeni dünyanın değerlerini bugünden inşa etmek ve onlara yaşam alanı

açmak şeklinde; ve daha, şu anda aklıma gelmeyen başka başka şekillerde tezahür eder. Tüm bu tezahür edişler belli bir meşruiyet fikrine dayanmaktadır. Bu meşruiyet, kuşkusuz iktidar nezdinde değil, üçüncü taraflar yani halk nezdinde ortaya çıkar ve toplumsal değişimin momentu halktan başkası olmayacaktır. (İzmir Savaş Karşıtları, 1998: web)

Hiçbir tahakküm sistemi kendisini mutlak bir varoluşa dönüştürmeyi -en azından şimdiye kadar- becerebilmiş değildir. Her tahakküm sisteminin az ya da çok gedikleri vardır ve bu gerçek hiç değişmeyecektir; zira insan, yapısı gereği çok çeşitli varoluş imkanlarına sahiptir. Şiddetten arınmış eylem biçimleri meşruiyetlerini tam da sistemin bu kapatılamaz gediklerinde tesis ederler ve bu gedikleri genişletirler. İktidarın şiddeti karşısında, şiddetten arınmış tutum (şiddete boyun eğmeyi değil, şiddete rağmen yapacağını yapmakta ısrar etmek kastedilmektedir) anlatmak istediğini üçüncü taraflara çok daha doğrudan ve kendisinden kaçınılamaz bir aralıkla iletme imkanına sahip olur. Onun meşruluk iddiasının pratikteki karşılığı işte budur. (İzmir Savaş Karşıtları, 1998: web)

Vicdani redciler kamuoyunda (herhangi bir eylemde ya da basın yoluyla) vicdani red açıklamalarını yaparak yeni durumlarının aleniyetini sağlamış oluyor. Vicdani redçiler, kendi vicdanlarından gelen 'şiddet kullanmama, kimseyi öldürmeme' çağrısına uyarak bireysel bir vicdani eylemi gerçekleştirmiş oluyorlar. Vicdani redciler askere gitmeyerek yasal olmayan bir eylemde bulunur, yasayı çiğner; bu nedenle yargılanıp hapis cezası alabilirler. Vicdani redciler, eğer cezaevinde değillerse bu sefer hayatın içinde hapis yaşamaya devam ediyorlar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 'sivil ölüm' olarak nitelendirdiği bu durumda, redciler sigortalı bir işte çalışmıyor, banka hesabı açtıramıyor, ehliyet ya da pasaport alamıyor, kimlik yenileyemiyor ve en kötüsü yarın nerede olacağını bilmemektedirler. (Göker, 2008: 282) Emma Sinclair-Webb'e göre, 1927'den beri her erkek Türk vatandaşı için zorunlu olan askerlikten kaçmanın cezai sonuçları yanında, işe girememek, evlenememek ve vize sahibi olsa da yurtdışına çıkamamak gibi yaşamları kesintiye uğratacak direk sonuçları vardır.

(Sinclair-Webb, 2000;)

Vicdani redçilerin bir kısmı ise zorunlu askerlik hizmeti yapmak istemeyenlerin vicdani red hakkından yararlanabilmelerini, bunun karşılığında çeşitli alternatif sivil hizmetlerde yer alabilmelerini talep etmektedir. Ancak, örneğin kendilerini total retçi olarak isimlendiren gruplar, devletin yurttaşı herhangi bir göreve zorlayamayacağı düşüncesinden hareketle hem zorunlu askerliği hem de sivil hizmeti reddetmektedirler. Vicdani reddin görece erken yıllarda bir hak olarak kabul edildiği ülkelerden farklı olarak, Türkiye'de vicdani red daha çok anti militaristler ya da anarşistler tarafından kullanılan bir yöntem olmuştur, o nedenle Türkiyeli vicdani redcilerin çok büyük bir bölümü aynı zamanda total redcidir. (Göker, 2008: 282)

2.3.2 Tarihsel Çerçeve

2.3.2.1 Dinler, Mezhepler ve Vicdani Red

Tarihsel olarak bakıldığında vicdani redciler başta dünyevi yasalara olan itaatsizliklerini tanrısal yasalara olan itaatleri ile gerekçelendiren ve din kardeşleri tarafından dışlanmayı göze almaktansa devletin zulmüne rıza gösteren dini muhaliflerdi. (Bröckling, 2008: 71) Batıdaki vicdani red, Hristiyanlıktaki 'dini pasiflik' formundan kaynaklanır. Her ne olursa olsun insan yaşamını sona erdirmek bu inanca göre kötüdür. Tabii ki pasif olma durumu Hristiyan düşüncesi kadar Hristiyan olmayanlarda da yer alır. Bir dizi uysal doğu dini özellikle Budizm savaşa karşıdır ve güce karşı hiçbir direnme göstermez. Dünyanın önde gelen dinleri arasında yer alan İslam, bunlar arasında önemli bir pasifist mirasa sahip olmayan tek dindir. (Zürcher, 2003: 61) İslam hiçbir pasiflik geleneği göstermez ve peygamberi Muhammed, Tanrı yolunda bir peygamber ve öğretici olmasına rağmen çok da iyi bir askerdir ve bu da büyük dinlerin kurucuları arasında tek olma niteliğini taşır. Yahudilik ise pasif bir din değildir, yine de dünyaya “öldürmeyiniz” mesajı verir. Roma İmparatorluğunda Yahudiler orduda görev almayı reddetmişlerdir çünkü askerlerin bağımlılık yeminleri imparatoru devletin başı

olarak gördüklerini içeriyordu. Sonuçta Roma, Yahudileri dini temellerinden dolayı askeri kurumlardan muaf tutmuştur. Çoğu temel dinlerdeki gibi Yahudilik, Hristiyanlıkla karşılaştırıldığında pasif bir geleneğe sahip değildir. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Dini pasiflik çoğunlukla Hristiyanlıkta yer alır. Aslında ilk Hristiyanlar Roma ordusunda yer alsa da çoğu savaşı reddetti ve onlar dünyanın ilk vicdanı redcileriydi. Dünyanın ilk bilinen vicdani retçisi Maximilian'dır. Kuzey Afrika'da yer alan Numidiya ülkesinden 21 yaşında bir genç, M.S. Roma ordusuna çağrıldığına inatla askeri düzen içerisine katılmayı reddetmiş ve Romalılar tarafından idam edilmiştir. 4.yy'da Roma İmparatoru Konstantin tarafından Hristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte yine de Hristiyan kilise genelinde “adil savaş” kavramını kabul etti. Adil Savaş otoriteler tarafından belirlenen son çare olarak kabul edildi. 5.yy'da Agustin tarafından kabul edilen bu 'doktrinel haklı çıkma', 13.yy'da Thomas Aquinas tarafından büyük bir oranda geliştirildi. Doğu Ortodoks Kilisesinde ideal pasiflik keşiş ve rahiplerin bir geleneği olmasına rağmen üstün gelen standartlar adil doktrinle eşit konuma gelmesini sağlamıştır. (Moskos-Chambers, 1993: web) Adil savaş, 16.yy'ın başlarındaki reform sonucunda Protestan mezhepler tarafından da kabul edilmiştir. Menonitler, Baptistler ve Quakerlar gibi Protestan kiliseleri içerisindeki pek çok farklı grup, tanrıları ya da ülkeleri için silah taşımayı ve dövüşmeyi altıncı emir temelinde (Öldürmeyeceksin!) ve bundan da çok İsa'nın takipçilerine öbür yanağını dönmeyi söylediği dağdaki vaaza dayandırarak reddetmekteydi. (Zürcher, 2003: 59)

Baptistler'in temel ilham kaynağı İsa'nın ve takipçilerinin öğretilerinin yer aldığı İncil'in 2.bölümüdür. (New Testament). Onlar, 16.yy'da birinin dini vicdanını devlete karşı korumanın önemini vurguladılar, ve isminden de anlaşılabilceği gibi kendilerini adanmış inananlardan oluşan bir toplulukla ilişkilendirilmiş yetişkinlerin vaftiz olduğu bir seremoni geliştirdiler. Silahlanmaya karşı olmakla birlikte bu mezhepler geniş topluluklardan geri çekilmek ve hükümete çalışma ve hatta kanun çerçevesinde yer almaktan kaçınmak gerektiğini vurguladılar ve kendilerine “Savunmasız Hristiyanlar”

dediler. Baptistler, kilise ve devlet işlerinin ayrılmasındaki modern fikirlerin embriyosu gibidir. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Bir diğer pasiflik akımı ise 17. yy'ın sonlarında ortaya çıkan Alman Pietizm'dir. Yetişkin vaftizine derin bir inançları oldukları için 'Dunkers' diye adlandırılırlardı. Daha sonra ise Alman Vaftizciler denilmiş olsa da şu an hala daha resmi olarak 'Brethren Kilisesi' olarak bilinir. 17. yy'ın başlarında Menonit-Amish göçmenlerle hemen hemen aynı zamanda Amerika'ya pasifizmi taşıdılar. Brethren ve Menonit-Amishler farklı gelenekten olmalarına rağmen birçok benzer yapıları vardır ; çiftçi ve zanaat ile uğraşan sosyal sınıftandırılar; çoğu Almanca konuşur, 'bir sürü pisliğin döndüğü dünyayı' değil öncelikle bireyleri kurtarmayı amaçlamaya kendilerini adanmışlardır. Pasifizizm, Quaker inancından kaynaklanıyordu ve Tanrı'nın içindeki ışığın tüm insanların içinde parladığına inanmaktaydılar. Bu inanç savaş ve şiddetin İncil'deki yeri ve içgüdüsel tahminlerinden kaynaklanıyordu. Avrupa kıtasındaki ayrılıkçı pasifist gruplara karşı İngiliz Quakerlar, ruhla yönetim sağlanırsa devletin iyi yerlere gelebileceğine inanırlardı. Daha da ilginç, Quakerlar aktif toplum ve hayatın dışında yaşamının gerekliliğine inanmazlardı. 18.yy'da Quaker'lık zengin orta sınıf ve şehir hayatının üyeleriyle doldu taşı. Şiddet karşıtı ve silah taşımayı reddeden tavırlarını 19. ve 20.yy'da da devam ettirdiler. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Son zamanlarda, askeri ya da görev almayı reddeden en belirgin dini gruplar olan biri de Yehova Şahitleri ya da Yehova Şahitleri'dir. Yehova Şahitleri, 19. yüzyılda ABD'de kurulan Hristiyan kökenli bir mezheptir. Bazı ülkelerde ayrı bir din olarak kabul ediliyor ve din devleti olan 'Tanrı Krallığı'nı kurmayı amaçlıyor. Üyeleri askerlik yapmaya, vergi ödemeye, oy kullanmaya, kan ve organ nakline karşıdır. Yehova Şahitlerinin modern tarihi yüz yılı aşkın bir süre önce başlamıştır. 1870'lerin başında şimdi Pittsburgh'un (Pensilvanya, ABD) bir bölgesi olan Allegheny'de o zamanlar pek dikkat çekmeyen bir grup Mukaddes Kitabı incelemeye girişmiştir. Charles Taze Russell bu grubun öncülüğünü yapıyordu. Temmuz 1879'da 'Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence' dergisinin ilk sayısı çıktı. 1880'e doğru Mukaddes Kitabı

inceleyen bu küçük grup sayesinde yakın eyaletlerde birçok cemaat kurulmuştu. 1881’de 'Zion’s Watch Tower Tract Society' oluşturuldu ve 1884’te Russell’ın başkanlığında tüzel bir kişilik kazandı. Derneğin ismi sonradan 'Watch Tower Bible and Tract Society' olarak değiştirildi. Birçok kişi evden eve gidip 'Mukaddes Kitaba' dayalı yayınlar sunarak şahitlik yapıyordu. Bu işe bütün vaktini ayıranların sayısı 1888’de 50 idi, bugünse dünya çapında ortalama 700.000 kadardır. (Watchtower Society, 2009: web)

Yehova (ya da bazı bilginlerin ve çevirmenlerin tercihiine göre Yahve) ismi, orijinal İbranice Kutsal Yazılarda yaklaşık 7.000 kere geçer. Mukaddes Kitabın çevirilerinin çoğunda bu isim görülmez, onun yerine “Allah”, “Tanrı” ya da “Rab” kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu çevirilerde Yehova yerine kullanılan sözcükler -TANRI, RAB- büyük harflerle yazılmıştır. Bu sayede okuyucu, orijinal İbranice metinde Yehova adının geçtiği yerleri saptayabilir. Bazı modern çevirilerde ise ya Yehova ya da Yahve ismi kullanılır. Türkçe Kitabı Mukaddes’ in İşaya 42:8 ayetinde şu yazmaktadır: “Ben Yehovayım, ismim odur.” Yehova’nın Şahitlerinin isimlerini dayandırdıkları ayet İşaya’nın 43. babında geçmektedir. Bu bapta, dünya sahnesi bir mahkeme salonu olarak betimlenir. Bütün ulusların tanrılarına, haklı olduklarını iddia ettikleri davalarını kanıtlayabilmek üzere ya şahitlerini getirmeleri ya da Yehova’ya şahitlik edenleri dinleyip hakikati kabul etmeleri için çağrıda bulunulur. Orada Yehova Kendisine hizmet edenlere şunu bildirir: “RAB diyor: Siz şahitlerim, ve seçtiğim kulumsunuz, ta ki, bilip bana inanasınız ve ben o olduğumu anlıyasınız; benden önce Allah olmadı, ve benden sonra olmayacak. Ben, ben RAB’İM; ve benden başka kurtarıcı yoktur.” —İşaya 43:10, 11. (Watchtower Society, 2009: web)

Yehova Şahitleri'ne göre, Yehova Tanrı’nın, İsa’nın doğumundan önceki binlerce yıl boyunca da yeryüzünde şahitleri vardı. İbraniler kitabının 11. babında bu imanlı kişilerin bazılarının adları sayıldıktan sonra, İbraniler 12:1’de şunlar deniyor: “Bu kadar büyük şahitler bulutu etrafımızı kuşatmış olduğundan, her ağırlığı ve bizi kolayca saran günahı bırakarak, imanı başlatan ve tamamlayan İsa’ya bakarak biz de önümüze

konulan koşuyu sabırla koşalım.” İsa Pontius Pilatus’a “ben bunun için doğmuşum, ve bunun için dünyaya geldim ki, hakikate şahadet edeyim” demişti. O, “sadık ve hakikî şahit” diye adlandırılır. (Yuhanna 18:37; Vahiy 3:14) İsa öğrencilerine şunları dedi: “Ruhülkudüs [mukaddes ruh] üzerinize gelince, kudret alacaksınız; Yerusâlimde, bütün Yahudiyede, Samiriyede ve dünyanın en uzak yerine kadar şahitlerim olacaksınız.” — Resullerin İşleri 1:8. (Watchtower Society, 2009: web)

Bu nedenle, bugün 230’u aşkın ülkede, Yehova’nın gökte 'Mesih İsa' yönetiminde kurulan 'krallığına' ilişkin ‘iyi haberi’ bildiren 6.000.000 kadar kişi, Yehova’nın Şahitleri olarak adlandırılmalarının yerinde olduğunu düşünmektedir. (Watchtower Society, 2009: web) Yehova Şahidi oldukları için askere gitmeyi reddeden insanlar bazı ülkelerde bu imkan yasal bir statüye kavuştuğu için kolaylıkla vicdani red hakkını kullanabilirken, bazı ülkelerde ise (örneğin Güney Kore) durum yasadışı kabul edilmiş ve vicdani reddini ilan eden Yehova Şahitleri yasal takibata uğramışlardır.

2.3.2.2 Vicdani Reddin Sekülerizasyonu

Vicdani red, bireyselleşme ve sekülerizasyon sürecine paralel olarak -hem devlet makamları hem pasifist ve antimilitarist gruplarca- siyasileştirilmiştir. Genel zorunlu askerliğin tesisi (ve kapsamın genel zorunlu çalışma ile genişletilmesi) askerlik hizmetinin ideolojik kutsanışı eşliğinde gerçekleşmiştir. Anavatanın çağrısına yanıt vermek istemeyenler milli davaya ihanet ve askeri gücü sabote etmekle suçlanarak lanetlenmişlerdi. Mutlak savaşın propagandacıları, radikal pasifist ve antimilitaristlerin aynı derecede mutlak olan red önermesi ile karşılanmıştı. Savaş propagandacıları da militaristler gibi devlet ve savaş arasında temel ve kurucu bir bağ olduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Ancak radikal savaş karşıtları buradan buradan tam tersi bir çıkarıma vardılar ve savaş hizmetine karşı bütün toplumsal alanları kapsayacak mutlak bir reddin propagandası yapmışlardır. Vicdani reddin bir politik mücadele aracı olarak 'keşfedildiği' sırada, devletin savaş sürdürme yeteneğini kitlesel vicdani redle tayin edici ölçüde zayıflatabilme umudu teknik rasyonalizasyonu ile ezilmiştir. 19. yüzyılın

sonlarında ve özellikle 20. yüzyılda vicdani red ile itikat arasındaki bağ önce gevşemiş, sonra gitgide çözülmüştür. Vicdana atıf çok sesli bir hal almış, pasifist mezheplerin üyelerine, vicdani redleri için dini nedenlerden başka nedenler öne süren genç erkekler eklenmiş; askeriye'nin ilkesel karşıtlarının yanı sıra sadece belli ordularda ya da belli savaşlarda hizmet etmeyi reddedenler ortaya çıkmıştır. (Bröckling, 2008: 71)

I. Dünya savaşı boyunca Avrupa kıtasında politik geleneğe rağmen büyük güçler vicdani redcilerin haklarını reddettiler. Bir devlet askerlik hizmetini vatan görevi ilan edip -ki Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde çoğu Avrupa devleti ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bunu yapmıştır.- bütün (genç, sağlıklı, erkek) vatandaşlarını da askere almaya meylettiğinde, bu çağrıya karşılık vermeyenlerin ne yapılacağını düzenlemekten da kaçınılamazdı. İlgili düzenlemeler en uç durumda 'harp kuvvetini tehlikeye düşürmek'ten idam cezasına kadar varabilen cezai ve askeri hukuk yaptırımlarını içerebileceği gibi, hizmet etmeye isteksiz olanların zoraki psikiyatrizasyonu veya vicdani reddin, bir hak olarak tanınması ve sivil yedek hizmetin tesisine de uzanabilmektedir. (Bröckling, 2008: 70) Almanya'da vicdani redçiler, dini ya da seküler, akıl hastanelerinde tutuldu. Fransa 20 yıl hapse mahkum ederken, Troçkist Rusya, vicdani redcileri 4 ile 6 yıl arasında hapse attı. Her vicdani redçi ya askeri mahkemede yargılandı ya da hapsedildi ya da vuruldu. I. Dünya Savaşı'nda olan tüm bu olaylara rağmen, sadece Anglo-Amerikan uluslar bireysel ve dini özgürlük ilkeleriyle vicdani redcilerin kanuni haklarını kabul ettiler. Yine de, o zamandan etkilenecek, vicdani reddin sınırları pasifist kiliseler ve askeri serviste silah kullanmaktan muaf olmak şeklinde daraltıldı. Vicdani redciler genelde, geleneksel barış kiliselerinden ve artarak da aşırı inananlar, etik pasifistler, sosyalistler ve anarşistlerden oluşuyordu. Devlet ve vicdani redçiler arasındaki bu sürtüşme dini redçiler yönünden yavaş yavaş yok olmasına rağmen, özellikle seküler ve politik redciler için katı cezalar vardı. İngiltere'de 6500 vicdani redci hapse girerken bu sayı ABD'de 450 oldu. Amerika'daki hapsedilenlerin sayısı azdı çünkü dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson orduda, vicdani redciler için silahsız kuvvetleri oluşturdu ve diğerlerini de tarımda çalıştırdı. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Yoğunlaşan Avrupa ulusculuğu ve I. Dünya Savaşı boyunca yaşanan hareketlenme vicdani reddi ilk defa politik bir konu haline getirmiştir. Dini redcilere burjuva savaşlarında dövüşmeyi reddeden ordudaki anarşist ve sosyalist bölümler de katılmıştır. Pasifist ve sosyalist düşünce arasında hiçbir bağ olmamasına rağmen (çoğu sosyalist sosyalizm devrimi için savaşılmaya hazırdı) ve Avrupa sosyal demokrat partilerinin çoğu, kendi uluslarında hareketlenmeye destek vermesine rağmen, bir çoğu da savaşa karşıydı. Danimarka, Norveç, İsviçre ve Hollanda hükümeti I. Dünya savaşı döneminde dini vicdani redçileri kabul etmiştir. 1922’de Norveç, dini muaflığı yasayla genişletti ve ciddi dini zorunluluk veya diğer vicdani temellerden dolayı askeriye reddedenlere alternatif hizmet imkanı sağlamıştır. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Rusya’da 1917’de Çarlık rejiminin yıkılmasıyla liberal geçici hükümet vicdani reddi tutuklananları serbest bırakmıştır. 1918 ve 1921 arası Sovyet hükümeti vicdani redcilere geçici alternatif hizmeti hakkı tanınmış, 1924’den sonra, yine de bu muaflık tarihi ‘Barış Mezheplerine’ yasaklandı ve hızla daraltılmıştır. 1939’da Stalin hükümeti, 2 yıl boyunca tek bir kişiyi bile dini redci statüsüne başvurmayınca zorunlu askerlik konusunda vicdani red yasasını çıkarmıştır. II. Dünya Savaşı boyunca ABD ve İngiltere tekrar vicdani redde izin veren büyük güçlerin arasında ayrıcalıklara sahipti. Silahsız askeri kuvvetlerde yer almayı kabul edenler silahlı kuvvetlere aktarıldı. Askeri üniformasız yer alacaklar tarla, orman ve ya sağlık- bakım da çalıştırıldı. (Çok azı muaf kalabildi.) I. Dünya savaşından farklı olarak her iki ülkede alternatif servislerde çalışan vicdani redçiler askeri değil sivil otoriteler altında çalıştı. ABD’de çoğu alternatifistler tarihini barış kiliseleri tarafından kurulan Sivil Halk Servis kamplarında görev aldı. İngiltere ve ABD, tarihi barış kiliselerinin üyesi olsun olmasın içten dinci redçileri tanıdı. (Temel kiliseler arasında, Metodistler en çok vicdani redçilerdi.) Tüm askeri ve idari düzeni reddeden ‘tamamen redçiler’ (total redçiler) hala daha vardı. 1912 yılında kadınlara zorunlu askerlik uygulamasından sonra , 214’ü kadın 3500 redçi İngiltere’de görüldü. ABD’de hemen hemen 6000 kişi reddi hapse atıldı. Çoğu Yehova Şahitlerinden oluşuyordu. (Moskos-Chambers, 1993: web)

1939 ile 1945 yıllarını kapsayan dönemin öncesinde asla bu kadar insan savaş alanlarına sevk edilmemiş, bu kadar çok sayıda insan ölmemiştir. Ancak atom bombasının, 'mutlak silah'ın, geliştirilmesi ve Nagazaki ile Hiroşima'da kullanımı toplumun mutlak seferberliğini gerektirmeyen mutlak bir savaşı olanaklı kılmıştır. O zamandan beri azami öldürücü şiddeti üretmek ve toplumları, hatta bütün insanlığı kökten silmek için asgari bir personel yeterlidir. Devletin artık bütün genç erkeklere asker olarak gereksinimi kalmamıştı, hatta bu gençlere silahlanma çabası içinde ordunun dışında da gereksinim vardı. Dolayısıyla potansiyel 'bozguncu ve acizciler'i baştan kışlalara almamak, onları yoğun çabalarla, belki de boşuna, etkin askerler yapma girişiminden daha makul görünmekteydi. Silah, sevkiyat ve iletişim sistemleri, isteksiz ve dolayısıyla güvenilmez personele bırakılamayacak kadar hassas ve pahalıydı. Temel bir hak olarak vicdani red, ordu içinde 'çarklarda kum' olabilecek olanları uzak tutan bir filtre işlevi görüyordu. Askerlik ya da sivil hizmet arasında seçim yapılabilmesi hem vicdanları rahatlatmakta hem de güçlerin verimli dağılımına olanak sağlamaktaydı. (Toplumun erkek olan yapısının) hizmet etme mecburiyeti sürdü, ama alternatifsiz askerlik zorlamasının yerini iki hizmet arasında seçim yapma zorunluluğu almıştır. (Bröckling, 2008: 74)

II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve İngiltere vicdani redçi tanımlarını genişletmiş ve bir çok toplumsal ve özel kuruluşlarda bireysel alternatif hizmet servisleri kurulmuştur. 1963'de İngiltere'de ve 1973'de ABD'de gerçekleşen zorunlu askerlik uygulaması sona erene kadar böyle devam etmiştir. Önceden de bahsettiğimiz gibi ABD'deki vicdani redcilerin sayısı Vietnam Savaşıyla arttı. Kanunen tanınan vicdani redçiler sayısındaki büyük artış gerçekleşebilmiştir. Çünkü iki üst düzey mahkeme (Supreme Court) kararları vicdani reddin kabul edilebilir standartlarını ortaya çıkarmıştır. Seçici Servis durumu redcilerin 'üst düzey' olduklarına inanılmasına sebep olmuş; bu da yeni bir 'politik, sosyolojik veya felsefi bakış açılarının oluşumuna neden olmuştur. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Vicdani reddin sekülerizasyonuna dair en önemli gelişmeler ise Almanya'da

yaşanmıştır. 1945'e kadar askerlik hizmetine direnenler ya suçlu muamelesi görmüş ya da patolojik vaka olarak değerlendirilmiş ya da bu kimseler vatan haini olarak hedef gösterilmiştir. Askerlik hizmetini yapmak istemeyenlerin, bu göreve zorlanmamak ya da yaptıkları eylem karşısında idama kadar uzanan cezalara çarptırılmamak için yer altına geçmeleri, ülkeyi terk etmeleri ya da hasta numarası yapmaları gerekmiştir. Mutlakiyet dönemlerinde pasifist inanç cemaatlerinin mensuplarının yıllık bir ödeme karşılığında askeri görevden muaf tutulması amacıyla prenslerce ya da hükümdarlarca çıkarılan hoşgörü fermanları on dokuzuncu yüzyılda kaldırılmıştı. Ancak dini motiflerle vicdani red yoluna gidenlere, genellikle silahsız sıhhiye hizmeti yapma olanağı tanımak suretiyle, bunların mahkum edilmeleri önlenmiştir. (Bröckling, 2008: 389)

Birinci Dünya Savaşı süresince askeri makamlar genellikle 'anavatanın içinde bulunduğu zor koşullara rağmen, savaşma görevine karşı sözde dini veya vicdani nedenlerle red kararı alan ve kendisine bu red kararına karşı uygulanacak ağır cezai yaptırımların bildirilmesinden sonra da bu kararında ısrar eden bir askerin mutlaka ruh hastası olması gerektiği' görüşünü benimsemişlerdi. Bu görüşe uygun olarak da, zaten az sayıdaki redci, kendilerine dini kuruntular içindeki 'kaçık fanatik' veya 'abartılı bir fikre' saplanmış fikri sabit hastası teşhisi koyan psikiyatristlerin uzman yargılarına havale edilmiştir. Nasyonal Sosyalizm döneminde ise savaşma hizmetini reddetmek, 'ordunun savunma gücünü zayıflatma' suçuna dahil edilmiş ve idamla cezalandırılmıştır. (Bröckling, 2008: 389)

II. Dünya savaşıyla ve Naziliğin sona ermesiyle, Almanlar politik-askeri temellerini kökten değiştirmişlerdir. Batı zorlaması ve hükümetin onayıyla Nazi ve saldırgan politikanın kendini tekrarlaması için yeni oluşturulan önerilerden biri de Alman halkının askerlik servisinden muaf olma hakkının garanti altına alınması olmuştur. Savaş suçları ve insanlık suçları için bireylerin ahlaki sorumluluklarının Nürnberg mahkemelerinde uygulanması ve Nazi tecrübesinden sonra, Almanya Federal Cumhuriyeti 1949'da vicdani red hakkını kabul etmiştir. Alman Anayasası'nın 4. maddesinin 3. bendine göre 'kimse vicdani hilafına silahlı hizmete zorlanamaz.' (Bröckling, 2008: 74) Zorunlu

askerlik hizmetini basit yasa değişiklikleri yoluyla kaldırmak mümkündür; oysa anayasanın söz konusu 4/3 maddesini kaldırmak için bir anayasa değişikliği şarttır. Devlete bir yandan bütün erkek vatandaşları silah altına çağırma hakkını tanımak; ama aynı zamanda söz konusu kişiyi resmi bir vicdan testinden geçirip, duruma göre mecburi bir sivil yedek hizmetini istisnai hizmet olarak kabul etmek, oluşturuluş biçimi bakımından kuşku yok ki, II. Dünya Savaşı öncesi dönemde ve savaş boyunca uygulanan silah altına alma ve topyekün militarizasyon pratiğinin terörizmine karşı bir tepki olmuştur. (Bröckling, 2008: 391)

Batı Almanya'nın NATO'ya katılması ve 1959'da zorunlu askerlikte yeni uygulamalar getirmesiyle, Federal kanunlar; "devletler arasındaki silahlı karmaşaya karşı olan her kişi" alternatif sivil hizmetlerde yer alacaktır ve eğer ki kişi isterse, silahsız serviste de çalışabilecektir.' hükmünü vurgulamıştır. Kanun tüm içten vicdani redciye açık olmuştur, dini veya seküler temelli olsun olmasın, belirli savaşlara veya tüm savaşlara karşı olsun, olmasın, reddeden zaten üniformalı olsun veya olmasın hiç fark etmeyecektir. Belirgin tarihi nedenlerden dolayı Batı Almanya o zamanın dünyasında en liberal vicdani red fırsatlarını tanımıştı. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Batı Avrupa'da vicdani redçilerin sayısında soğuk savaşın sonlarına doğru artma yaşanmıştır. 1960'ların ortalarından 1980'lerin sonlarına doğru red oranı oldukça arttı. Kuzey Avrupa'daki çoğu ülkede mecburi askerlerden 1/4'ü 1990'ların başlarında askerlik servisinden muaf olmak için vicdani reddin bazı formlarını belirliyordu. 1991'de Almanya'da vicdani redçilerin sayısı 151 bine yükselmiştir. (Silahlı kuvvetlerin planı bir seviyede tutmak için dikkate alınması gereken bir sayıdır). Vicdani red Doğu Avrupa'nın eski sosyalist ülkelerinde, Eski Sovyetler Birliğinde Güney Afrika, İsviçre ve İsrail'de yeni oluştu. 1990'da Avrupa'da güvenlik ve birlik konferansı (CSCI) 35 katılımcı ülke arasındaki askeri kurumlardaki vicdani redçiler için alternatifler oluşturmanın gerekliliğini savunmuşlardır. (Moskos-Chambers, 1993: web)

2.3.3 Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Vicdani Red Hakkı

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün uluslararası alanda tanınması 1948 yılında kabul edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine dayanmaktadır. Beyannamenin ilk maddesinde “her insanın vicdan ve fikir ile donatıldığını belirtmekte” ve 18. maddesinde de “herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir” denilmektedir. Bu özgürlüklerin, Beyanname’de kabul edilmesi öncelikle uluslararası hukuk için yeni bir başlangıç noktası oluşturmuştur. İkincisi, bu hak ilk kez bireysel bir sivil hak olarak tanımlanmıştır. Üçüncüsü, bu sözleşme ile bu hakkın doğallığına değinilmiştir ki, bu da birey-devlet arasında ilişkinin sorgulanması sonucunu doğurmuştur. Tabii ki, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün bu şekli ile tanınması özellikle Avrupa’da Kilisenin çok hoşuna gitmemiştir. (Çınar, 2007: 95)

Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 18. maddesi direk olarak vicdani red hakkından bahsetmemekle birlikte düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenlemiştir. 4. maddesi de düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü, sözleşmenin 6., 7., 8. (1 ve 2 fıkralar), 11., 15., 16. ve 18. maddelerindeki yükümlülüklerden hiçbir azaltma yapılamaz” diyerek koruma altına almıştır. Bunun anlamı bu özgürlüklerin barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da askıya alınamayacak olmasıdır. İnsan Hakları Komitesi, 18. maddeyi 1989 yılında verdiği kararda şöyle yorumlamıştır;

“Sözleşme vicdani red hakkına açıkça değinmemektedir, ancak Komite, öldürücü güç kullanma yükümlülüğünün vicdan özgürlüğüyle ve kişinin dinini ya da inancını ortaya koyma hakkıyla ciddi biçimde çatışabilecek olması nedeniyle 18. maddeden böyle bir hakkın çıkarılabileceğine inanmaktadır.’

Nitekim, Komite Brinkhof-Hollanda ve Westerman-Hollanda kararlarında 18. maddenin uygulamasını ve askerliğe gitmemeyi birbirleriyle bağdaştırmıştır. Komite, başvuruçuların temyiz başvurusunda da vicdani red hakkının açıkça 18. maddeden

kaynaklandığını belirtmiştir. (Çınar, 2007: 96)

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin güvence altına aldığı düşünce, vicdan ve din özgürlüğü İnsan Hakları Komitesinin kararları doğrultusunda vicdani red hakkını da bu hak güvencesi içine almaktadır. Bu net durum karşısında bir de 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) bu hakkı nasıl düzenlediğine bakmamız gerekmektedir. AİHS'in 9. maddesi düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenlemekle birlikte, aynı sözleşmenin 4/3. maddesi “zorunlu askerliğe” ilişkin bir istisna getirmektedir. Bu maddede; “askeri nitelikte bir hizmet veya inanç nedeniyle askeri hizmete katılmama hakkının tanındığı ülkelerde zorunlu askeri hizmet yerine yüklenen başka bir hizmet, kölelik ve zorla çalıştırma yasağının” dışında tutulmaktadır. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) şimdiye kadar vicdani ret hakkına ilişkin açılan davaların hiç birinde 9. maddeden dolayı ihlal kararı vermemiştir. Halbuki, vicdani red ile ilgili davalarda davacı taraf 9. maddeden dolayı hak ihlali bulunduğu karar verilmesini ısrarla vurgulamaktadır. Mahkeme bu tip davalarda, ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. madde veya işkence, kötü muamele ve onur kırıcı muameleyi yasaklayan 3. madde kapsamında kararlar vermektedir. Örneğin, Mahkeme genelde Yehova Şahitlerinin Yunanistan'a karşı açtığı davalarda 14. maddenin ihlali yönünde kararlar vermiştir. 1950 yılında imzalanan bu anlaşmanın o yıllardaki siyasal, sosyal, kültürel vs. koşulları ile şimdiki dönemin koşulları aynı değildir. AİHM'in bu tavrı uluslararası hukukta vicdani red hakkına ilişkin yaklaşımla çelişki arz etmektedir. (Çınar, 2007: 100)

AİHM'nin bu tavrına karşı Avrupa Konseyi (AK) Bakanlar Komitesi çok daha pozitif bir tavır takınarak, 1987 yılındaki tavsiye kararında şöyle demiştir;

“Zorunlu askerlik hizmeti olduğu halde, vicdani sebeplerle silah kullanmayı reddeden herkes, tavsiye kararında belirlenen şartlar dahilinde hizmetten muaf tutulmalıdır. Bu kişiler bunun yerine alternatif hizmet yapabilir.”

Ayrıca, Komite üye devletlere iç hukuklarında bu hakkı şimdiye kadar tanımamaları durumunda ilgili yasal düzenlemeleri yapmalarını tavsiye etmektedir. Bakanlar Komitesi, bu tavsiye kararını onaylarcasına 1987 tarihindeki diğer bir kararında da vicdani red hakkını düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün kapsamı içinde değerlendirmiştir. Bunun dışında Avrupa Parlamentosu (AP) 13 Ekim 1989 tarihli kararında üye devletleri “özgürlük ve toplumun tüm üyelerine eşit davranma ilkesine tamamen saygıyla, askere alınan herkesin, silahlı veya silahsız askeri hizmeti, vicdan temelinde herhangi bir zamanda reddetme hakkını garanti etmeye” çağırmaktadır. Böylece, AP silahsız askeri hizmetin red edilmesini de vicdan özgürlüğü esasında almış yani bir şekilde total retçilere de saygılı olunması gerektiğini belirtmiştir. (Çınar, 2007: 101)

Parlamento, 11 Mart 1993 tarihindeki diğer bir kararında da “BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 89/59 nolu kararı ile askerlik hizmetinin vicdanen reddini tanıdığını, vicdani red hakkının Üye Devletlerin yasal sistemleri içerisine alınması gerektiği”nin altını çizerek üye ülkelerin yasal düzenlemelerini vicdani ret hakkını tanıır duruma getirmeleri gerektiğini önemle belirtmektedir. Parlamento, bu hususu 18 Ocak 1994 tarihli kararında yeniden yenileyerek, bu hakkın düşünce, vicdan ve din özgürlüğü içerisinde yer aldığını ve bu hakkın AİHS'in 9. maddesinde tanındığını belirtmiştir ki, bu karar AİHM'nin vicdani red konusundaki bakış açısına karşı 21. yy koşullarında çağdaş bir tavidir. (Çınar, 2007: 104)

2.3.4 Dünyada Vicdani Red Hakkına Yönelik Bazı Deneyimler Ve Hareketler

Dünya'da vicdani red hareketlerinin ülkeler ve olaylar üzerinden anlatmaya geçmeden 1919 ile 1930 arasında hazırlanan ilk üç vicdani red manifestosundan bahsetmek zaruriyet olacaktır. Albert Einstein, Mahatma Gandhi, Bertrand Russell, H. G. Welles, Sigmund Freud, Stefan Zweig gibi isimlerin de imzalarının bulunduğu manifestonun çağrı alanı tüm dünya devletleridir. 'Zorunlu Askerliğe Karşı Manifesto' adındaki bu çağrı şöyledir:

" İnsanlık adına; savaş suçları tarafından tehdit edilen tüm siviller, özellikle kadınlar ve çocuklar için; savaştan ve savaş hazırlıklarından zarar gören Doğa 'nın yararına...

Biz aşağıda imzası bulunanlar, tam silahsızlanma doğrultusunda büyük ve kesin bir adım olarak zorunlu askerliğin evrensel olarak ortadan kaldırılmasını istiyoruz. Biz 20. yüzyıl hümanistlerinin mesajını hatırlıyoruz:

İnancımız odur ki, büyük profesyonel subay birlikleri ile beraber, zorunlu askerlerden oluşan ordular barış için büyük bir tehdittir. Zorunlu askerlik insan kişiliğinin alçaltılmasına ve özgürlüğün yok edilmesine yol açar.

Adaletsiz ve akıl dışı olan kışla hayatı, askeri talimler, emirlere körü körüne itaat ve kan dökmek için tasarlanmış bir eğitim, bireye, demokrasiye ve insan yaşamına saygıyı yerle bir eder.

İnsanları yaşamlarından vazgeçmeye zorlamak ya da kendi iradelerine karşıt olarak veya kendi eylemlerinin doğruluğu konusunda herhangi bir kanaate sahip olmaksızın onları ölüme sürmek, insanın sahip olduğu değeri hiçe saymaktır. Yurttaşlarını savaşa katılmak için zorlamak yetkisine sahip olduğunu düşünen Devlet, onların barış içindeki yaşamlarının değerine ve mutluluğuna gereken saygıyı asla tam olarak göstermeyecektir. Üstelik, zorunlu askerlik vasıtasıyla, saldırganlığın militarist ruhu, erkek nüfusun tamamına en çok etkilenebilecekleri bir yaşta aşılanır. Erkekler, savaşa hazırlanarak, savaşı kaçınılmaz ve hatta arzu edilir bir şey olarak düşünme noktasına gelirler.'

Zorunlu Askerliğe Karşı Manifesto'nun imzacıları arasında başkalarının yanısıra şu isimler de yer almıştır: Henri Barbusse, Annie Besant, Martin Buber, Edward Carpenter, Miguel de Unamuno, Georges Duhamel, Albert Einstein, August Forel, M.K. Gandhi, Kurt Hiller, Toyohiko Kagawa, George Lansbury, Arthur Ponsonby, Leonhard Ragaz, Romain Rolland, Bertrand Russell, Rabindranath Tagore, Fritz von Unruh, H.G. Wells. (Savaş Karşıtları, 2004: web)

2.3.4.1 Amerika'da Vicdani Red: ABD, Meksika ve Kolombiya Örnekleri

Modern vicdani red ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) görülmüştür çünkü İngilizlerin Kuzey Amerika'daki koloni yerleşenleri için pasifist dini inançlar, bireysellik, vicdan özgürlüğü ve dini tolerasyon fikirleri önemli bir yere sahip olmuştur. Bazı zorunlu askeri eğitim savaş zamanlarındaki genelde geçici askeri kuvvetler hariç, Amerikalılar temelde gönüllü askeri geleneğe sahiptir. ABD hükümetleri her ne zaman zorunlu askerlik eğitimi veya servisini şart koşarsa koşsun yine de devletin şart koştuğu zorlamaya karşı gelenlerle karşılaşmıştır. Quakerlar gibi dini pasifistler önceleri 'direncsizler' olarak bilinirlerdi. Şiddet kullanmaya veya şiddete karşı savunmaya karşı oldukları için 20. yy'da onlar ve onlar gibi silahlı kuvvetlere katılmayı reddeden prensiplere sahip temelleri olanlar "Vicdani Redciler" olarak adlandırıldılar. (Moskos-Chambers, 1993: web)

Etiketleri ne olursa olsun bu redçiler devletin askeri kuvvetlerine karşı ciddi bir mücadele göstermişlerdir. Popüler savaşlarda genelde baskın halkın fikrinin baskıcı kuvvetlerine karşı durdular. Redçiler tarafından gösterilen mücadeleler ABD tarihinin yaklaşık dört yüzyılını kapsamaktadır. Fakat sonuçta bireylerin hakları, inançları ve toplumun ilgileri arasında en iyi dengeyi kurma ihtiyacı doğmuştur. Vicdani reddin şekillenmesi 20. yüzyılın Amerika'sının vicdani redcilerle olan tecrübesini (geçmişini) tasvir eder. Yüzyılın sonlarında ABD hükümeti ve halkın önemli bir bölümü vicdani reddi kabul etmiştir. Bu vicdani red artık dini olmasa da (ateistler bile) etik ve ahlaki inançlara sahip olanları kapsamaktadır. (Moskos-Chambers, 1993: web)

ABD'de şu anda resmi zorunlu askerlik yoktur ama 18 yaşına gelen her erkek, ABD'de yasadışı kalanlar da dahil, isim ve irtibat bilgilerini Federal Hükümetin, Seçmeli Hizmet Sistemi'ne (Selective Service System-SSS) bildirmek zorundadır. Bugün ABD'de resmi zorunlu askerlik olmadığından, sadece askere yazılan ve daha sonra fikrini değiştirenler vicdani redçi statüsü için başvurabilmektedir. ABD nüfusunun neredeyse yüzde 9'u, yani yaklaşık 26 milyon kişi, 2007 tarihi itibarıyla

çeşitli zamanlarda orduda hizmet vermiş durumdadır. ABD Silahlı Kuvvetleri her zaman sınıf, ırk ve cinsiyet gibi daha genel sosyal katmanlaşma örüntülerini yansıtmışsa da, son otuz yılda gittikçe artan şekilde ABD ordusu bir 'kast ordusu' olarak tanımlanabilmektedir. Bugün ABD'de ekonomik, politik ve kültürel sermayeye sahip olmayan genç erkekler -ve daha az sayıda genç kadın- sürekli daha fazla ülkeye saldırmak ve işgal etmek için sürekli daha fazla askere ihtiyaç duyulan bir imparatorluğun gereklerini yerine getirmek üzere askere alınıyor. ABD toplumunun daha güçsüz üyelerinde oluşan askerler kastı ortaya çıkmış durumdadır. (Gutmann, 2008: 175)

Meksika'da ise doğan veya yurttaşlığa kabul edilen her erkek olası askeri hizmet için malumat vermek zorundadır. Üç genç erkekten biri kura ile seçiliyor ve Meksika ordusunda bir yıl hizmet vermek zorunda kalıyor. Meksika yasaları vicdani red hakkını tanımıyor, bu yüzden Meksika'da dini veya ahlaki nedenlerle askerlik hizmetini reddeden gençlere dair kayıtlı bir tarih yoktur. Meksika devletine göre, 'Bugüne kadar askerlik hizmetine dair hiçbir vicdani red vakası yaşanmadı, çünkü Meksikalılar yurttaş olarak askeri zorunluluklarını yerine getirmek konusunda vicdanlılar ve bu konuya ilişkin herhangi bir yasal mevzuat yoktur. Bu yüzden Meksika'da vicdani red statüsü elde etmenin önünde çok zorlu engeller bulunmaktadır, çünkü bir vicdani red talebinin yapılabilmesi için genç bir erkeğin öncelikle Meksika yasalarının uluslararası yasaları çiğnediğini kanıtlaması gerekmektedir. (Gutmann, 2008: 179-183)

Her iç savaş ülkesinde olduğu gibi, Kolombiya'nın da oldukça zorlayıcı bir askerlik rejimi mevcuttur. Zira, hem gerillalar, hem paramiliterler hem de resmi ordu zorla silah altına almaktan başka çıkar yol görememektedir. Dolayısıyla da, vicdani ret hakkı Kolombiya'da hukuki olarak tanınmamaktadır. Dahası, son bir yıldır, üniversiteye gitmek isteyen gençler, eskisi gibi eğitimleri sonunda değil, üniversite eğitimlerine başlamadan önce askere çağrılmaktadır. Askere alma politikasındaki bu değişim, elbette bir çok vicdani redcinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kolombiya'da 1988'den beri var olan vicdani red hareketinin yayılmamasının altındaki nedenlerden biriye, askerlik

tezkere belgesinin, yasa dışı yollardan yaklaşık 200 dolara alınabiliyor olmasıdır. Bu belgeye sahip olunması, kişinin askerlikle ilişkisinin olmadığını ispatlamakta, dolayısıyla olası bir kontrolde kişi askerlik yapmış görünmektedir. Bunlara bağlı olarak, giderek artan sayıda gencin bu yolu seçmesi, askerlik karşıtı hareketlerin politikleşmesini bir ölçüde engellemektedir. Gene de, tüm bunlara rağmen, yaklaşık 50 yıldır silahlı çatışmalarla birlikte yaşayan Kolombiya, son 20 yılda, antimilitarizm ile nispeten angaje olmuştur. 1994'te Luis Gabriel Caldas'ın vicdani red deklarasyonu sırasında tutuklanması ve sonrasında Uluslararası Af Örgütü tarafından düşünce mahkumu olarak tanınmasıyla, Kolombiya vicdani red hareketi uluslararası hareketin dikkatinin merkezine yerleşmiştir. Daha sonrasında, özellikle gençlik örgütlerinin çabaları sonucu, 13 vicdani red grubundan oluşan Ulusal Vicdani Redciler Asemblisi oluşturulmuştur. Bu federasyon şimdiye dek gerçekleştirdiği bir çok ulusal ve uluslararası organizasyonla, hareketin Kolombiya'da güçlenmesi için çalışmaktadır. (Başkent, 2007: web)

2.3.4.2 Avrupa'da Vicdani Red Hakkı

Askere gitmeme ilk defa 19. yüzyılın ikinci yarısında Hollanda'da bir hak olarak kabul edilmiştir. Ardından İngiltere'de zorunlu askerlik kaldırılmış ve 19. yüzyılda Napolyon döneminde Fransa'da Protestan Anabaptistler için askerlik yapmama hakkı, yasalarla güvence altına alınmıştır. 20. yüzyıl ile birlikte Protestan Kuzey Avrupa ülkelerinden başlayarak vicdani red hakkı yasalarla kabul edilmeye ve zamanla da zorunlu askerlik kaldırılmaya başlanmıştır. Ancak zorunlu askerliğe karşı ilk kitlesel direniş, paylaşım savaşlarının ilki diye de nitelendirilen 1. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Askerliğin gönüllülük esasına dayandırıldığı Birleşik Krallık'ta savaşın gidişatı gerekçesiyle 1915'te askerliğin yeniden zorunlu kılınması gündeme geldiğinde pek çok kesim buna muhalefet etmiştir. Savaşa çağrılan binlerce kişinin savaşa gitmeyi reddederek yargılanmayı, hapse atılmayı göze aldığı bu dönemde ortaya çıkan bu kitlesel muhalefet, Avrupa'nın dine dayalı vicdani reddi, seküler vicdani red çizgisine uzanan yolda geçmiş birikiminin sonucudur. Bu kitlesel çıkıştan sonra 1921 yılında

önemli bir bölümünü İngiliz redcilerin oluşturduğu WRI (War Resisters International- Uluslar arası Savaş Karşıtları Örgütü) Hollanda'da kurulmuştur. WRI, daha sonra, yerel savaş karşıtı örgütlerin ve vicdani red örgütlerinin uluslar rası çatısı haline gelmiştir. Düsturu şudur:

‘Savaş insanlık suçudur ! Daha önemlisi biz bu kanlı oyunda yokuz, sizi de oynatmayacağız.’ (Dağtaş, 2008: 284)

Batı Avrupa son onbeş yıl içinde birçok ülkenin zorunlu askerliği kaldırışına veya zorunlu askerlik uygulamasının durdurulmasına tanık olmuştur. Bu gelişmeye dahil olan bazı ülkeler: Belçika (1995), Hollanda (1996), Fransa (2002), İspanya (2003), Macaristan ve Çek Cumhuriyeti (2004), İtalya (1 Ocak 2005). Çoğu ülkede zorunlu askerliğin sonunu getiren güçlü red hareketleri olmamıştır; bunun istisna ülkesi İspanya'dır. Bu ülkede 1930'lu yıllarda bir milyon insanın yaşamını yitirdiği kanlı bir iç savaş yaşanmış ve bu savaşta (kralı destekleyenler, faşistler, ve gelenekçilerden oluşan) aşırı sağcı koalisyon, sol eğilimli grupların birleştiği koalisyonla karşı karşıya gelmiştir. Cumhuriyetçilerin yenilgisinin ardından, savaşın ilk aylarında sendikalarca organize edilen otonom milislerin yönetimi yerine, 1937'de General Francisco Franco önderliğinde faşist ideolojiyi savunan ve yaklaşık 40 yıl sürecek olan askeri bir diktatörlüğe bırakmıştır. (Zamarra, 2008: 192)

İspanya'da diktatörlük rejiminin son dönemlerine doğru demokratik direniş hareketine paralel olarak küçük sayılabilecek şiddet karşıtı bir hareket oluşmaya başladı 1968 Mayıs'ının tüm Avrupa'ya yayıldığı sosyal devrim umutlarından yola çıkan bu hareket, oluşturduğu antimilitarist fikirleri Savunma Bakanlığı'na vicdani red hakkı ve zorunlu askerliğe alternatif olarak sivil hizmet talep eden mektuplar göndererek ortaya koydu. 1977 yılında, yapılan bir yasa reformuyla, kendilerini vicdani redçi olarak ilan edenleri 'incorporacion aplazada' (tehirli katılımcılar) olarak tanımlayan bir norm zaten yürürlüğe girmiş bulunmaktaydı. Aynı yıl, 'Vicdani Red Hareketi' (Movimiento de Objecion de Conciencia -MOC) kuruldu ve iki yıl sonra bu hareket ilk ideolojik

bildirgesinde kendini (geniş anlamda) antimilitarist ve şiddet karşıtı olarak tanımlayıp orduya alternatif olarak 'Şiddetsiz Halk Savunması'nı (Defensa Popular Noviolenta-DPN) önerdi. Sosyalist İşçi Partisi PSOE iktidarında 1984 yılının sonlarına doğru Vicdani Red yasası kabul edildi. Bu yasaya göre, vicdani red başvurularını onaylamakla yükümlü organ Ulusal Vicdani Red Konseyi (CNOC) kurulmuştur. (Zamarra, 2008: 194)

1985 yılında Ulusal Vicdani Red Konseyi, MOC'un 15 bin kişiyi aşan, redçileri birleştiren ve geriye dönük yasak muafiyet talep eden toplu başvurusunu kabul etmiştir. Vicdani red, antimilitarist hareketin tek kampanyası olmamış, birkaç yıl öncesinde de 'Vergi Reddi' adında askeri harcamalara karşı bir sivil itaatsizlik kampanyası da yürütülmüştür. 1997 yılında MOC, zorunlu askerliğe karşı yeni bir kampanya başlattı ve adını da 'birliklerde sivil itaatsizlik' olarak koymuştur. Amaç askeri birliğe dahil olduktan sonra açıklanan vicdani reddi duyurmaktır. Bu kampanya çerçevesinde kısa sürede, hapis cezasına çarptırılan ve askeri cezaevlerinde bulunan kişilerin kurtarılması için konseyler kurulmuştur. Bunun yanı sıra, CNOC'a yapılan vicdani red başvuruları öyle yaygınlaştı ki o yıl 130 bine ulaşmıştır. (Zamarra, 2008: 197-198)

2002'de Hükümet ceza kanununu ve askeri ceza kanununu değiştirmek zorunda kalmıştır İtaatsizlerin suçlarını geçmişe dönük biçimde silmeye yönelik -davası halen devam etmekte olan 4 bin ve birliklerde başkaldırıda bulunan 20 itaatsizi de kapsayacak şekilde- bir af çıkarmıştır İspanya'da vicdani red hareketinin amacı hiçbir zaman vicdani red hakkının tanınmasıyla sınırlı olmamıştır. Hareketin temel derdi her zaman toplumun demilitarizasyonu olmuştur. (militarizasyon sürecine tersine çevirme işlemi) Sadece askeri yaptırımlardan ve harcamalardan değil, toplumsal ilişkilerin içine sinmiş militarist değerlerden ve ilkelerden de kurtulmaktır. Uzun bir mücadele sürecinin ardından zorunlu askerlik hizmetinin yürürlükten kaldırılması sağlanmış ve savaş karşıtı kampanyaları (vergi reddi, askeri yerleşim yerlerinin işgali vb.) gerçekleştirebilen yeterince güçlü bir antimilitarist bir hareket oluşturulmuştur. (Zamarra 2008, 198-199)

Yunanistan'da ise Yunan Anayasası'nın 'Yunanların Eşitliği'ni' düzenleyen 4. maddesinin 6. bendinde şöyle denmektedir: 'Silah taşıyabilen her Yunan, yasaların düzenlediği şekilde, ülke savunmasın katkıda bulunmakla yükümlüdür. 23 Kasım 2005'te parlamento tarafından yürürlüğe giren zorunlu askerliğe ilişkin 3421/2005 no'lu son yasa, 10. bölümünde silahsız askerlik hizmeti ve alternatif hizmet imkanı sunan zorunlu askerlikle ilgili 1.1.1998 tarihli önceki yasayı değiştirmiştir. Ama yine de alternatif hizmet, ne yasal ne uygulama düzeyinde tamamen sivil hale getirilmediği gibi cezalandırıcı ve ayrımcı bir yapıya sahip olmaya devam etmektedir. Yunanistan'da vicdani redcilerin çoğu düzenli olarak askeri hizmet için çağrılmakta ve orduda hizmet vermeyi her reddedişlerinde haklarında emre itaatsizlik veya firardan yeni bir dava açılmaktadır. Alternatif hizmetin süresi ayrımcı ve cezalandırıcıdır. Yasanın bugünkü haliyle askerlik hizmetinin tamamı 12 ay sürerken alternatif hizmet süresi 30 aydır. Vicdani redcilerin, silahlı kuvvetlere giriş sürecinde veya girdikten sonra, hiçbir şekilde vicdani red statüsü talep etmeye hakları yoktur. Vicdani red hakkı her zaman içi geçerli değildir, sadece barış zamanında geçerlidir. Dini sebeplerle başvuru yapanların sayısı yüzleri bulmakta, bu kişilerin neredeyse tamamı Yehova Şahitleri ve vicdani redçi olarak tanınmak konusunda genelde hiç sorun yaşamamaktadırlar. Bağlı oldukları kiliseden bir tasdikname almaktadırlar ve başvuruları özel komitede bile görüşülmeksizin kabul edilmektedir (Margarakis-Tsouni 2008, 207-215)

AB çatısı altında 27 ülke bulunmaktadır. Bunlardan 14 ülkede zorunlu askerlik sistemi bulunmamaktadır. Diğer anlamıyla bu ülkelerde profesyonel ordular bulunmaktadır. Bu ülkeler şunlardır; Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Portekiz, Slovakya, Slovenya. Geri kalan 13 ülkede ise alternatif hizmet sistemi bulunmaktadır. Bu ülkelerden **Almanya**'da Anayasa'nın 4. maddesinin 3. fıkrası "hiç kimse vicdani karşısında zorla askeri hizmet yapmaya zorlanamaz..." demektedir. Almanya'da her yıl ortalama 150 bin vicdani redci bulunmaktadır. Bu kişilerin silahlı askerlik dışında yönlendirildikleri yerler Gençlik, Aile, Kadın ve Sağlık Bakanlığı'na bağlı, Federal Sivil Servis Ofisleri tarafından yönetilen, alternatif hizmet yerleri olmaktadır. Bunların süresi de askerlik süresi gibi 9

aydır.

Avusturya, 1991 yılından beri vicdani red hakkını tanımış ve İçişleri Bakanlığına bağlı alternatif hizmet yerlerini kurmuştur. Bu hizmetin süresi 12 ay olmakla birlikte, askerlik süresi 8 aydır. **Danimarka**, bu hakkı 1917 yılından beri yasal olarak tanımaktadır. 1987 Sivil Hizmet Kanunu 1992 ve 1998 yıllarında yapılan değişikliklerle birlikte halen uygulanmaktadır. Alternatif hizmetten İçişleri Bakanlığı sorumludur . Askerlik ve alternatif hizmetin süresi 9 aydır. **Finlandiya**, vicdani red hakkını 1931 yılından beri tanımaktadır. Şu anda 1991 Sivil Hizmet Kanunu (Kanun No: 1723/91) yürürlüktedir ve alternatif hizmet yerleri Çalışma Bakanlığına bağlıdır. Süresi 13 aydır. Askerliğin yapılması halinde bu süre 6 aya inmektedir. **İsveç**, bu hakkı 1920 yılından beri tanımaktadır. Şu anda uygulanmakta olan 1994 Toplu Savunma Hizmeti Kanununa göre alternatif hizmet yerlerinin yönetiminden Savunma Bakanlığı sorumludur. Bu hizmetin süresi askerlik ile aynı olarak olarak 7.5 aydır. (Çınar, 2007: 100)

Bulgaristan'da Anayasa'nın 59/2. maddesinde zorunlu askerlik hizmetinin yerine alternatif hizmette de bulunabileceği belirtilmektedir. Alternatif hizmetin süresi 13.5 ay olmakla birlikte, üniversite mezunları için bu süre 9 aya inmektedir. Ancak askerlik süresi 9 ay olup, üniversite mezunları için 6 aydır. Alternatif hizmet yerlerinden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı sorumludur. Fakat, bu ülkede zorunlu askerlik 2008 yılından itibaren kaldırılmıştır. **Estonya**'da 1991 Anayasasının 124. maddesi vicdani red hakkını tanımaktadır. Bu hizmetten İçişleri veya Sosyal İşler Bakanlığı sorumludur. Alternatif hizmetin süresi 16 aydır. Askerlik süresinin iki katıdır. **Kıbrıs Rum Cumhuriyeti** Ulusal Savunma Kanunu'nun 5. Bölümü'nde Savunma Bakanlığının gözetimi altında alternatif hizmet olanağının bulunduğu ve bu hizmetin süresinin 42 ay olduğu kabul edilmiştir. Askerlik yapılması halinde bu süre 26 ay olarak belirlenmiştir. **Letonya**, 2002 yılında çıkardığı Alternatif Hizmet Kanunu uyarınca vicdani red hakkını yasal olarak tanımıştır.. Bu ülkede alternatif hizmet yerleri Savunma Bakanlığına bağlı olmakla birlikte bu hizmetin süresi 24 ay olup, 12 ay olan askerlik süresinin iki katıdır. **Litvanya**, vicdani red hakkını 1992 Anayasasının 139. maddesinde

tanımıştır. Alternatif hizmet yerleri bir çok ülkede olduğu gibi Savunma Bakanlığına bağlıdır. Bu hizmetin süresi 18 aydır. Oysa, askerlik süresi 12 aydır. **Polonya**'da vicdani red hakkı 1988 yılında Anayasa'nın 85. maddesinde tanınmıştır. Alternatif hizmetten Çalışma Bakanlığı sorumludur. Alternatif hizmet süresi 18 aydır. 11 ay olan askerlik süresinden 7 ay daha uzundur. **Romanya**, 1996 yılından beri alternatif hizmet imkanına sahiptir. Bu hizmetin süresi 12 ay olmakla birlikte, üniversite mezunları için 6 aydır. Ancak askerlik süresi normalde 8 ay olmakla birlikte, üniversite mezunları için 4 ay olarak düzenlenmiştir. Alternatif hizmetin denetimi Savunma Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. (Çınar, 2007: 101)

Sonuçta, Almanya, Danimarka ve İsveç dışındaki ülkelerin tümünde alternatif hizmet süreleri askerlik sürelerinden daha uzundur. Fakat, Avrupa Sosyal Şartının 2. Bölümünün “çalışma hakkı” başlıklı 1. maddesinin 2. bendi taraf devletlerin “Çalışanların özgürce edindikleri bir işle yaşamlarını sağlama haklarını etkin biçimde korumayı” taahhüt ettiğini belirtmiştir. 28 Haziran 2000 tarihinde Avrupa İşleri için Quaker Konseyi'nin Yunanistan karşısındaki alternatif hizmet sürelerinin uzun olmasına ilişkin başvurusunu değerlendiren Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, ilgili maddenin ihlal edildiği yönünde karar vermiştir. Bir diğer husus ise alternatif servis, yani bir başka söyleyişle “sivil servis”, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1987 yılında vermiş olduğu R(87)8 numaralı tavsiye kararında da belirtildiği gibi “kural olarak sivil karakterde” olmalıdır. Fakat, bazı AB ülkelerinde halen Savunma Bakanlığının denetimi altında olması, bu hizmetin sivil karakterini zedelemektedir. (Çınar, 2007: 102)

2.3.4.3 Rusya'da Vicdani Red

Rusya'da ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde asker kaçağı sayısı açık vicdani redçi sayısına nazaran çok yüksektir. Vicdani redçiler de çoğunlukla dini gruplardan çıkmakta ve bu yüzden cezaevine giren vicdani redçi sayısı düşük kalmaktadır. Rusya'da 2004'te 21.000'den fazla genç erkek yoklama kaçağı olmuş, 2003'te bu sayı 25.000'in üzerine

çıkıştır. Buna ek olarak yoklama çağındaki erkekler sağlık nedenlerine dayalı muafiyeti tercih etmektedir. Yoklama çağındaki erkeklerin genel sağlık durumunun kötülüğüne bir de yaygın rüşvet eklenince, bu yol çoğu için uygulanabilir bir seçeneğe dönüşmektedir. Rusya’da vicdani red yaygın bir anti-militarizmden ziyade ordunun içinde bulunduğu ve erlere yönelik yoğun insan hakları ihlalleri ile göze batan durumdan kaynaklanmaktadır. Uluslararası Savaş Karşıtları Örgütü’nün (WRI) 2003 yılına ait bir raporu, bu pratiği sergilemektedir:

“Rus Silahlı Kuvvetleri içindeki sistematik insan hakları ihlalleri 1950’lere kadar dayanıyor ve ‘dedovshchina’ diye biliniyor. Erler, askerlikte ilk yılları boyunca, askerlikte ikinci yılını geçirmekte olan ve ‘dedy’ (‘dede’) olarak anılan üst devrenin emirlerine uymakla yükümlüdürler. Üst devre alt devreyi sömürür ve emirlere uymayan veya uyamayan erleri dayak ve işkence ile cezalandırır. Ayrıca üst devreye mensup birçok er, alt devreden askerleri aşağılayıcı etkinliklere zorlar veya onları nedensiz yere döver. Subaylar şiddet ve kötü muameleyi görmezden gelirken, artık onların da çoğu tutum değiştirip ve hak ihlallerine bizzat katılmaya veya üst devreyi alt devreye kötü muamelede bulunması için teşvik etmeye başlamıştır. Anlaşılan o ki, buradaki amaç, yeni erlerin özgüvenini ezmek ve böylece çatışma sırasında kendi güvenliklerine karşı kayıtsızlaşmalarını ve askerî üslerdeki ‘düzene’ uymalarını sağlamaktır. Bu uygulamaların sonucunda her yıl 4.000 ila 5.000 asker “barış koşullarında” ölmekte ve Rus Silahlı Kuvvetleri’nde izinsiz uzaklaşma ve firar oranları da oldukça yüksek – Asker Anneleri’nin tahminine göre firar edenlerin sayısı yıllık 40.000’i bulmaktadır.” (Speck, 2006: 45)

Rusya’da birleşik bir red hareketi yoktur. Asker Anneleri Hareketi -olasılıkla redçileri destekleyen en güçlü hareket- insan hakları ihlalleri nedeniyle birlikleri terk eden askerlere verilen desteğe ve yoklama/asker kaçaklığına odaklanmaktadır. Bu destek çoğunlukla anti-militarist bir perspektiften değil, annelerin oğullarının can güvenliği ve

sağlıkları ile ilgili duydukları korkudan beslenmektedir. Ancak Asker Anneleri Hareketi Çeçenistan'daki savaşa da genelde güçlü biçimde karşı çıkmaktadır. (Speck, 2006: 45-46)

İnsan hakları alanında çalışan kurumların başını çektiği bir kampanya ile 2002 yılı içinde vicdani red hakkı yasal olarak tanınmış, yasa ise somut olarak 1 Ocak 2004'te yürürlüğe girmiştir. Ancak kampanyaya katılan bazı örgütler kendini anti-militarist ya da pasifist olarak tanımlamamaktadır. Kampanya, alternatif sivil hizmete odaklanıyor ve “vicdani red” terimine nadiren başvurmaktadır. “Demokratik Alternatif Hizmet İçin” adlı sivil toplum kuruluşları koalisyonunun verilerine göre 2004 Bahar Yoklaması sırasında 1.445 vicdani red başvurusu yapılmış, bunlardan 200 kadarı da geri çevrilmiştir. Alternatif sivil hizmet, zorunlu askerliğin 1.75 katına tekabül eden 42 ay sürdüğünden ötürü radikal anti-militarist hareketler asker kaçaklığının her türünü desteklemektedir. Asker Anneleri Hareketi, Rus Silahlı Kuvvetleri'nin profesyonelleşmesini ve zorunlu askerliğin ilgasını destekliyorken, çoğu insan hakları örgütü uluslararası standartlara uygun geliştirilmiş vicdani red düzenlemelerini öncelemektedirler (Speck, 2006: 46)

2.3.4.4 İsrail'de Vicdani Red

Militarizm bir güvenlik devleti olan İsrail'in en önemli özsel niteliklerinden biridir. İsrail, toplumsal ve politik yapısı, kadınlar ve erkekler için zorunlu askerlik hizmeti üstüne kurulu bir ülkedir. 60 yıldan bu yana İsrail toplumunun bir parçası olmanın yegane yolu resmen, ekonomik olarak ve toplumsal olarak İsrail ordusunun bir parçası olmaktan geçmektedir. İki ana redci grup vardır: Bir mektup yazarak Başbakan'a orduya katılmayı reddettiklerini açıklayan 62 gençten oluşan 'The Senior's Letter' (Kıdemli Postası) ve ertelenmiş zorunlu hizmetlerinin bir parçası olarak işgal altındaki bölgelerdeki ordu faaliyetlerine katılmayı reddeden bir grup eski askerin, oluşturduğu 'Courage to Refuse'dir (Reddetme Cesareti) (Lerner, 2008: 201-203)

Öte yandan, ordu aslında bir çok alanda devletin politikasını belirleyen tek en önemli faktör ve daha önemlisi bu politikaların da uygulayıcısıdır. Dolayısıyla, orduyu protesto etmek, bir çok politik konu ve nedenle ilişkilidir. Askerlik genellikle, belki de, bireyin yaşamının en önemli bölümü olarak sunulmaktadır. Vicdani redci olmak, bu bağlamda oldukça güçlü bir duruştur. İsrail vicdani red hareketi, direnişindeki tutarlılık ve politik kapsamındaki çeşitlilik nedeniyle, özel bir öneme sahiptir. (Başkent, 2007: web) Bugün İsrail'de vicdani reddin yasal statüsü son derecede problemlidir. Kadın olsun erkek olsun yalnızca total pasifistler muaf tutulmakta, başka her türden vicdani red ise geri çevrilmekte bu da onların her yıl düzinelerce hapis cezasına çarptırılması ile sonuçlanmaktadır. Vicdani red hareketinin son iki yıldır kullandığı taktiklerden biri de ordunun rolü ve politikacıların orduyu ve askerin hayatını sadece halkın sözde 'güvenliğini' sağlamak için olmayan politik bir araç olarak kullanması üzerine bir tartışma ortamı yaratmaya çalışmak olmuştur. (Lerner, 2008: 205)

2.3.4.5 Asya'da Vicdani Red: Güney Kore Örneği

Güney Kore, vicdani red hareketi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir, zira Güney Kore'deki vicdani redçilerin neredeyse tamamı Yehova Şahididir. 1939'dan beri, Güney Kore'de 10 binden fazla vicdani redçi, zorunlu askerlik hizmetini dini gerekçelerle reddettiği için tutuklanmıştır. 1950'lerde vicdani redçiler en fazla bir yıl hapis cezası alırken, sonraları askeri hükümet döneminde bu ceza 5 ila 6 yıla çıkarılmışsa da, sonraları 1.5 ila 2 yıl arasında hapis cezaları uygulanmaya başlamıştır. (Başkent, 2007: web)

Güney Kore hareketi büyük oranda insan hakları ekseninde -ve 1500'ün üzerinde Yehova Şahidi vicdani redçinin hapis yatmakta olduğunun 2001'de ortaya çıkmasının yarattığı tepki ile- başlamıştır. Bir Güney Koreli vicdani redçi, Na Donghyeok, kendi reddini şöyle açıklamaktadır:

“Barışa barışçıl yollarla ulaşabileceğimize ve bunun için savaş sistemini

tersyüz etmemiz gerektiğine derinden inanıyorum. Kendi reddimi geçen sene [2002], 12 Eylül’de açıkladım ve ilk duruşmada bir buçuk yıl hapis cezasına çarptırıldım.” (Speck, 2006: 46)

Güney Koreli vicdani red grupları, düzenli olarak kitapçık şeklinde, yüzlerce isimden oluşan, tutsak redçi listeleri yayınlamaktadır. Öte yandan, Güney Kore toplumu, dini gerekçelerini makul bulduğu Yehova Şahitleri’nin durumunu da son 5 yıldır tartışmakta ve netleştirmeye çalışmaktadır. Sayıları, Yehova Şahitleri ile karşılaştırıldığında, çok az olan, politik vicdani redçiler de ancak 5 ila 6 yıldır görünür olan vicdani red hareketi içerisinde mücadelelerine devam etmektedir. Henüz, vicdani red düzenlemesine dair bir işaret ufukta görünmemiştir. (Başkent, 2007: web)

2.3.4.6 Afrika'da Vicdani Red: Eritre Örneği

Eritre’deki red hareketini, politik anlamda bir hareket olarak adlandırmak oldukça zordur. Politik olarak örgütlenmek ancak sürgünde olanaklı olmuş ve Eritreli mültecilerin ilk anti-militarist grubu da 2004’te Almanya kurulmuştur. Ancak vicdani red, Eritre’de hem Etiyopya ile süre giden savaşa, hem de Eritre toplumunun kapsamlı bir “ulusal hizmet” ile militarize edilmesine karşı yaygın bir direniş biçimi olmuştur. Dünyada İsrail’in yanı sıra kadınları da zorunlu askerliğe tabi tutan tek ülke Eritre olmuştur. Eritre yasalarına göre, 18 ay süreli ‘ulusal askerlik ve gelişim hizmeti’ 18-40 yaş arası erkek ve kadınlar için zorunludur. Pratikte ise bu hizmet süresizdir, çünkü şu ana dek düzenli terhis uygulamasına geçilmemiştir ve dolayısıyla vicdani red hakkı yoktur. Hükümet, askerî polise ülke çapında yaptırdığı trafik kontrolleri, ev ve sokak aramaları ile firarileri ve asker kaçaklarını toplatmaktadır. Özellikle askerlik yaşı gelmiş kızların ebeveynlerinin direndikleri ve bunun sonucunda hem asker, hem sivil ölümlerin meydana geldiği bildirilmiştir. Ordunun, Yehova Şahitleri dahil olmak üzere redçileri, askerlik yapmaya zorlamak için, yoğun fiziksel cezalandırma biçimlerine başvurduğu da bildirilmektedir. Firarilere, asker kaçaklarına ve ordu karşıtlarına verilen cezaların, el ve ayakların uzun süre bağlanması ve yüksek sıcaklıklarda güneşe maruz bırakılmayı

vb. yöntemleri içerdği bildirilmektedir. (Speck, 2006: 47)

Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Liberya, Ruanda gibi savaşla harap olmuş birçok Afrika ülkesinde, askere alımlar, oturmuş bir zorunlu askerlik sisteminden ziyade, kaba güce dayalı bir keyfiyete dayanmaktadır (ki Eritre bu noktada epey sistematik zorunlu askerlik uygulamasıyla bir istisna oluşturuyor) ve askere alınmaya karşı direnir hayatta kalma şansı son derece düşüktür. Ayrıca yaygın red ve kaçaklığa karşı, örgütlü savaş karşıtlığı ve vicdani red konseptine ilişkin hemen hemen hiç farkındalık yoktur. Dolayısıyla açık red hareketleri yoktur ama birçok yerde asker kaçağı ve firari oğulları (ve kızları) destekleyen yeraltı ağları bulunmakta, genelde de sundukları tek seçenek sürgün olabilmektedir. (Speck, 2006: 48)

2.3.5 Türkiye'de Vicdani Red

2.3.5.1 Hukuki Durum

Türkiye Anayasasının “Politik haklar ve görevler” başlıklı 5. bölümünün 72. maddesine göre;

“Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.”

İç hukuk mevzuatımızda Anayasa askerliğin “kanunla” düzenleneceğini belirtmektedir. Nitekim, 1111 Sayılı Askerlik Kanunu ve 1076 Sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu askerliği zorunlu kılmaktadır. Örneğin, 1111 Sayılı Kanunun 1. maddesi “Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, işbu kanun mucibince askerlik yapmaya mecburdur” diyerek bu zorunluluğu açıkça belirtmektedir. Türkiye’de 20 yaşına ulaşan her erkek askerlik görevini yerine getirmek zorundadır. Kanunda belirtilen bazı geçerli sebeplerin bulunması halinde askerlik görevinin 38 yaşına kadar

ertelenmesi söz konusudur. (Askerlik Kanunu, Ek fıkra : 21/5/1992 - 3802/1 md.) Askerlik süresi de kişinin eğitim durumuna göre 6 aydan 15 aya kadar değişecek sürelerle göre düzenlenmiştir.

47 üyeli Avrupa Konseyi'ne 1949 yılında üyeliğe kabul edilen Türkiye, Azerbaycan ile birlikte zorunlu askerlik sistemini halen uygulamakta ve vicdani red hakkını tanımamaktadır. Beyaz Rusya'da da durum aynı olmakla birlikte, bu ülke AK üyesi değildir. Diğer 47 üyenin 20'sinde profesyonel ordular bulunmaktadır. 25 üye devlette zorunlu askerlik bulunmakla birlikte vicdani red hakkı tanınmakta ve bu hak kapsamında zorunlu askerlik hizmetinin yerine alternatif hizmette bulunma olanağı sağlanmaktadır. Genel Kurmay Başkanlığı'nın, 1998 yılında açıkladığı raporda asker kaçaklarının sayısı yurt dışındakilerle birlikte 226 bin olarak tarif edilmiştir. Bu sayı başka kaynaklarda 450 binin üstü olarak belirtilmiştir Bugün binlerce asker kaçağının içerisinde onlarca kişi kamusal alanda vicdani redci olduğunu ilan etmiştir ki, bu kişiler de mahkemelerce hapis cezalarına çaptırılmıştır. Halen yargılamalar ve mahkumiyetler sürmektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 318. maddesi (eski TCK'nin 155. maddesi) vicdani redciliği "halkı askerlikten soğutma" suçu içerisinde nitelendirmektedir ve bu suçu 2 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırmaktadır. Bu suçun basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde ceza yarı oranında artırılmaktadır. Böylece suçun cezası 3 yıla çıkmaktadır. Yeni Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK) 3. maddesi de bunu bir terör suçu sayarak kanunun 4. maddesine göre de verilen cezalar yarı oranında artırılmaktadır. Sonuçta, vicdani red hakkını savunmak 4.5 yıl ceza ile cezalandırılabilir. Ayrıca, md. 4'e göre, bu cezanın üst sınırı da aşılabilmekte ve böylece de kişilerin miktarı belirsiz bir cezaya çaptırılma olasılığı doğmaktadır. (Çınar, 2007: 104)

TCK'nın 319. maddesi ise "askerleri itaatsizliğe teşvik" suçunu düzenlemektedir. Bu maddeye göre cezalar bir yıldan beş yıla kadar çıkabilmektedir. Bunun savaş zamanında

işlenmesi halinde cezalar bir katı oranında artırılmaktadır. TCK ve TMK'nin dışında Türk Askeri Ceza Kanunu'nun (ACK) 87/1. maddesi silah taşımayı kabul etmeyen ve üniforma giymeyenleri “emre itaatsizlik” suçu içerisinde değerlendirerek 5 yıla kadar, bu suçun savaş durumunda işlenmesi durumunda 10 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılabilceğini düzenlemektedir. ACK'nin 88. maddesi ise 87. maddedeki suçun “toplu asker karşısında veya hizmetten savuşmak için veya silahlı iken yapılması” halinde ise verilecek ceza 10 yıla kadar artabilmektedir. ACK'nin altıncı faslındaki “cezaya ehliyet veren ve bunu kaldıran ve hafifleten sebepler” başlığının 45. maddesindeki genel düzenlemede, “bir şahsın hareketini vicdanına veya dinine göre lazım saymış olması, yapmak veya yapmamakla vukua gelen bir cezayı mucip olmasına mani teşkil etmez” diyerek aslında vicdani ret hakkını kabul etmeyenler için başka bir yasal dayanak oluşturmaktadır. (Çınar, 2007: 105)

Türkiye'deki bu yasal prosedürü irdelleyen anayasa hukukçusu Osman Can ilgili makalesinde, yasalarla bireylere şart koşulan zorunlu askerlik sistemini ve bu sistemi korumaya dönük yasal engellemelerin aslında özü itibariyle askerliğe gitmemeyi ya da daha doğru bir ifade ile vicdani red hakkını birebir engelleyemediğini söylemektedir. Can'a göre, Anayasa'nın 24. maddesinde vicdani kanaat özgürlüğü yasayla sınırlandırılması olanaksız, savaş ve olağanüstü durumlarda dahi kınanmayı/suçlanmayı yasaklayan (Md. 15/3) bir özgürlük olarak düzenlendiği için temelde vicdani bir eylem yasaklanamaz ya da cezalandırılmaz bir niteliktedir. Can, Anayasa maddeleri üzerinde yaptığı analizde şunları söylemektedir:

"Anayasa'nın 72. maddesi ise vatan hizmetini her Türk'ün hakkı ve ödevi olarak nitelendirdikten sonra, "Bu hizmetin silahlı kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir" hükmüne açıkça yer vermiştir. Buhükümün gerekçesinde de "...vatan ödevinin yerine getirilmesi sayılacağı hallerin gelecekte kanunlarla düzenlenmesine imkan vermek ve kanun koyucuya bu yönden ışık tutmak..."tan söz ediyor. Burada çok derin

metodolojik analizlere girişmeden, şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Herkes için zorunlu olarak kabul edilen hizmet askerlik hizmeti değil, vatan hizmetidir.
2. Vatan hizmeti ise alternatifli olarak öngörülmüştür. Yani bu hizmet;
 - i. Silahlı Kuvvetler'de yerine getirilebilir,
 - ii. Kamu hizmetinde yerine getirilebilir ya da
 - iii. Kimi durumlar gerçekleştiğinde yerine getirilmiş sayılabilir,
 - iv. Her üç durum da yasa koyucunun takdirindedir.
3. Vicdan özgürlüğü sınırlama yapılmaksızın, yasama, yargı ve silahlı kuvvetlerin de parçası olduğu yürütme dahil tüm devlet aygıtını kategorik olarak bağlarken, vatan hizmeti alternatifli olarak yerine getirilebilecek bir hizmettir.
4. Dolayısıyla vicdan özgürlüğü ile vatan hizmeti biçimlerinden yalnızca biri olan silahlı hizmetin çatışmasında anayasal tercihin vicdani kanaat yönünde olduğu açıktır.
5. Anayasa'nın kendi öngördüğü bir olanağın, yine Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine aykırı olduğunu ileri sürmek olanaksızdır.' (Can, 2005: web)

Can, yaptığı bu saptamalar ışığında, vicdani kanaat nedeniyle askerlik hizmeti yapmaktan kaçınmanın somut olarak öngörülmüş bir Anayasal hak olmasa bile, yasa koyucu tarafından tanınması gereken bir hak olduğu ortaya çıktığını ve bunun belirli bir denetim ve inceleme sürecine tabi tutulması gerektiğini de altını çizerek vurgulamaktadır.

2.3.5.2 Bireysel Örnekler: Ülke, Tarhan ve Bal

Türkiye, vicdani red kavramı ile 1989 yılında Tayfun Gönül ve Vedat Zencir'in 'Sokak' adlı muhalif çizgide yayın yapan bir dergide vicdani redlerini açıklamaları ile

tanışmıştır. İlk redçiler, Tayfun Gönül ve Vedat Zencir, vicdani kanaatleri ve politik inanışları gereği askerlik yapmayacakları söylediklerinde kamuoyunda kaygılı bir şaşkınlığa yol açmışlardı. Zira 'Her Türk asker doğar' anlayışının yaygın olarak ifade bulduğu, erkekliğin askerlik üzerinden tanımlandığı -adam olmak- bir ülkede ve üstelik 1980 yılında gerçekleşen askeri darbenin tüm etkilerinin devam ettiği koşullarda birilerinin kalkıp askerlik yapmayacağını söylemesi, en iyimser ifadeyle, hafif akıllık idi.(Çınar-Üsterci, 2008: 9)

Zencir şu deklarasyon ile vicdani red açıklamasını yapmıştır:

"Ben Vedat Zencir.

Şiddeti, emir alıp vermeyi yaşantıma almamaya niyetli ve kararlı olan bir insanım. Yaşantımı bir takım ahlaki ilkeler doğrultusunda göstermeye özen gösteriyorum. Bunun için yaşam anlayışımla çelişecek kurum, kuruluş ve işlerde bulunmuyorum. 20 yaşından beri kendimi ne zaman askere alınmış düşünsem veya bunun rüyasını görsem mide krampları geçiriyorum. Emir alıp vermek benim kişiliğimle, duygularımla hiç bağdaşmayan bir şey. Hele kendimi tanımadığım insanları öldürmeye hazır düşünmek bu, hiçbir şekilde kabul edemeyeceğim bir durum.

İnsan benim için dinsel boyutta kutsal bir yaratık değil, fakat ben insana tanrısal bir yükleme yapmadan her insanın yaşamını en az kendiminki kadar kutsal buluyorum. Bu yüzden de gerekçesi ne olursa olsun öldürmeye yönelik herhangi bir yapı içinde bulunamam. Kendi değerlerim doğrultusunda yaşamak benim en doğal hakkım. Üstelik benim değerlerim gayet safiyane şeyler. Şiddet istemiyorum. Emir almak-vermek istemiyorum. Şimdi, bunun dışında bir davranışa zorlanmamı da doğrusu hiç aklım almıyor.' (İzmir Savaş Karşıtları, 1998: web)

Gönül ve Zencir hakkında TCK m.155'den (yeni ceza kanununda Tck 318. maddede kendisine yer bulan suç isnadı) dava açılmıştır. TCK m.155 "halkı askerlikten soğutma"

suçunu işlediği gerekçesine dayandırılan bir ceza kanunu maddesi idi. Vicdani redciler sivil mahkemede yargılandıkları dava sonucunda, Vedat Zencir beraat etmiş, Tayfun Gönül ise üç ay ceza almış ve bu da para cezasına çevrilmiştir. 1992 yılında Gönül ve Zencir'in de aralarında bulundukları ve kendilerini anti militarist olarak tanımlayan bir grubun öncülüğünde kurulan Savaş Karşıtları Derneği, vicdani red ve antimilitarist hareket için önemli bir dönüm noktasıdır. Söz konusu dernek Türkiye sınırları içerisinde kurulan ilk örgütlü antimilitarist hareket olması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Dernek tüzüğündeki 'militarizme karşı olmak' ifadesi ile Valilik kararı ile 1993 yılında kapatılmasına rağmen, İzmir Savaş Karşıtları Derneği adıyla 1994 yılında tekrar kurulmuştur. (Üsterci-Yorulmaz, 2008: 218)

PKK terör örgütü ile sürdürülen ve resmi makamlarca adı 'düşük yoğunluklu savaş' olarak tabir edilen, çatışma ortamı ile birlikte çeşitli kesimlerden savaşa karşı daha ciddi tepkiler gelişmeye başlamış, asker kaçaklarının sayısı artış göstermiştir. 1993 yılının sonlarına doğru gelindiğinde, bu gelişmelere koşut olarak militarizmin en büyük temsilcisi olan ordunun yönetim kademesini oluşturan Genelkurmay Başkanlığı tarafından Askeri Mahkemeler'in yaygın kullanımı başlamıştır. Böylelikle, sıkıyönetim dönemleri ve casusluk suçları dışında da sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmasının yolu açılmıştır. Aynı yıl, Genelkurmay Başkanlığı'nın basın organlarına ve gazetecilere yönelik yaptığı suç duyurularında da büyük artışlar olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı tarafından Adalet Bakanlığı kanalıyla savcılıklara gönderilen suç duyurularının sayısı 1993 sonunda 217'yi bulmuştur. (İzmir Savaş Karşıtları, 1998: web) Bu suç duyurularından en önemlisi ise bir ilk niteliğini arz etmektedir. Genelkurmay Askeri Mahkemesi, özel bir televizyon kanalı olan HBB'nin program yapımcılarından Erhan Akyıldız ile Ali Tevfik Berber'in ve İzmirdeki Savaş Karşıtları Derneği başkanı Aytek Özel'in tutuklanmasını kararlaştırmıştır. Söz konusu kişiler Gönül ve Zencir'in aksine, sivil olmalarına rağmen, askeri mahkemede yargılanmıştır. Yargılanma nedeni olarak ise 'halkı askerlikte soğutma' fiilini içeren söz ve yorumların ilgili programda sıklıkla ifade edilmesi gösterilmiştir. Dava sonucunda Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesinin 11 Şubat 1994 tarih ve 1994/183-28 sayılı hükmü ile

Erhan Akyıldız ve Ali Tefvik Berber hakkında ayrı ayrı ACK'nin 58. ve TCK'nın 155. maddelerine göre neticeten ikişer ay hapis ve yüz altmışar bin TL. sı ağır para cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Askeri Yargıtay 3. Dairesinin 21 Haziran 1994 gün ve 1994/312-313 sayılı ilamıyla mahkumiyet kararı bozulmuştur:

'Sanıkların eylemlerini değerlendirmiş ve askere gitmekle yükümlü olanların askere gitmek istememelerinin veya geç gitmek istemelerinin çeşitli nedenleri olabileceğini, böyle bir sorunun, araştırma inceleme konusu yapılması veya bir televizyon programında ele alınmasının doğal olduğu, böyle bir televizyon programının kamu oyunun ilgisini çekebileceği, dolayısıyla haber niteliği taşıdığı da kabul edilmiştir. Önemli olan bu programda sanıkların, objektiflikten uzaklaşıp uzaklaşmadıkları, asker kaçakları konusu işleniyor görüntüsü altında halkı askerlik hizmetinden soğutma gayreti içerisinde bulunup bulunmadıklarının saptanması olarak değerlendiren Mahkeme; muhabir Ali Tefvik Berber tarafından yöneltilen sorularda halkı askerlik hizmetinden soğutmaya yönelik bir ibareye, ayrıca sanıkların röportaj yaptıkları kişilerin açıkladıkları düşünceleri doğru bulduklarını veya onlara hak verdiklerini gösteren en ufak bir söz veya tavır ve davranışlarına da rastlanılmadığından mahkumiyet kararı bozulmuştur.'

(Çınar, 2007: 106)

Bu dava vicdani redçiler ve basın mensuplarına yönelik hala süre giden uzun bir yargılamalar zincirinin ilk halkası olmuştur.

İzmir Savaş Karşıtları Derneği Başkanı Osman Murat Ülke'nin 7 Ekim 1996 tarihinde TCK m.155'deki "halkı askerlikten soğutma" suçunu işlediği gerekçesiyle, Askeri Ceza Kanunu m.58'de düzenlenen "milli mukavemeti kırma" fiiline dayanılarak tutuklanması ile birlikte ülkenin siyasal gündemine "vicdani red" kavramı ilk kez girmiştir. O tarihten bugüne kadar onlarca gazeteci, sanatçı, öğrenci ve anti-militarist TCK m. 155'ten ve yeni numarası olan TCK m. 318'den Askeri Mahkemeler'de yargılanmış olmalarına

rağmen hiçbir yargılama, kamuoyundan yeterince ilgi ve tepki görmemiştir. Osman Murat Ülke'nin yargılanması bu anlamda bir ilki oluşturmuş, başta üç büyük kent olmak üzere, ülkenin bir çok yerinde oluşturulan dayanışma komiteleri ile Osman Murat Ülke'ye sahip çıkılmış, TCK, m.155 ve Askeri Mahkemeler eleştirilmiş ve vicdani reddin bir hak olduğu vurgulanmıştır. (İzmir Savaş Karşıtları 1998) Medyanın sınırlı da olsa sayfalarında yer verdiği bu olayla birlikte "Vicdani Red" kavramı bir deklarasyon olmaktan çıkarak Osman Murat Ülke'nin eyleminde doğru bir biçimde içeriklenmiştir.

19 Kasım 1996'da Genelkurmay Askeri Mahkemesi, Ülke'nin tutukluluk haline son vererek, askerliğini yapması için Bilecik'teki birliğine gönderilmesi kararı almıştır. Yaklaşık 45 gün süren bu tutukluluğun büyük bölümünü Mamak Askeri Cezaevi'nde hücre cezası ve açlık grevinde geçiren Ülke, bir sivil olduğu halde burada kendisine dayatılan askeri yaptırımlara uymamış, tek tip elbise giymemiştir. Aynı tavrını, hiçbir örgütlü şiddet kurumunun parçası olmayacağını, dolayısıyla askerlik yapmayacağını söyleyerek Bilecik'teki askeri birlikte de sürdürmüştür. (İzmir Savaş Karşıtları 1998) Ülke, itaatsizlik sürecini özgürlüğünün elinden alındığı mekanda da sürdürerek bu eylemin zorluğunun bilincinde olduğunu göstermiş ve bunu sürekli kılmak adına bu tavrından geri adım atmamıştır.

Osman Murat Ülke çeşitli aralıklarla toplam 43 ay hapis cezasına çarptırılmış ve bunun 701 gününü cezaevinde geçirmiştir. Ülke'nin duruşmalarını izlemek ve onu cezaevinde ziyaret etmek üzere yurtdışında oluşturulan dayanışma ve gözlem heyetleri pek çok kez Türkiye'ye gelmiştir. Tüm bu çalışmaların etkisiyle Uluslararası Af Örgütü, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'nin kabul edilişinin 50. yılında yürüttüğü kampanyada Osman Murat Ülke'yi Evrensel Beyanname'nin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına alan 18. maddesinin sembol kişisi ilan etmiştir. (Üsterci-Yorulmaz, 2008: 222)

Ülke 1997 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurarak mücadelesini devam ettirmiştir. AİHM'e yapmış olduğu başvuru 24 Ocak 2006 tarihinde sonuca

bağlanmıştır. Bu karar şöyledir:

“Başvurucu aleyhine mevcut olan çok sayıda kovuşturma ve kovuşturmanın sonucu olarak ortaya çıkan mahkumiyetlerin kümülatif etkileri ve kovuşturma ve ceza süreleri arasındaki ardıllık ilişkisi ve başvurunun hayatının geri kalan kısmında kovuşturulabilecek olması olgusu başvurunun askerlik hizmetini yapmasının sağlanması amacı ile orantılı olmamıştır. Söz konusu işlemler başvurunun entelektüel kişiliğini ezmeyi, başvurucuyu aşağılayan ve onu alçaltan korku ve tedirginlik hislerinin doğmasına neden olmayı, reddiyetini ve kararlılığını kırmayı amaçlamıştır. Başvurucunun hemen hemen “medeni ölüm” olarak tabir edilebilecek gizli bir yaşamı sürmeye zorlanması ve başvurunun bunu kabul etmek zorunda kalmış olması demokratik bir toplumdaki cezalandırma rejimine aykırıdır. Sonuç olarak Mahkeme, olayları bir bütün olarak ele alarak ve söz konusu işlemlerin süreklilik halini ve ciddiyetini göz önüne alarak başvurunun maruz kaldığı muamelelerin bir ceza mahkumiyetinde veya tutuklulukta bulunan normal alçaltma unsurunun ötesine giden ciddi bir ıstırap ve acıya neden olduğunu belirtmektedir. Özetle, mahkeme bu durumu alçaltıcı muamele olarak değerlendirmiş ve sözleşmenin 3. maddesinin ihlali yönünde karar vererek, Türkiye’nin davacı tarafa 11 bin Avro tazminat ödemesine karar vermiştir.” (Çınar, 2007: web)

Osman Murat Ülke'den sonra Mehmet Tarhan 27 Ekim 2001 tarihinde vicdani redçi olduğunu açıkladı. Tarhan'ın vicdani red açıklaması şöyledir:

“Bugün Afgan halkının tepesine yağın bombalar 11 Eylül'de İkiz Kuleler'e çarptırılan uçaklarla binlerce insanın ölmesiyle ilişkilendiriliyor ve gerçekleştirilen saldırıya tüm dünyanın ortak olması bekleniyor. Şiddetin her türlüşünü lanetliyor, herhangi bir şiddet olayına katılmanın ya da göz yummanın yeni şiddet olaylarının kapısını açacağına ve herkesi sonraki

tüm travmalardan sorumlu kılacağına inanıyorum. İktidar kaygısıyla devletler tarafından çıkarılan savaşların öncelikle yaşam hakkının ihlali olduğunu düşünüyorum. Gerekçe her ne olursa olsun yaşam hakkının ihlali bir insanlık suçudur ve uluslararası hiçbir sözleşme ya da yasa bunu meşrulaştıramaz. Bu nedenle hangi koşulda olursa olsun bu suça ortak olmayacağımı ilan ediyorum. Militarist aygıtların hiçbirinin hizmetinde olmayacağım.

Şiddetten arınmış, iktidar hesaplarından uzak, sınırsız ve doğayla barışık bir insanlığın özlemindeyim. Bunun pratikte var olmayışı düşüncelerimi ve bu yoldaki davranışlarımı değiştirmemi gerektirmez.

Ben devlet kurumunun gerekliliğine inanmıyor ve hiçbir devlete karşı aidiyet hissetmiyorum. Vatandaşlık görevi olarak addedilen eylemlerle militer yapıyı güçlendirmek ise hiç istemem. Vatandaşı olduğumu iddia eden devlet hayatiniyetini devam ettirmek için beni askere almak, gerekirse uğruna ölüp-öldürecek bir savaş aletine dönüştürmek, dahası içine alarak yukarıda sözünü ettiğim insanlık suçuna dahil etmek istiyor. Buna izin vermeyecek ve inançlarımı koruyacağım. Eşcinsel olmam nedeniyle "hak" olarak sunulan çürük raporunu ise militer düzenin kendi çürüklüğü olarak algılıyorum.

Birey olarak herhangi bir devletin ordu ya da başka bir aygıtına hizmet etmeyeceğim. Mazeret sunmayı kendime ve insanlığa karşı hakaret olarak göreceğimden her türlü askerlik yapmama izni ya da ertelemeyi reddediyorum.

Sonuç olarak hiçbir şekilde askere gitmeyeceğim. Herkesi de askere gitmemeye, askerlikle ilgili hiçbir işlem yaptırmamaya, mernis ve vergi numarası gibi denetim mekanizmalarını reddetmeye, şiddetten arınmış eylemliliklerle dayanışmaya çağırıyorum.

- Savaşları durdurmanın yolu onun insan kaynağını kurutmaktır.

- Şiddetin her türlü insanlık suçudur.”

8 Nisan 2005 tarihinde tutuklanarak Sivas Askeri Hapishanesine gönderilen Tarhan, kaldığı cezaevinde gerek mahkumlar gerekse de cezaevi görevlilerince çeşitli kereler darpa uğramış ve kıyafet giymeyi, saç ve sakal traşı olmayı reddetmesine rağmen bu fiiller zorla gerçekleştirilmiştir. Tarhan, mahkeme sonucunda Askeri Ceza Kanunun 88. maddesinde düzenlenen “itaatsizlik” suçundan toplam 4 yıl olmak üzere hapis cezasına çaptırılmıştır. Askeri Yargıtay 3. Dairesinin bu kararı bozmasına rağmen, ilk derece mahkemesi olan Sivas Askeri Mahkemesinin kararında direktmesi üzerine, dava Askeri Yargıtay Daireler Kuruluna gelmiş ve burada kararı doğru bulan mahkeme sadece cezanın üst sınırdan verilmiş olmasından dolayı kararı bozmuş ve Mehmet Tarhan 9 Mart 2006 tarihinde de serbest bırakılmıştır. Fakat, Askeri Yargıtay Daireler Kurulu tarafından “Homoseksüalite’nin (eşcinselliğin), TSK Sağlık Yeteneği Yönetmeliği’nin 17/B-3, 17/0-3 maddelerinde ‘askerliğe elverişsizlik’ halini öngören psikoseksüel bozukluklar ve ileri derecede psikoseksüel bozukluklar kapsamında olması, askerliğe elverişli olmadığını ileri sürenlerin askeri hastane sağlık kurullarınca belirtilen esaslar çerçevesinde bu durumda olup olmadıklarının saptanmasının gerekmesi (1111 sayılı Kanunun 26, 27, 28, 38, 41’inci maddeleri) karşısında, sanığın bu yöndeki muayene ve sağlık kurulu işleminin 1111 sayılı yasa kapsamına tabi olup, zorunlu olduğu...” kararı verilmiştir. (Çınar, 2007: 108)

Mehmet Tarhan gibi vicdani reddini ilan etmiş ve Türkiye siyasi gündeminde ilgiyle izlenmiş bir diğer vicdani redçi ise Mehmet Bal’dır. Mehmet Bal, Ülke ve Tarhan örneklerinden farklı olarak askerlik görevini yerine getirdiği sırada vicdani reddini ilan etmiştir. Yıldırım Türker, Bal’ın ‘adanmış bir ülkücü’ olarak geçirdiği gençliğinden sonra gittiği askerlik sırasında karıştığı bir cinayet olayının ardından Askeri Cezaevi’nde geçirdiği günlerde vicdani redle tanışmasını anlattığı yazısında Bal’ın askerliğe olan bakışının değiştiğini şöyle anlatmaktadır:

‘Henüz 20 yaşındaydı. Eskişehir Askeri Cezaevi’nin bir koğuşu artık ondan soruluyordu. Koğuş mümessiliydi. Ardındaki cinayetten söz etmez, kuyumcunun ölümündeki sorumluluğunu kabul etmezdi. Bir gün koğuşuna

bir vicdani retçi geldi. O zamana dek tanıdığı kimseye benzemiyordu. Mehmet, koğuş mümessilliğini ciddiye alırdı. Yeni gelenleri korumaya çalışır, onların ezilmesine izin vermezdi. Yeni gelen tuhaf adamla uzun uzun tartışıp onu anlamaya çalıştı. Adam, asker kaçağı değildi. Askerlik yapmak istemediğini gerekçeleriyle açıklamış, başına gelecekleri de kabul etmişti. Hayır, silaha dokunmayacaktı. Hayır, askerlik eğitiminden geçmeyecekti. Hayır, bedeli hapis de olsa asker olmayacak, sayılı gündür geçer deyip katlanmayacak, inancını savunacaktı. Vicdandan, vicdanın kan kardeşi retten bahsediyordu. Bu en ağır sivil itaatsizlik eylemiyle savaşın, ölümün, emir alıp emir verme üstüne kurulu toplumsal ilişkilerin karşısına dikiliyordu. Kasırğa karşısında bir saz kadar güçsüzdü. Ama öte yandan göz kamaştırıcı bir gücü vardı. Koruma altına almayı, geçiştirmeyi reddettiği hayatının kırılganlığından alıyordu bu gücü. Sorgulanması imkânsızlaştırılmış, tabular anası olarak göğsümüze çökmüş bir konuda akıllı olmayı bir yana bırakıp bize vicdanının uğultusunu dinletiyordu. Güvendiği büyükleri yoktu. Savaşın ve hayatın emir komuta zincirinin bir halkası olmayı reddeden bu adamın tahliye edildikten bir süre sonra yine hapishaneye kendi iradesiyle dönüşü inanılmazdı. Belki de Mehmet, adama o an inanmaya başladı. Vicdanın ne olduğunu ağırlarından biliyordu. Silahı, kanı, ölümü tanımış olmak elinden tuttu. Ölümle, silahla, savaşla yüzleşti. İlk gençliğinin yedi yılını geçirdiği hapishaneden çıktığında gücünü güçsüzlüğünden, bütünlüğünü paramparça hayatından aldığını bilen bir Mehmet Bal'dı." (Türker, 2002: web)

Cezaevinden çıktıktan sonra askerlik görevini yerine getirmesi için askere alınan, teslim edildiği askeri birlikte silah almayı reddettiğinden ötürü askerliğini büro görevinde sürdürmesine karar verilen Mehmet Bal, askerliğinin 9,5. ayında 'militarist aygıtla hiçbir biçimde işbirliği yapmayacağını' beyan ederek askeri kimlik ve eşyalarını birliğe teslim ederek vicdani reddini ilan etmiştir. Mehmet Bal'ın vicdani red açıklaması ise şöyledir:

" Bizzat 9.5 ay gibi bir süre içinde bulunduğum askerliğe, 18 Ekim 2002 tarihi itibarıyla devam etmemeye ve vicdani reddimi açıklamaya karar vermiş bulunuyorum. Beni askerliği yapmayı reddetmeye götüren nedenler kısaca şöyledir:

Militarizm, özü itibarıyla yok etmeyi bir sorun çözme yöntemi olarak kabul eder. Kendisini haklı çıkarabileceği çeşitli nedenleri öne sürerek, sonuçlarından da kendini kurtarmak için çeşitli yasalar ile yaptığını/yapacağını meşrulaştırmaya çalışır... Militarizmin özünü teşkil eden bir diğer unsur ise kayıtsız şartsız itaattir. İnsanı kayıtsız şartsız itaate götüren yollar da özenle hazırlanmıştır. Ta en başından itibaren içine doğulan coğrafyanın ve toplumun güvenliğini sağlama iddiası ile, kişiye sırası gelince bu yolda katılımı dayatılır. Kişiye hiçbir biçimde fikri sorulmaz. Gerekçeler hazırdır. İnsanların çizilen bu yolda gösterdikleri davranışlar adeta kutsallaştırılarak sunulur. İçine doğduğu toplum, hatta anne ve baba bile bunların doğruluğundan ve kutsallığından hiç şüphe etmemektedir. Kendi çocuklarını, birilerinin ortaya koyduğu bu yolda fedaya dahi hazırdırlar. Dünyanın içinde bulunduğu şu anki durum da yukarıdaki kirli oyunları net bir şekilde yansıtmıyor mu? ABD ve yandaşlarının 11 Eylül'ü ve başka bir takım bahaneleri öne sürerek önce Afganistan'ı yerle bir etmesi, şimdi de Irak'a saldırmak için hazırlanmasının altında yatan gerçek nedenlerin güvenlik vs. olmadığını herkes biliyor. Fakat sağduyunun güvenli kolları herkesi sarmış durumda. İnsanlar atılacak bombaların paramparça ettiği/edeceği tüm canlıların oluşturduğu/oluşturacağı manzarayı vicdanlarına nasıl kabul ettiriyorlar acaba? Birkaç kesim dışında çeşitli platformlarda dillendirilen çağrılara hiç kimsenin karşılık vermemesinden ve savaşa karşı tepkisini ortaya koymamasından, dolaylı da olsa ABD ve yandaşlarının güç aldığı da bir gerçek değil midir? Gerek kendi yaşamımda bizzat yaşayarak edindiğim acı deneyimler, gerekse 9,5 ay doğrudan içinde bulunarak edindiğim izlenimler doğrultusunda vicdanımın sesini daha fazla inkâr edemeyeceğimi anladım.

Bundan sonrası için gerekçesi ne olursa olsun vicdanım ve iradem dışında bana askeri veya sivil, yerel veya evrensel, hiçbir kişi, kurum veya yapının dayatacağı hiçbir edimi yerine getirmeyeceğimi belirterek vicdani reddimi kamuoyuna deklare ediyorum. Ayrıca kaçmak gibi bir düşüncemin olmadığını belirtmek isterim. Son bir defa birliğe giderek askeri kimliği ve eşyaları teslim edeceğim. " (Türker, 2002: web)

Bal, askerliğini yaptığı sırada vicdani reddini açıkladıktan sonra Ekim 2002’de ve daha sonra tekrar Ocak 2003’de tutuklanmıştır. Ocak 2003’de üç aylık sağlık raporu ile serbest bırakılmış ve bu sürenin sonunda Adana’daki birliğine teslim olması emredilmiştir. Vicdani red kararını sürdüren Bal birliğine teslim olmayı reddederek hayatını sürdürdüğü İstanbul’da 8 Haziran 2008 yılından gözaltına alınmıştır. Bal hakkında Adana 6. Kolordu Askeri Mahkemesi'nde sürdürülen dava 22 Aralık 2008 tarihinde sonuçlandırılmış ve Bal 'emre itaatsizlik' ve 'fırar' suçlarından beraat etmiştir.

Sonuç

Bu tez ile şu temel sonuçlara ulaşılması hedeflenmektedir:

- Militarizm bir itaat, disiplin ve tahakküm ideolojisidir ve bu ideoloji modern devlete kuruluşundan itibaren içkindir. Militarizm kavramı bu içkinlik tam olarak tarif edilecek bir şekilde tanıtlanmalıdır. Bu tanım ise militarizmin modern devletin özü gereği militarist olduğu düşüncesinden hareketle, bireylerin doğal durumdaki haklarından olan şiddet uygulama ve gerektiğinde bir başkasının hayatına son verme gibi diğerleriyle bir ortak yaşam kipi üzerinden bir toplumsallık tesis etme süreçlerini bozacak, sıfırlayacak davranışların, bir çeşit devir sözleşmesiyle devredildiği ‘Leviathan’ın, devraldığı bu muazzam gücü sadece güç ve baskıyı kaba bir şekilde kullanan aygıtlar ve araçlarla yani ordu gibi teknik bürokrasinin şiddet kurumlarıyla değil toplumu ve insanları etkileyebilecek tüm alanlara nüfuz ederek, sızarak ve bunu bilinçli bir edim ve sistemle yürütmesine işaret etmelidir.

Toplumun yeniden organize edildiği, topluma ait bütün değerlerin ve dolayısıyla da insanlara ait bütün yaşantının kurgulanmak istendiği bu düzende, bireylerin güvenlik ve iyi yaşam gibi istek ve ihtiyaçlarının yarattığı devletin, oluşturduğu kurumlar ve bu kurumların içerikleri bireylerin varoluşlarını tehdit ettiği görülmektedir. İnsanlar güç aygıtlarıyla devlete ve onun kutsanan varlığına biat etmeye zorlanmaktadırlar. Bu biatı sağlamak amacıyla özünde itaat, disiplin ve kapatılma gibi kavramlar bulunan toplumu tesviye etme kurumları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kurumlardan zorunluluğa dayalı bir çağrıya dayanan zorunlu askerlik sürecini yöneten ordu vasıtasıyla, insanlar devlet tarafından bir kısıt altında tutulmaya başlanmıştır. Bu kısıt hem bir vatandaşlık tanımı ve kabulü şartı olarak hem de idealize edilmeye çalışılan bu tanıma uygun vasat bireyleri yetiştirmenin bir ara süreci olarak görülmektedir. Bu sürecin bir dönemlik sıkı disiplin, terbiye ve şiddet öğretimini içermekle kalmamasına da şaşırılmamak gerekir.

Ordu ve ordunun kuruluş felsefesinin gerektirdiği türden üyelerin yaratılması süreci

militarist devlet formu tarafından bireylerin orduya zorla ya da başka usullerle davet edildiği an ve sonrasına bırakılamayacak kadar hayati bir önemdedir. Bu önem bireylerin doğuştan ölüme kadar olan bütün süreçlerde kontrol edilmesini, sınıflandırılmasını, toplumsal işleve uygun olarak üretilmesini ve ordu içinde de bu sisteme olan bağlılığını göstermek adına, bireylerden sürecin en temelinde bulunan yaşama hakkının korunması idealinden vazgeçebilmesini isteyecek kadar ileri seviyededir. Devlet, insanlardan hayatını sürdürebilmesi ve kimse tarafından öldürülmemesi için bir çeşit garantör olduğu sistemin bekasını kuvvetlendirmek için bu haklarından feragat etmesini isteyebilme kudretine sahiptir. Bu bir beklenti ile sınırlı kalmayacak, bireyler çeşitli kutsal değerler ve psikolojik üstünlük verdiği hissiyatını yaratan haller aracılığıyla sisteme gönüllülük ve bağlılık gibi soyut durumlar ile eklemlenmeye çalışılacaktır.

Ordu kurumunun oluşumu ve inşa edilmesi süreci ile birlikte devletin yurttaşlarına yapıldığı orduya katılım çağrısının boyutları tarihsel süreç içerisinde gönüllülük esasından yerel iktidarlar aracılığı ve ulus-devletlerin vatandaşlık koşullarından biri olan zorunlu askerlik sistemiyle ile zorla askere almadan nihayetinde günümüzde profesyonel ordulara dönüşmüştür. Zorunlu askerlik sistemi ile hem ordunun sürekliliğinin sağlanması hem de uzmanlardan ya da soy, kan ve ünvan sahibi insanlardan değil de yurttaşlardan müteşekkil bir ordu kurulması hedeflenmektedir. Modern devletin varoluşunu tüm insani alanlarda tesis etmesi sürecinde bütün yurttaşlara eşit bir şekilde yaklaştığı ordu üyeliğinin bir ayrıcalık olduğu düşünülmemelidir. Devletin tüm insanları aynı potada eritme, farklılıkları törpüleme ve asimile etme şiarları ordunun içerisine alacağı insanlar hakkındaki bu düşüncesinin de nedenlerini ortaya koymaktadır. Militarizmin sürekliliği esasının hüküm sürdüğü dönemlere yani ulus devletlerin ortaya çıkışı, demokrasi kavramının içeriğinin ve kapsamının genişlemesi ile birlikte devletlerin yeni aldığı pozisyonlardan biri ise zorunlu askerlik sistemini sona erdirip profesyonel ordulara geçiş olmuştur. İlk önce bir geriye dönüşü andıran bu uzmanlara açık olan profesyonel ordu anlayışı esasında militarizmin ne olursa olsun (savaşlar ve büyük yıkımlar gibi) varlığını sürdürmesinin

yeni görünüşü olmaktadır. Bireyler hak taleplerinin karşılanması karşısında zorunlu askerlik uygulamasından vazgeçilmiş olsa da, düzen içerisinde siyaseten gücü zayıflamış olsa da bir militarist şiddet aygıtını varlığının devam ettirilmesi yeni stratejilerle açıklanabilir. Militarizme yönelik ekonomi-politik analizin işaret ettiği üzere askeri silahlanma ve teknolojik gelişimle birlikte oldukça fazla üyeye sahip ve oldukça masraflı ordular oluşturmak yerine daha az kişinin sistemin bekçiliğini yapmak için sistem dışarısına çıkarılması hedeflenmiştir. Devletlerin ekonomik ve politik çıkarlarının sürdürülmesi ve sınırlar ötesinde de devam ettirilmesi için savaşı gereksinim duyan yapısının zayıflaması, durağan bir güç olarak caydırıcı ve tehdit edici bir niteliğe sahip bir ordu teşekkülünün kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Bu teşekkül de insanlara ihtiyaç duymaktadır. Sistemin dışına itilmiş ya da uç noktalarında yaşayan ya da sisteme olan bağlılığı inanca ve gönüldaşlığı içeren insanlar profesyonel ordu düzeninin yeni neferleri olacaklardır.

- İnsanların belirli bir şablon etrafında şekillendirilmeye çalışılması projesinin içeriğinde toplumsal kimliklerin oluşturulması ve bunlara ait rollerin dağıtılması da önemli bir yer tutmaktadır. Ordu kurumunun zorunluluğa ve sonrasında da tercihe dayalı düzenini oluşturan üyelerinin erkeklerden oluşması erkeklere yönelik bir kimliklendirme projesini beraberinde getirmiştir. Erkeklere tanınan bu ayrıcalık onların da ayrı ve özel bir muameleye tabi tutulmasını ve bunun da toplumsal düzeni sağlamakta da kullanılan disiplin, itaat ve hiyerarşi gibi kavramlara dayanmasını gerektirmektedir. Erkekler itaati ve düzene sıkı sıkı bağlanmayı bu ‘er ocaklarında’, ordunun kendi nizam ve ritüellerinin kabalığı ve insani olmayan yöntemleri ile öğrenip erkeklikleri yeniden üretilir. Hedeflenen hem ordu içerisinde bulunan süreçte hem de ordu dışına çıktıktan sonraki süreçte kimliksizleştirilmiş, düzene iman edercesine bağlı, kadınların ve çocukların koruyucusu ve kollayıcısı bir toplumsal role sahip yurttaş olmalarıdır.

Militarist düzenin kendi varoluşunun hep bir ‘taşma’yı gerektirdiği ve kapsamının sadece ve sadece savaş hazırlığı ve savaş imalatı süreçlerine indirgenemeyeceğine dair

olan bu örnek erkekliğin tanımlanışını ve standartize edilmesini de göstermektedir. Erkekliğin tanımlanışının yapılmasının ardından erkekler içerisinde bu tanıma uymayan nitelikte erkeklerin yani eşcinsel erkeklerin ortaya çıkması halinde ise ordu, önleyici olarak bu insanları elemekten geçirmekte ve eşcinselliği bir ‘deformasyon’ ve ‘hastalık’ olarak nitelendirmektedir. Ordulara ait olan bu seçicilik özelliği genel niteliktedir. Çalışmada incelenen Türkiye örneğinde de, bireysel bir tercih olması gereken ve devletin de bu tercihe saygı duymasını gerektiren eşcinsel olma hali bir çeşit psikoseksüel hastalık olarak görülmekte ve eşcinsel erkekler ordunun düzenini bozacağı kaygısıyla açık bir ayrımcılığa tabi tutulmaktadır.

Ordu, içerisine gerek zorla gerekse de gönüllü olarak alacağı insanların cinsiyetlerinin yalnızca erkeklerden oluşacağı düsturu ile toplumsal alanda kadınlarla erkekler arasında bir ayrımı oluşturmaktadır. Erkekler için bir vatandaşlık görevi ve sorumluluğu olarak lanse edilen bu durum, devlet için, erkeklerin diğer vatandaşlardan yani kadınlardan daha makbul bir vatandaş olması sonucunu beraberinde getirmektedir. Erkekler arasında yapılan makbul erkekler ve makbul olmayan erkekler ayrımının bir benzeri de burada farklı uygulamalarla sergilenmektedir. Vatandaşlık tanımının önemli bir şartı olan askerliğin kadınları kapsamaması ilk ayrım noktası olmakla birlikte militarist düzen kadınları bu düzen içerisinde erkeklerin görevlerini ifa ederken gerek annelik gerekse de eş, sevgili rolleri ile onlara moral motivasyonlar aracılığı ile destek olmasını talep etmektedir

Militarizmin insanları tek tipleştirmeye, aynılaştırmaya yönelik bir azmin aracı olmasını normalleştiren süreçler ise ordu gibi hayatın kenarında değil de tam ortasında varlığını sürdüren diğer kurumlar aracılığı olacaktır. Sosyolojik terminolojide total kurumlar olarak nitelendirilen bu kurumlar Weber’in deyişiyle ‘çelikten sert bir kabuk’u oluşturmaktadır. Eğitim bu kabuğu oluşturan en önemli araçlardan biri olarak ‘ağaç yaşken eğilir’ düsturu ile insanları şekillendirmeye ve rüştlerini belli çerçeveler etrafında oluşturmaya yarayan en önemli araçlardan biri olacaktır. Devlete ve ona tabi olan insanlara dair bütün birikim militarist formun şekillendiriciliği ile çeşitli eğitim

modelleri ve derslerle çocuklara eğitim süreci içerisinde adeta zerk edilir. Çalışmada incelenen, Türkiye’de eğitim sistemi içerisinde kendisini çeşitli pedagojik kılıflarla saklamaya gayret etmeyen ve adıyla militarist bir öge olduğu açıkça belli olan Milli Güvenlik dersleri marifetiyle orduya ait düşünce sisteminin toplumsal alana taşıdığı ve bunun doğal olduğu tezi desteklenmektedir. Derslerin gerek bir asker tarafından verilmesi gerekse de işleniş biçimi ve içeriği, militarizmi işaret etmektedir.

- Militarizme dair bütün detaylandırmalar anti militarizmin karşı çıktığı alanların da genişliğini göstermektedir. Anti militarizm düşüncesi militarizmin bu kuşatıcı ve yayılmacı ereğinin tam da karşısına dikilmekte ve sisteme ait bütün öğelerin az ya da çok militarist ideolojinin izlerini taşıdığını açık etme ve bunu bir eylemlilik ve yaşam biçimi olarak ortaya koyma biçimidir. Anti militarist itirazın orduların oluşumundan, teşekkül süreçlerinde bireylere dayattığı koşullardan, bunların toplumsal ve özel alanlara olan önemli etkisinden kaynak aldığı aşikardır. Anti militarizmin sistemin kendisini aklama iddiasındaki dar kapsamlı militarist tanımlara net bir şekilde itiraz ettiği de ortadır.

- Anti militarist itirazın kendisini gösterdiği eylem alanları, düşünsel ve pratik yönleriyle ortak ve ayrı noktalara sahip iki tür eyleme sahne olmaktadır. Çalışmada toplumsal ve politik anti militarist eylemler olarak tanımlanan sivil itaatsizlik eylemleri ile bireysel ve ahlaki anti militarist eylemler olarak anılan vicdani red eylemleri anti militarizmin toplumsal ve bireysel görünüşleridir. Yasalara ve uygulamalara yönelik itirazın toplam bir sistem itirazını içermediği sivil itaatsizlik eylemlerinin kamusalılığı, aleniyetliği, politik bir değişimi talep etmesi ve de kitleselleşerek kendisini göstermesi gibi durumları ile vicdani red eylemlerinin, sivil itaatsizlik eylemlerinin de niteliği olan kamusal bir ifşa alanı oluşturulmasına yardımcı olan önemli niteliğinin yanı sıra temelde, bireysel bir red çıkışı olması ve bu çıkışın da kendisine etik ve dinsel dayanaklar bulması, bu süreç içerisinde red sürecinin sistemin tümüne yönelik bir red sürecini başlatabilme ihtimali gibi neden ve gerekçeler, bu anti militarist eylemlerle ilgili ortak ve ayrı noktaları bize vermektedir.

Sivil itaatsizliğin kavramsal çerçevesi anlatılırken liberal teorisyen John Rawls ile eleştirel modernist Hannah Arendt'in perspektifleri de dikkate değerdir. Rawls'un yasaların meşruluğunun ve sisteme olan bağlılığın son ana kadar devam etmesi gerektiği düşüncesine dayanak olarak sunduğu uzlaşmadan doğan sözleşme kavramına Arendt'in itirazı uzlaşma kavramıdır. Arendt uzlaşmanın bir süre sonra suskunluk talep ettiğini ve bunun da insanları giderek pasifleştiren ve sisteme karşı aykırı sesler çıkarmasına engel olabilecek bir kapasiteyi içerdiğini söyler. İki düşünürün ortak noktası ise sivil itaatsizlik eylemlerinin kamusal ve politik niteliğidir.

Sivil itaatsizlik eylemleri alanından önemli nirengi noktalarında yer alan Thoreau, Gandhi ve King çalışmada detaylandırılmıştır. Bu noktada sivil itaatsizlik kavramını politik dağarcığa sokan Thoreau'nun 'vergi ödememe' eyleminin kamusal olma, kitleselleşme ve toplumsal bir çağrıyı yeterince içermeme gibi itiraz noktaları ile bir sivil itaatsizlik eylemi olarak kabul edilmeme eğiliminin sivil itaatsizlik literatüründe sıklıkla dile getirildiği de önemle belirtilmiştir. Gandhi'de kendisine hayat bulan pasif direniş kavramı da sivil itaatsizlik eylemlerinin en önemli niteliklerinden biri olan şiddet uygulamama kriterine açıkça uymaktadır. Gandhi'nin Hindistan'ın bağımsızlığı gayesi ile yürüttüğü eylemlerin kamuya mal olmuş olması, kitleselliği, düzen içerisinde düzene karşı gelmenin bütün denemelerini yapması gibi prensipleri içermesi ile çalışmada savunulmaya çalışılan sivil itaatsizlik eylemlerinin genel niteliklerini birebir karşıladığı görülmektedir. Marthin Luther King'in Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmesine neden olduğu değişimler de buna diğer önemli bir kanıt olmuştur.

- Çalışmada, sivil itaatsizlik eylemleri gibi politik değil de ahlaki bir alanda ve düzeyde hareket ettiği ileri sürülerek eleştiriye tabi tutulan vicdani red eylemlerinin, militarist sistemin en önemli sacayaklarından biri olan ordunun varoluşuna yaptığı temel itirazın niteliğinin ve toplumsal alanda ortaya çıkardığı sorgulama ve soru işaretleri uyandırma kudretinin gösterilmesine binaen, sivil itaatsizlik eylemleri ile kurduğu özsel ve eylemsel ortaklıkların ortaya koyulması ile önemli ve küçümsenmeyecek ölçüde bir

etkisinin olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Vicdani red eylemlerinin ilk nüvelerinin dinsel ve inançsal kaynaklara dayanmasının tarihsel süreçlerinin anlatıldığı bölüm ile vicdani red hakkının seküler dünyanın koşullarına uygun bir şekilde elde edildiğı dönemin anlatıldığı bölüm arasındaki temel bağıntı vicdanın bağımsız ve de hiçbir ideoloji veya inancın tekeline girmeyen karakteridir. Dinsel referanslara dayanan öldürmeme ve öldürmeyi öğrenmeme düsturlarının, kişisel hak ve özgürlüklerin korunması ve yaşatılmasını engelleyecek olan bir edimin öğrenilmesinin ve de önemle bunun bir düzen eşliğinde öğretildiğı yer olan orduya katılımın reddedilmesi şeklinde genişlemesi önemlidir. Vicdani red eylemlerinin oldukça zorlu bir süreçten sonra, kendisine yasal ve meşru bir zeminde yer bulabilmesi, vicdani reddin etkisinin hiç de hafife alınmaması gerektiğine dair olan tezi desteklemektedir. Ayrıca zorunlu askerlik sisteminin alternatif hizmet modeliyle tercihli bir sisteme çevrilmesine rağmen alternatif hizmetin de reddedilmesi vicdani red eylemlerinin değışen karakterine işaret olarak sunulabilir.

Vicdani red eylemlerinin uluslararası alanlarda gelişiminin çeşitli ülkeler bazında incelendiğı bölümde profesyonel orduya geçiş yapana kadar verilen mücadelelerin gerek ilgili ülkelerin içinde gerekse de uluslararası arenada yankı uyandırdığı ve bununla birlikte uluslararası örgütlülüğü beraberinde getirmesi de, vicdani reddin temelde bireyin itirazına dayanan özünün toplumsallaşabilme ve bir politika haline gelip etkili bir güç olacağına dair önemli bir örnektir. Türkiye örneğinde ise, kamuoyunun dikkatini çeken eylemler olan Osman Murat Ülke'nin vicdani red eyleminden savaş karıştlığını örgütleme çalışmalarına geçişı, Mehmet Bal'ın vatansever ve milliyetçi bir dünya görüşünden kendisini 'sadakatsiz' rolüne iten vicdani red eylemine geçişı ve Mehmet Tarhan'ın ordu tarafından psikoseksüel bozukluk olarak kabul edilen eşcinsel olmaklığından ötürü değil de vicdani red eyleminden ötürü orduya katılmamasının gerektiğine dair bireysel ve toplumsal mücadelesi, vicdani red eylemlerinin temel militarist nosyonlara karşı yapılan anti militarist itirazların çok boyutluluğunu içerdiğine dair tezi destekleyen önemli örneklerdir.

EK-1

Türkiye'de Vicdani Redlerini Açıklayanlar (1990 – 2007)*

1-1989 Aralık-**Tayfun Gönül**-İSTANBUL-155. maddeden yargılandı, aldığı ceza, para cezasına çevrildi.

2-1990 Şubat-**Vedat Zencir**-İZMİR-1 Aralık 1997'de reddini tekrarladı.

3-1993 16 Ocak-**Erkan Çalpur**-İZMİR-24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı

4-1993 16 Ocak-**Atilla Akar**-İZMİR

5-1993 16 Ocak-**Yusuf Doğan**-İZMİR

6-1993 Mart-**Yavuz Atan**-İSTANBUL-24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı

7-1994 17 Mayıs-**Gökhan Demirkıran**-İSTANBUL

8-1994 17 Mayıs-**Arif Hikmet İyidoğan**-İSTANBUL-155. madde nedeniyle, 'sivil' olarak konduğu Mamak Askeri Cezaevi'nde, direnişini sürdürdü ve bir duruşması sırasında kendisine giydirilmiş olan 'tek tip elbise'yi mahkeme heyeti önünde çıkarttı.

9-1995 1 Eylül-**Osman Murat Ülke**-İZMİR-Vr açıklaması nedeniyle tam bir yıl sonra tutuklanarak Mamak Askeri Cezaevine kondu. Kesintilerle toplam 2,5 yıl süren tutukluluğu boyunca, pek çok seferinde Bilecik'te bulunan birliğine 'mevcutlu' götürüldü.

10-2000 15 Mayıs-**Uğur Yorulmaz**-İSTANBUL-24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı

11-2000 15 Mayıs-**Timuçin Kızılay**-İSTANBUL-24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı

12-2000 15 Mayıs-**Hasan Çimen**-İSTANBUL-24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı. Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından, gece yarısı askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi istendi

13-2001 27 Ekim-**Mehmet Tarhan**-İSTANBUL-24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı. 8 Nisan 2005 günü asker kaçağı olduğu gerekçesiyle İzmir'de tutuklanarak, Tokat'taki askeri birliğe gönderildi. Yargılamalar sonucunda 4 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ancak Askeri Yargıtay bu kararı bozdu. 11 ay tutuklu kalan Tarhan 29.04.2006 da tahliye edildi. Yeniden yapılan yargılama sonucunda ise 10.10.2006 da ceza 25 ay hapse çevrildi.

14-2001 27 Ekim-**Erdem Yalçinkaya**-İSTANBUL-24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı. Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi istendi.

15-2003 22 Ocak-**Mehmet Bal**-MERSİN-9,5 aylık askerliğinin ardından, vicdani reddini açıkladı ve tutuklanarak Adana Askeri Cezaevi'ne kondu. 155. maddeden yapılan yargılamada beraat ettiği için serbest bırakıldı. 22 Ocak 2003'de tekrar tutuklandı, Mersin'deki birlikten "3 ay hava değişimi" gerekçesi ile bırakıldı. Şu anda hakkında devam eden 6 dava var. (fırar, izin 'tecavüzü' ve 4 emre itaatsizlikte ısrar)

16-2003 24 Ocak-**Erkan Ersöz**-İSTANBUL

17-2003 24 Ocak-**Sertaç Girgin**-İSTANBUL

18-2003 24 Ocak-**Emir Üner**-İSTANBUL

19-2003 24 Ocak-**Mustafa Şeyhoğlu**-İSTANBUL-Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi istendi

20-2003 15 Mayıs-**Sami Serkan Kazak**-İSTANBUL

21-2003 15 Mayıs-**Ahmet Cem Öztürk**-İSTANBUL

22-2003 20 Kasım-**Tuğkan Tuğ**-İZMİR

23-2004 15 Mayıs-**Mahmut Elkuş**-İSTANBUL

24-2004 15 Mayıs-**Cemal Karakuş**-İSTANBUL

25-2004 15 Mayıs-**Ersan Uğur Gör**-İSTANBUL-Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi istendi.

26-2004 15 Mayıs-**Yaşar Öner**-İSTANBUL

27-2004 15 Mayıs-**İnci Ağlagül**-İSTANBUL

28-2004 15 Mayıs-**Ebru Topal**-İSTANBUL

29-2004 15 Mayıs-**Yöntem Yurtsever**-İSTANBUL

30-2004 15 Mayıs-**Nazan Askeran**-İSTANBUL (24 Ağustos 2005 günü kanserden öldü)

31-2004 15 Mayıs-**Hürriyet Şener**-İSTANBUL

- 32-2004 27 Haziran-**Doğan Özkan**-İSTANBUL
- 33-2004 27 Haziran-**Sinan Dünder**-İSTANBUL
- 34-2004 5 Eylül-**Ömer Sezer**-ANKARA
- 35-2004 5 Eylül-**İmdat Şanlı**-ANKARA
- 36-2004 5 Eylül-**İsmail Sabancı**-ANKARA
- 37-2004 5 Eylül-**Salih Arıkan**-ANKARA
- 38-2004 5 Eylül-**Hasan Akyürek**-ANKARA
- 39-2004 5 Eylül-**Levent Duranyan**-ANKARA
- 41-2004 04 Ekim-**Şahin Özbay**-İSTANBUL-14 Mayıs 2005'te reddini tekrarladı. Mehmet Tarhan'ın duruşması sonrası gözaltına alındı ve bırakıldı.
- 42-2004 28 Ekim-**Necdet Özaktın**-İSTANBUL
- 43-2004 26 Kasım-**Halil Savda**-ÇORLU-Siyasi tutsaktı. Cezaevinden çıkışında askerlik yapması için Çorlu'daki birliğe götürüldü. Burada vicdani reddini açıkladı. Tekirdağ Askeri Cezaevi'nde 1 ay yattı ve tahliye oldu.
- 44-2004 18 Aralık-**Veli Akdağ**-İZMİR
- 45-2005 03 Ocak-**Necati Balbay**-LÜLEBURGAZ-Halil Savda'nın mahkemesi sonrasında, daha sonra da bayram ziyaretine gittiği ailesinin evinden gözaltına alındı ve bırakıldı. Her ikisinde de vicdani retçi olduğunu açıkça söyledi.
- 46-2005 14 Mayıs-**Ferda Ülker**-İZMİR
- 47-2005 14 Mayıs-**Ayten Demir**-İZMİR
- 48-2005 14 Mayıs-**Yahsan Çatak**-İZMİR
- 49-2005 14 Mayıs-**Hilal Demir**-İZMİR
- 50-2005 14 Mayıs-**Bülent Bektaş**-İZMİR
- 51-2005 14 Mayıs-**Ayşe Girgin**-İZMİR
- 52-2005 14 Mayıs-**Mehmet Öd**-İZMİR
- 53-2005 14 Mayıs-**Fikret Yetişener**-İZMİR
- 54-2005 14 Mayıs-**Eylem Barış**-İZMİR
- 55-2005 14 Mayıs-**Ercan Aktaş**-İZMİR
- 56-2005 03 Ağustos-**Figen**-İSTANBUL
- 57-2005 03 Ağustos-**Erkan Yertutan**-İSTANBUL

- 58-2006 14 Mayıs-**Ahmet Özdemir**-Ankara
- 59-2006 15 Kasım-**İsmail Saygı**-İstanbul
- 60-2007 19 Nisan-**Gökhan Aydın**-Kocaeli(İlk kez 2001'de, denizcilik okulundan ayrılırken açıkladığı vicdani reddini tekrar ediyor.)
- 61-2007 13 Mayıs-**Ahmet Aslan**-İstanbul
- 62-2007 20 Mayıs-**Özlem Mollamehmetoğlu**-İstanbul
- 63-2007 24 Temmuz-**Enver Aydemir**-İzmit - İslami inancı nedeniyle askerlik yapmak istemediği için 31.07.2007 tutuklanarak Eskişehir Askeri Cezaevi'ne hapsedildi. 04.10.2007 tarihinde yapılan 2. duruşmada tahliye edildikten sonra 2 gün yol izni verilerek serbest bırakıldı.
- 64-2008 15 Mart-**Hakan Filizlibay**-İstanbul
- 65-2008 18 Mayıs-**Deniz Özgür**-İstanbul
- 66-2008 18 Mayıs-**Eylem Polat**-İstanbul
- 67-2008 18 Mayıs-**İbrahim Yılmaz**-İstanbul
- 68-2008 18 Mayıs-**Özkan Kuru**-İstanbul
- 69-1994 Mayıs-**Özkan (Kalin) Kılıç**-İstanbul (Özel-tip cezaevinde "olmayan duvar" isimli bir bülten aracılığı ile vicdani reddini açıkladı)
- 70-2008 15 Ağustos-**M.Ali Avcı**-(İstanbul- İHD İstanbul Şubesinde basın açıklaması yaptı)
- 71-2006 Mayıs-**Tufan Demir**-(Konya-Meram Askerlik Şubesine mektup yolladı)
- 72-2008 27 Eylül-**İnan Mayıs Aru** -(İstanbul-Şeyh Beddrettin'in mezarı başında, 30 arkadaşının katılımıyla yaptı. Basını çağırmak istemedi)
- 73-2008 10 Ekim-**Ahmet Karayay**- (Ankara-Yüksel Caddesinde yapılan basın açıklamasında reddini okudu ve polis tarafından gözüaltına alındı. Hakkında, "halkı askerlikten soğutma" suçlamasıyla soruşturma açıldı ve serbest bırakıldı.)
- 74-2009 7 Mart-**Ali Aydın Çiçek**-(İstanbul-İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi'nde açıkladı)
- 75-2009 16 Mayıs-**Gizem Altınordu**-(İstanbul-15 Mayıs Etkinliklerinde açıkladı)

(*) Kaynak: Savaş Karşıtları, internet sitesi, <http://www.savaskarsitlari.com>

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can, DİLEYİCİ, Dilek, SARAÇ, Özgür: 2003, 'Vergi, Zulüm ve İsyan', Phoenix Yayınevi, Ankara

ALTINAY, Ayşe Gül: 2000, 'Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm', ve 'Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen', Vatan, Millet, Kadınlar, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul

.....: 2003, "Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi", der. Betül Çotuksöken, Ayşe Erzan, Orhan Silier, Ders Kitaplarında İnsan Hakları : Tarama Sonuçları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

.....: 2004, 'The Myth of The Military-Nation Militarism, Gender and Education in Turkey', Palgrave MacMillan, New York

.....: 2005, 'Militarizm',

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=29713>

ALTINAY, Ayşe Gül, BORA, Tanıl: 2002, "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik", der. Tanıl Bora, Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyahi Düşünce Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul

ANBARLI, Şeniz: 2001, 'Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik', Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Doç. Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına Cilt:2 Sayı:1, Sivas

ARENDT, Hannah: 1997, 'Şiddet Üzerine', çev: Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul

ARENDT, Hannah: 2001, 'Sivil İtaatsizlik', çev: Yakup Coşar, der. Ender Ateşman, 'Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

ARRIGHI, Giovanni - HOPKINS, Terence K.- WALLERSTEIN, Immanuel: 1995, 'Sistem Karşıtı Hareketler', çev: Semih Sökmen, Bülent Somay, C. Kanat, Metis Yayınları, İstanbul

AYDIN, Suavi: 2008, 'Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

BAŞKENT, Can: 2007, 'Uluslararası Vicdani Ret Hareketi',
<http://student.science.uva.nl/~cbaskent/pol/pol/35.html>

.....: 2009, 'Bir öz ifade olarak vicdani ret',
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=34144>

BAUMAN, Zygmunt: 1997, 'Özgürlük', çev: Vasıf Erenus, Sarmal Yayınları, İstanbul

BELGE, Burçin: 2001, 'Sivil İtaatsizliğin Kısa Tarihi',
<http://bianet.org/bianet/bianet/4243-sivil-itaatsizligin-kisa-tarihi>

BERGHAHN, Volker R.: 1981 , 'Militarism The History of an International Debate 1861-1979, Berg, Warwickshire

BENLİSOY, Foti: 2008, 'Savaş Karşıtı Hareket: Yeniden 'Vietnam Sendromu', der. Y. Doğan Çetinkaya, 'Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim, İletişim Yayınları, İstanbul

BİRİCİK, Alp: 2008, 'Çürük Raporu ve Türkiye'de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

BORA, Tanıl: 2006, 'Anti-militarizm, Ordu/Asker Eleştirisi ve Orduların Demokratik Gözetimi', Birikim Dergisi, s.207, İstanbul

BRÖCKLING, Ulrich: 2001, 'Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

.....: 2008, 'Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red', çev: Osman Murat Ülke, der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

CANETTİ, Elias: 2006, 'Kitle ve İktidar', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

ÇAĞLAYANDERELİ, Mustafa: 2006, 'Sivil İtaatsizliğin Katılımcı Demokrasi Bağlamında Farklı Görünümleri', Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 4, s. 1, Gaziantep

ÇAYIR, Kenan: 2005, 'Demokratikleşme Yolunda Eğitim ve Militarizm', Sivil Toplum Dergisi, s.12, İstanbul

COŞAR, Yakup: 2001, 'Önsöz: Sivil İtaatsizlik', der. Yakup Coşar, içinde, 'Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

ÇINAR, Özgür Heval: 2007, 'Uluslararası Hukuk Çerçevesinde AB'de ve Türkiye'de Vicdani Ret', Türkiye Barolar Birliği Dergisi, s. Eylül-Ekim 2007, Ankara

ÇINAR, Özgür Heval: ÜSTERCİ, Coşkun, 'Sunuş', 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

DAĞTAŞ, Erdal, (der.): 2008, 'Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın', Ütopya Yayınevi, İstanbul

DWORKİN, Ronald: 2001, 'Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği', çev: Yakup Coşar, der. Yakup Coşar, 'Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

ELİAS, Norbert: 2005, 'Uygarlık Süreci : Sosyo-oluşumsal ve Psiko-oluşumsal İncelemeler', İletişim Yayınları, İstanbul

ENLOE, Cynthia: 2000, 'Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm', Vatan, Millet, Kadınlar, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul

.....: 2008, 'Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

FOUCAULT, Michel: 1992, 'Hapishanenin Doğuşu', çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, İstanbul

GALTUNG, Johan: 2001, 'Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha- Normlar', çev: Yakup Coşar, der. Yakup Coşar, 'Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

GEDİK, Esra: 2006, 'Türkiye'de Ordu ve Eğitim',

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=34144>

GIDDENS, Anthony: 2000, 'Sosyoloji', Ayraç Yayınevi, Ankara

..... : 2000, 'Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori', çev. T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul

GÖKER, Gamze: 2008, 'Basının Vicdani Reddi', der. Erdal Dağtaş, 'Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın', Ütopya Yayınevi, İstanbul

GÖREGENLİ, Melek: 2006, 'Sızı'dan Sonsuza Kadar Kurtulmak', Birikim Dergisi, s. 207, İstanbul

.....: 2008, 'Militarizmin İnşasının Aracı Olarak Eşitsizliğin Meşrulaştırılması ve Vatanseverlik', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

GUTMANN, Matthew: 2008, 'Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika'da Zorunlu Askerlik, Vicdani Red ve Demokratik Yurttaşlık', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

GÜMÜŞ, Pınar - TÜMER, Öykü: 2007, 'Militarizme Feministçe Bakmak', <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=331>

HABERMAS, Jürgen: 1995, 'Sivil İtaatsizlik', çev. Hayrettin Ökçesiz, AFA Yayıncılık, İstanbul

HOBBS, Thomas: 1993, 'Leviathan', Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

İZMİR SAVAŞ KARŞITLARI: 1998, 'Vicdani Ret Dosyası',

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=329>

KARDAŞ, Ümit: 2006, 'Modern Devlet, Ordu ve Vicdani Red İtirazı', Birikim Dergisi, s. 207, İstanbul

.....: 2008, 'Ötekiler İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi', Hayykitap, İstanbul

KING, Marthin Luther: 2001, 'Birmingham Cezaevi'nden Mektup', çev: Yakup Coşar, der. Yakup Coşar, 'Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

LERNER, Tari: 2008, 'İsrail'de Vicdani Red', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

LOCKE, John: 1998, 'Hoşgörü Üstüne Bir Mektup', çev: Melih Yürüşen, Liberte Yayınları, Ankara

MANN, Michael: 1988, 'States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology' Basil Blackwell, Oxford-New York

MARAGAKİS, Michalis- TSOUNİ, Alexia: 2008, 'Yunanistan'da Vicdani Nedenlerle Orduda Hizmet Vermeyi Reddetmek', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci,

'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

MOSKOS, Charles C.-CHAMBERS, John Whiteclay: 1993, 'The New Conscientious Objection : From Sacred to Secular Resistance', Oxford University Press, New York, internet, çev: Esmeray Güler, Bekir Fatih Meral, Nail Anıl Cinisli, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=26239>

NAGEL, Joane: 2000, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, Vatan, Millet, Kadınlar, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul

REEMTSMA, Jan Philip: 1998, 'Vahşeti Kavramak', çev: Ender Ateşman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

PARLA, Taha: 2008, 'Vicdani Reddin Felsefî Gerekçeleri', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

RAWLS, John: 2001, 'Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı', çev: Yakup Coşar, der. Yakup Coşar, 'Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

.....: 1985, ‘A Theory of Justice’, Oxford University Press, Oxford

SAIGOL, Rubina: 2000, 'Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri', Vatan, Millet, Kadınlar, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul

SANER, Hans: 2001, 'Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu', çev: Yakup Coşar, der.

Yakup Coşar, 'Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik', Ayrıntı Yayınları, İstanbul

SAVAŞ KARŞITLARI: 2004, 'Zorunlu Askerliğe Karşı Manifesto',

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=21915>

SELEK, Pınar: 2004, 'Barışamadık', İthaki Yayınları, İstanbul

.....: 2008, 'Sürüne Sürüne Erkek Olmak', İletişim Yayınları, İstanbul

SELEK, Pınar - SÖNMEZ, Oğuz: 2006, 'Anti militarizm',

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=36778>

SINCLAIR-WEBB, Emma: 2000, 'Our Bülent is Now a Commando': Military Service and Manhood in Turkey' in Imagines Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East, ed. Emma Sinclair-Webb, Saqi, Londra

SPECK, Andreas: 2006, 'Dünyada Çağdaş Red ve Red Hareketlerinin Ana Hatları: Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Red', Birikim Dergisi, s.207, İstanbul

SÜMBÜLOĞLU, Nurseli Yeşim: 2009, 'Normatif Erkekliğin Kurucusu Olarak Erkeklik', Birikim Dergisi, s.240, İstanbul

ŞERİFSOY, Selda: 2000, 'Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi: 1928-1950, Vatan, Millet, Kadınlar, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul

TARHAN, Mehmet: 2005, 'Bir Adet Eşcinsel Piyade Er Orduda Mevcut'

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=26642>

THOREAU, Henry David: 1999, 'Haksız Yönetime Karşı', çev: Vedat Günyol, Cumhuriyet Gazetesi Dünya Klasikleri Serisi, İstanbul

TOKER, Nilgün: 2006, 'Anti-militarizm Sorumluluktur', içinde, Birikim Dergisi, s. 207, İstanbul

.....: 2008, 'Vicdani Red, Sivil İtaatsızlık ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

TÜRKER, Yıldırım: 2002, Radikal Gazetesi, 04-11-2002

TOSUN, Ulaş: 2009, Radikal Gazetesi, 22-08-2009

WALZER, Michael: 1970, 'Obligations: Essays on Disobedience, War, and Citizenship', Harvard University Pres, Massachusetts

WEBER, Max: 1996, Sosyoloji Yazıları, (çev.) Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul

WATCHTOWER SOCIETY: 2009, 'Kimlerdir?', Yehova Şahitleri Resmi Web Sitesi, http://www.watchtower.org/tk/jt/article_01.htm

ÜSTEL, Füsün: 2004, 'Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi', İletişim Yayınları, İstanbul

ÜSTERCİ, Coşkun - YORULMAZ, Uğur: 2008, 'Türkiye'de Vicdani Red', der. Özgür

Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

ZAMARRA, Cthuchi: 2008, 'İspanya'da Vicdani Red: İtaatsizlik', der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

ZÜRCHER, Eric Jan: 2003, 'Devletin Silahlanması ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)', İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

..... : 2008, 'Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı', çev: Mayıs İnan Aru, der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, 'Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler', İletişim Yayınları, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

ADI SOYADI: Hıdır TOK

DOĞUM TARİHİ VE YERİ: 25-11-1981, Elazığ

TEL: 0505 5938275

E-MAIL: hidir.tok@gmail.com

EĞİTİM:

2007-Halen: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Kurumlar Sosyoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrenciliği

2001-2007: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Lisans Eğitimi

1999-1996: Elazığ Mehmet Akif Ersoy Lisesi, Lise Eğitimi

1993-1996: Elazığ Mezre Ortaokulu, Orta Eğitim

1988-1993: Elazığ Dumlupınar İlkokulu, İlköğretim Eğitimi

ÖZET

Bu tez eleştirel bakış açısı ile militarizmi ve toplumsal anlamda militarizasyon süreçlerini ön alarak, bu süreçlerin karşıtları olan ve gerek toplumsal alanda gerekse de bireysel alanda bir eylem ve toplumsal hareket niteliğine haiz olan, anti militarizmi ve onun pratik görünüşleri olan sivil itaatsizliği ve de önemle vicdani reddi incelemeye çalışmıştır. Militarist düşünme tarzının bütün toplumu etkilemesi anlamıyla militarizm, disiplin ve itaat yöntemleri ile toplumsal militarizasyonu sağlama gayreti içine girmektedir. Toplumsal militarizasyon sürecinde bireyden talep edilen ise bu çark içerisinde uyumlu ve itaatkar bir niteliğe bürünmesidir. Bu çalışmada, militarizm kavramının anlamsal içeriğini oluşturan şiddet, disiplin ve itaat kavramları bu bağlamda açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Tarihsel düzlemde insanların bir sözleşmeyle şiddet kullanma haklarını devrettikleri devletin tekel olarak, şiddet uygulayıcısı olan aygıtı ordusunun bizzat varlığı ile toplumsal militarizasyon sürecinin baş faili olduğu bir gerçektir. Ordu vasıtasıyla devlet yurttaşlarını gerek duygularına seslenerek gönüllü olarak ya da çoğunlukla zorunlu askerlik sistemi ile zorla içine alarak çeşitli nizam, disiplin ve itaat metodları ile gerekse de kendi dilini ve varoluşsal dinamiklerini çeşitli araçlar vasıtasıyla (örneğin merasimler ve eğitim sisteminin içerisinde zorunlu statüsünde yer alan Milli Güvenlik Bilgisi dersleri ile) topluma aktararak bireylerin şekillendirilmesine çalışmaktadır. Erkeklerin ve erkekliğin üretilmesi ve belli standartlarla tanımlanmasının yanı sıra kadınların da toplumsal konumlarının bu yeniden üretim sürecinde erkeklere rollerine uygun olarak destek çıkmaları beklenmektedir. Oluşturulmaya çalışılan bu itaat ve tahakküm düzenine karşı, anti militarizm, özgürlük için tüm toplumsal ilişkilerin anti militarist bir perspektifle yeniden sorgulanması, insanın toplumsallığında sıkıştığı zincirlerin tek tek kavranması gerektiğini savunmaktadır. Anti militarist savunuyu, politik ve toplumsal niteliğe sahip sivil itaatsizlik eylemleri ile ve ahlaki ve bireysel kimliği ön plana çıkaran vicdani red eylemlerini görmek mümkündür. Sivil itaatsizlik ve vicdani red eylemlerinin doğuşu, farklılaşması çalışmada anlatılmaya çalışılırken gerek Dünya'dan gerekse de Türkiye'den tarihsel, hukuksal, toplumsal ve bireysel boyutları ile örneklerle anlatım zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

This thesis is a critical perspective and militarism and social sense militarization processes the front, these processes are opposites, and social needs in the area of the individual in an action and social movements that enjoy nature, the anti-militarism and the practical view that civil disobedience and the importance of conscientious objection has to review. Whole society to influence the thinking militarist sense of style with the militarism, discipline and obedience method with the public enters into efforts to militarization. Demand from individuals in the process of social militarizasyon the compliant and obedient in this wheel is a wrap attribute. In this study, the concept of militarism constitutes the semantic content of violence, concepts of discipline and obedience are trying to comment in this context. Historically the people of plane transfer contractual right to use violence as the state's monopoly of violence in implementing the device with the military presence of bizatihi per process fails as a social militarizasyon is real. Army through the states require citizens feeling the call to volunteer as often or compulsory military service system in force and the various order, discipline and obedience and methods with their own language and varoluşsal dynamics through a variety of tools (eg, ceremonial and educational system in the compulsory status in the National Security Knowledge of the course) is trying to shape the society of individuals transferred. Of men and masculinity, and certain standards of production, as well as be defined in the social position of women to men in this role again in accordance with production support processes are expected to rise. The attempt to create the layout that obedience and domineer anti militarism, liberty for all social relations with the re-questioning of the anti-militarist perspective, human understanding of the social individual compression of the chain should be to defend. Anti militarist to the defensive, political and social nature of moral and civil disobedience actions and individual identity to the fore with the interests of the conscientious objection is possible to see action. Actions of civil disobedience and conscientious objection to birth, trying to explain the different activities required to run the world and in Turkey from historical, legal, social and individual dimensions of the sample was rich expression.